

การศึกษาพีธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมในเขต
เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

2558

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

การศึกษาพีธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมในเขต
เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

**STUDY OF BAI SRI SUKAUN RITUALSOT TRADITIONAL LANNA
FOR CULTURAL RESERVATION IN PAYAO CITY AREA**

BY

**MAXIMUS PROVOST RAK MORTAR COMPANY FORECAST
HOLDS CURRENCY SAKKARAKRON**

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title)	การศึกษาพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์ วัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองพะเยา
ผู้วิจัย	พระครูสังฆรักษ์มัศกรรณ์
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.เสวี พงศ์พิศ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร.ขวัญ สวงนเสริมศรี

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

- ลงชื่อ..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณชาติ)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(ดร.ศรีปริญญา ฐูประจ่าง)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสวี พงศ์พิศ)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม)
(ดร.ขวัญ สวงนเสริมศรี)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.สุรเชษฐ เวชพิทักษ์)
- ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.ทวิช บุญธิรัมย์)
- ลงชื่อ..... เลขานุการ
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การศึกษาพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองพะเยา
ชื่อผู้เขียน	พระครูสังฆรักษ์ชัยครุภรณ์
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2558
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร.ขวัญ สวงวนเสริมศรี

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองพะเยารวมถึงศึกษาพฤติกรรมของคนที่ให้ความสำคัญในเรื่องพิธีบายศรีสู่ขวัญในเขตเทศบาลเมืองพะเยาอยู่และช่วยกันหาทางอนุรักษ์ไว้ 2 ประเด็น 1 ศึกษาการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง และ 2 ศึกษาอนุรักษ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กลุ่มตัวอย่าง 5 ชุมชน คัดเลือก 1 รายต่อ 1 ชุมชน ปู่อาจารย์หรือเป็นผู้ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง 2 ราย และมีการสอบถามเพิ่มเติมจากผู้รู้ เพื่อค้นหาข้อมูลให้ตรงกัน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา

ข้อค้นพบในการวิจัย การทำบายศรีสู่ขวัญมีผู้สนใจเรียนรู้อันมาก มีอยู่เกือบทุกชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา มีการถ่ายทอดต่อลูกหลาน ชุมชน หน่วยงานต่างๆและในโรงเรียนระดับประถม มัธยม ซึ่งในสถานศึกษาเริ่มมองเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม จึงได้เปิดวิชาสอนการฝีมือให้กับเยาวชนศึกษา เพื่อให้เห็นคุณค่า ความหมาย พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกับคนในสังคม ปัจจุบันว่าบายศรีสู่ขวัญมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างไร จ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ คือ หลาน ปู่อาจารย์ บายศรีจะทำขึ้นมาใช้งาน

ต่อเมื่อมีพิธีกรรมเกิดขึ้น จ้าวพิธีกรรมกับผู้ทำบายศรีจึงมีหน้าที่ร่วมกันทุกครั้ง ปู่อาจารย์ต้องเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อนถึงเป็นที่ยอมรับกันของคนในชุมชน พร้อมทั้งมีความประพฤติที่อยู่ในศีลธรรม

การอนุรักษ์ให้จัดเก็บเป็น วิดีโอ วิดีทัศน์ จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเก็บไว้และแจกจ่ายในสถานที่ต่างๆให้ช่วยกันรักษา ได้จัดทำประกอบเป็นอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ในครอบครัว บายศรีใช้

ไหว้พระพุทธรูปในบ้าน ไหว้ศาลพระภูมิ ไหว้องค์เทพที่อยู่รักษาตัวเราและที่อยู่รักษาในบ้าน คนที่ทำอาชีพนี้ได้ขึ้นป้ายรับจ้างทำบายศรีในงานไหว้ครูทุกประเภท ซึ่งงานเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการงานประเภท “อนุรักษ์”

ในโรงเรียนหลายแห่ง เปิดวิชาการฝีมือ ส่วนที่ทำด้วยใบไม้คือการประดิษฐ์บายศรี ใช้วัตถุดิบธรรมชาติคือใบกาบกล้วยและใบไม้หลากหลายชนิดที่สามารถนำมาจัดประกอบ ผสมกันได้ การเปิดสอนในโรงเรียนหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่เปิดการสอน นั่นก็หมายถึงการอนุรักษ์ทั้งสิ้น

การนำใบตองกล้วยมาประดิษฐ์บายศรีจัดประกวดในเทศกาลงานลอยกระทง ทั่วเมืองไทยในทุกๆภาค เพื่ออนุรักษ์ประเพณีความเป็นไทยหรือชาวบ้านที่นิยมทำกระทงลอยกันเอง โดยใช้ต้นกล้วยเป็นฐานใบตองไว้แต่งประดับ เพื่อการขอขมาพระแม่คงคาทุกๆปี ก็เป็นการอนุรักษ์เช่นกัน

เครื่องมือที่ใช้ลงพื้นที่ในการวิจัยได้แก่การสอบถามด้วยตนเอง ตั้งคำถามในหัวข้อเดียวกันเพื่อหาคำตอบที่เป็นศูนย์กลาง นำมาวิเคราะห์ วิจัยข้อมูลนำมาเฉลี่ยให้ออกมาเป็นกลาง ออกสำรวจสภาพปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมสังเกตพฤติกรรมชาวบ้าน ใช้ทักษะกระบวนการตามจุดประสงค์

พบว่า งานประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง ในเขตเทศบาลอำเภอเมืองพะเยา ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีวุฒิการศึกษาโดยเฉลี่ย ป.6 อาชีพแม่บ้านและรับจ้าง มีประสบการณ์ในการทำบายศรี 10-40 ปี ส่วนใหญ่มีความสนใจมาก่อนและทำอย่างจริงจัง ซึ่งศึกษากับผู้ที่มีความชำนาญในเรื่องบายศรี ส่วนการมองเห็นคุณค่าและความหมายของบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองที่ให้คุณค่าประโยชน์ความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวพะเยา และ ช่วยในการอนุรักษ์ ตามภูมิปัญญาของ บรรพบุรุษ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นเลิศ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนและช้างไทย

Abstract

Thesis Title	Study of Baisrisukaun Ritualsot Lanna for Gultural Reservation in Payao City Area
Researcher	Maximus Provost Rak Mortar Company Forecast Holds Currency Sakkakron
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2015
Principal Thesis Advisor	Associate Professor Dr. Seri Phongpit
Associate Thesis Advisor	Dr.Kwan Sanguansermisri

The purposes of this research were to study Bai-See Su Kwan Ceremony in MuangPhayao city municipality to conserve Thai tradition and to study the stakeholders' behaviors concerning the conservation of this ritual in two aspects; making the local Bai-See Su Kwan and its methods to conserve. In this qualitative research, the in-depth interview and observation techniques were used with five villagers as a representative from five communities as well as two ceremony leaders. Those interviewees have been living in Phayao city municipality.

The findings showed that making local Bai-See Su Kwan has still interested a lot of local people living in MuangPhayao city municipality; thus, making local Bai-See Su Kwan is generally seen in every community. Additionally, a number of educational institutions and other organizations have recognized the traditional values of Bai-See Su Kwan ceremony for the community; as a result, the methods and instruction how to make it for paying homage have been emerged for youth and other people. Those, hence, would learn not only that the ceremony plays an important role for their living but also its values and meaningfulness. Bai-See Su Kwan is merely made in the ritual taken place by the ritual leader who used to be ordained as a monk and is accepted by local people to hold the ritual. One of the ritual leader's qualifications is that he behaves in morally. It could be seen that once there is a ritual, Bai-See Su Kwan will be made.

The means to conserve Bai-See Su Kwan ceremony are in the form of video recording and publishing into a document so that they are distributed to any institutions for publicity. In

terms of its purposes, Bai-See Su Kwan is used for, for example, paying homage to the Buddha statue, spirit house as well as sacred deities and gods that protect humans from all omens. Therefore, some family serving for hire to make Bai-See Su Kwan for every purposes of usage could earn good income. The aforementioned hire could be considered as a “conservative vocation”.

The instruction of making Bai-See Su Kwan administered by any institutions is also considered as a cultural reservation. Bai-See Su Kwan is made of banana leave vessel decorated with many kinds of leaf.

Making Bai-See Su Kwan by using banana leave vessel for the competition in Loykrathong festival all over Thailand is also considered as a cultural reservation. Moreover, Bai-See Su Kwan is used as a tribute to ask for apology from the water goddess for having used and sometimes made rivers and canals dirty.

The research instrument used in this study is an unstructured interview and observation. The questions in the interview were scoped relevant to Bai-See Su Kwan, and the answers were analyzed in order that the results would be neutral. The investigation of problems about local wisdom including the behaviors of those villagers is collected according to the research objectives.

The findings were that, first of all, those who are able to make Bai-See Su Kwan were females working as a homemaker and being self-employed with Prathom six of education graduation and having 10 to 40 years of experiences in making it. Making Bai-See Su Kwan by those females stemmed from their interest, and they seriously make it for a living. Those females learned how to make it from the local experts. In addition, those people in the community of MuangPhayao city municipality have recognized the values and meaningfulness of the local Bai-See Su Kwan ceremony. Furthermore, the people have been reserving the ritual as the precious local wisdom from their most creative ancestor, so that Bai-See Su Kwan is still beneficial to not only the community but also Thai artisans.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ลงได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากรองรองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ อาจารย์ที่ปรึกษาหลักที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างยิ่ง จนการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองสำเร็จสมบูรณ์ได้ ผู้ศึกษาค้นคว้าขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.ขวัญ สวงนเสริมศรี อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่กรุณาให้คำแนะนำ แก้ไข และตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า จนทำให้การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองครั้งนี้ สมบูรณ์และมีคุณค่า

ขอขอบพระคุณ ดร.สมาน มากสุข อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่ให้คำชี้แนะ คำแนะนำ แก้ไขข้อบกพร่อง จนทำให้การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองสำเร็จสมบูรณ์แบบได้

ขอขอบพระคุณ คุณแม่ พองจันทร์ สายแปง คุณป้า วันเพ็ญ นิลสุรัตน์ คุณจำเนียร พันทวี คุณ สุมาลี อุ่นละไม คุณแม่ จันทรา กันทะวัง ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ อำนวยความสะดวกและให้ความร่วมมือเป็นอย่างยิ่ง ในการเก็บข้อมูลและตอบแบบสอบถาม

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อหนาน ตีบ บุญมี คุณพ่อหนาน อินทร์สม เดชมา ที่ให้ความอนุเคราะห์ ให้ความร่วมมือ ในการเก็บข้อมูลต่างๆ ในการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และตอบแบบสอบถาม

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาค้นคว้าฉบับนี้ ผู้ศึกษาค้นคว้าขอขอบและอุทิศแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน

พระครูสังฆรักษ์ชัยกรกรณ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	5
ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง.....	5
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	6
คำสำคัญและนิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	32
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย	36
ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง	36
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	36
สถิติที่ใช้อธิบายและวิเคราะห์ (พรรณนาและอนุมาน).....	37
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล.....	37
สถานที่ในการวิจัย.....	38
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	38
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	39

4 ผลการวิจัย	
คำบอกเล่าผู้ชำนาญการทำบายศรี	40
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	86
ข้อเสนอแนะ	92
บรรณานุกรม.....	100
ประวัติผู้วิจัย.....	102

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

1. ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน..... 39

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	35
2. ภาพที่ 4.1 ขนาดใบตองที่เตรียมสำหรับพินิ้ว.....	84
3. ภาพที่ 4.2 อุปกรณ์ที่ต้องใช้ทำบายศรี.....	84
4. ภาพที่ 4.3 วิธีการพินิ้วที่ถูกต้อง.....	85
5. ภาพที่ 5.1 บายศรีสู่ขวัญที่มีความประณีตที่มีจะทำให้แก่ผู้ที่มี ยศฐานบรรดาศักดิ์.....	94
6. ภาพที่ 5.2 บายศรีสู่ขวัญที่นิยมทำกันทั่วไปในเขตเทศบาลเมืองพะเยา	95
7. ภาพที่ 5.3 นางจำเนียร พันทวี ผู้อำนวยการทำบายศรี.....	95
8. ภาพที่ 5.4 คุณแม่จันทร์ กันทะวัง ผู้อำนวยการทำบายศรี.....	96
9. ภาพที่ 5.5 คุณสุมาลี อุ่นละไม ผู้อำนวยการทำบายศรี.....	96
10. ภาพที่ 5.6 คุณสุมาลี อุ่นละไม ผู้อำนวยการทำบายศรี.....	97
11. ภาพที่ 5.7 คุณพ่อหนานดืบ บุญมี ผู้เป็นจ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้ กับผู้เจ็บป่วย.....	97
12. ภาพที่ 5.8 คุณพ่อหนานดืบ บุญมี ผู้เป็นจ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้กับ ผู้ที่ขวัญหาย.....	98

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันเยาวชนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมของชาวตะวันตกเข้ามาถือปฏิบัติกันมากขึ้น เมื่อเยาวชนเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่อาจยึดถือวัฒนธรรมของชาวตะวันตกเป็นแบบอย่างได้ ทำให้วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทยจะค่อยๆสูญหายไป คนรุ่นใหม่เกิดความเบื่อประเพณีวัฒนธรรมไทย พยายามหลีกเลี่ยงสิ่งเก่าๆที่เป็นความจำใจไม่เปลี่ยนแปลงเพื่อให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ยุคใหม่ การจะรักษาประเพณีที่ดั้งเดิมให้คงอยู่ต่อไปจำเป็นต้องริบดำเนินการ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นประเพณี ดั้งเดิมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นปราชญ์ชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้เยาวชนรุ่นใหม่อาจคิดว่าล้าสมัยยุ่งยากในทางปฏิบัติ จึงไม่ค่อยมีเยาวชนมาสนใจมากนัก เยาวชนเหล่านี้จะต้องเติบโตเป็นผู้ใหญ่มีหน้าที่ดูแลชุมชนและประเทศชาติ อีกทั้งเป็นแบบอย่างให้กับเยาวชนรุ่นต่อไป อยากให้เยาวชนรุ่นใหม่หันกลับมาเห็นคุณค่าความหมายของวัฒนธรรมไทย หรือยอมรับทั้งสองวัฒนธรรมควบคู่กันไป เช่น การนำเอาสิ่งที่เหลือใช้มาประดิษฐ์ นำทรัพยากรธรรมชาติมาผสมผสานให้เป็นนวัตกรรมใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน อีกทั้งยังยึดหลักทางธรรมะเข้ามาแทรกให้เกิดความกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมประเพณีไทย เป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง

การทำให้คนรุ่นใหม่ได้หวนคิดถึงในรากเหง้าชาติกำเนิดมาตุภูมิแห่งตนเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านที่เคยมีมาตั้งแต่ดั้งเดิมจึงจำเป็นต้องเร่งด่วนการศึกษาพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยไม่ให้สูญหายไป โดยจะทำการศึกษาพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา เนื่องจากเห็นว่าเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา มีผู้สนใจให้ความสำคัญเรื่องพิธีบายศรีสู่ขวัญกันอยู่มาก พิธีบายศรีสู่ขวัญนี้มาพร้อมกับพราหมณ์ทมิฬชานอินเดีย ที่อพยพมาสู่สุวรรณภูมิในสมัยพระเจ้าอู่ทองกล่าวไว้ว่า “บาย” เป็นภาษา

เขมรที่แปลว่าข้าว ข้าวอันเป็นสิริมงคล ข้าวขวัญกล่าวคือข้าวที่หุงปรุงรสโอชาอย่างดีเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องสังเวยให้เทวดาโปรด พิธีใดเป็นพิธีเทวดาโดยตรงหรือต้องการที่จะอัญเชิญเทวดามาเป็นประธาน ต้องหาของสังเวยที่ดีและมีสีสะดุดตาชาวทมิฬจึงมีเคล็ดลับความเชื่อในข้าวที่ข้อมสีประจำองค์เทวดา รวมถึงใช้สีล่อเทวดาฝ่ายร้ายให้ไปรวมต่างหากไม่ให้มาทำอับมงคลให้โทษแก่มณฑลพิธีและบุคคล ซึ่งขนบธรรมเนียมของไทยกับทมิฬได้มีความเป็นมาอย่างเดียวกัน เนื่องจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่างๆแก่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิธีบรวงสรวงเทวดา มีขนบมด้มขาวมะพร้าวอ่อน กล้วย ข้าวข้อมสี เช่นข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง ก็นำมาใช้ในพิธีไทยอย่างชัดเจน นอกจากนี้ภาษนะบายศรีต้องเป็นกระทงที่สำหรับบรรจุอาหาร ภายหลังเอาพานซ้อนกันขึ้นไปแล้วเอาของตั้งบนปากพาน เมื่อมีการถ่ายทอดมาที่ประเทศไทย ซึ่งมีศิลปศาสตร์ที่เจริญขึ้น กระทงใบตองก็ถูกประดิษฐ์ประดอยให้สวยงามเป็นกระทงเจิม ซึ่งประดับประดาตกแต่งที่ปากกระทงให้มีความงดงามมีกระจิ่ง มียอดแหลมตามศิลปะแบบไทย

บายศรีเป็นของสูงเป็นสิ่งที่มีความหมายของไทย ตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน นับตั้งแต่เกิดจะจัดพิธีสังเวยและทำขวัญในวาระต่างๆ ซึ่งจะต้องมีบายศรีเป็นสิ่งสำคัญในพิธีนั้นๆ ซึ่งเป็นศาสตร์พิธีของพราหมณ์ คำว่า “บาย” ภาษาเขมรแปลว่าข้าวสุก ส่วนคำว่า “ศรี” เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตตรงกับ ภาษาบาลีว่า สิริ แปลว่า มิ่งขวัญ คำว่า “บายศรี” แปลว่า ข้าวขวัญ หรือสิ่งที่นำสัมผัสดับความดีงาม “บายศรี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า ข้าวอันเป็น สิริ ข้าวขวัญ หรือภาษนะใส่เครื่องสังเวย ในโบราณมีการเรียกพิธีสู่ขวัญว่า บายศรี เหตุที่เรียกว่า บายศรี เนื่องจากเป็นพิธีสำหรับ บุคคลชั้นเจ้านายผู้ใหญ่เท่านั้น พิธีบายศรีสู่ขวัญในจังหวัดพะเยา ตามความเชื่อที่ว่ากันว่า คนที่เกิดมามีขวัญประจำกายมีหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาขวัญเป็นเหมือนพี่เลี้ยงที่คอยดูแลประคับประคองชีวิต คอยเลี้ยงดู และติดตามไปทุกหนทุกแห่ง เป็นสิ่งที่ไม่มีความกลัวหรือวิญญานแฝงอยู่ในตัวคนและสัตว์ ซึ่งขวัญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าในร่างกายเรามี 2 สิ่งรวมกันคือ ร่างกายและจิตใจหรือขวัญ

ขวัญคือความรู้สึก ถ้าขวัญของผู้ติดอยู่กับตัว ผู้นั้นจะมีความสุขกายสบายใจเป็นปกติ แต่ถ้าขวัญของผู้ใดหลบลี้หนีหาย ผู้นั้นจะมีลักษณะอาการตรงกันข้าม ชาวพะเยาจึงเชื่อว่าพิธีสู่ขวัญเป็นพิธีหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมพลังใจให้เข้มแข็ง เมื่อมีขวัญที่มั่นคง พลังใจที่เข้มแข็งดีแล้ว ย่อมส่งผลให้การประกอบภารกิจหน้าที่นั้นๆ บรรลุผลสำเร็จได้ตามความมุ่งหมาย ซึ่งให้กำลังใจกัน

เมื่อมีความทุกข์ใจหรือเสริมให้มีความสุขยิ่งขึ้นไป เมื่อมีความสุขความพอใจอยู่แล้วก็สามารถทำได้ การทำพิธีสู่ขวัญอาจทำได้ทั้งพิธีทางพระพุทธศาสนาและพิธีทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

ความสำคัญของพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น เป็นพิธีที่สำคัญของชาวเหนือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขวัญและจิตใจเพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจที่ดีขึ้น ดังนั้นวิธีการดำเนินชีวิตแทบทุกอย่างจึงมักจะมีการสู่ขวัญควบคู่กันไปเสมอ การสู่ขวัญจะช่วยให้เกิดสิริมงคล ชีวิตอยู่ด้วยความราบรื่น จิตใจเข้มแข็ง โชคดียิ่งขึ้น ปิดเป่าสิ่งที่ไม่ดี หายจากสรรพเคราะห์ทั้งปวง เป็นการเรียกร่องพลังทางจิต ช่วยให้มีพลังใจที่เข้มแข็ง สามารถฟันฝ่าภัยพิบัติต่างๆได้ การสู่ขวัญช่วยทำให้เกิดมงคล ทำให้ดำรงอยู่ด้วยความสุขราบรื่น มีโชคลาภมากขึ้น และอาจคลปรารถนาให้ผู้ที่เคราะห์ร้ายพ้นจากสรรพเคราะห์ทั้งปวง ด้วยมูลเหตุแห่งการสู่ขวัญนี้เอง

ประวัติความเป็นมาของพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้นไม่มีหลักฐานที่แน่นอน แต่มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเชื่อว่าบายศรีนี้น่าจะได้คิดมาจากพราหมณ์ซึ่งเข้ามาทางเขมร พิธีบายศรีสู่ขวัญ ยังไม่มีผู้ใดยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าเป็นมาอย่างไร ผู้ที่ทำขวัญหรือที่เรียกว่าหมอขวัญ ก็สามารถบอกได้ว่าเริ่มมีการทำขวัญตั้งแต่เมื่อใด เพียงแต่สันนิษฐานว่าเห็นจะมีมาตั้งแต่สมัยคิดคำบรรพ์ โดยความเชื่อของคนไทยเชื่อกันว่าบรรดาคนทั้งหลายที่เกิดมาในโลกมีธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “ขวัญ” จะมีประจำกายของทุกคน มีหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาขวัญเป็นเหมือนพี่เลี้ยงที่คอยดูแลรักษาประคับประคองชีวิต ติดตามเจ้าของไปทุกหนทุกแห่ง

ในการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญจะมีเครื่องใช้สำคัญอยู่ 2 อย่าง คือเครื่องบูชาพาขวัญ หรือเครื่องบายศรีตามประเพณี และด้ายสายสิญจน์นำมาจับเป็นวงยาวพอที่จะผูกครอบแขนหรือรอบข้อมือได้ ในการจัดเครื่องบายศรีนี้ ถือว่าเป็นของสูงเพราะเป็นเครื่องสังเวทยเทพดา ดังนั้นจะต้องจัดด้วยพานแล้วนำไปตองมาเหย็บเป็นบายศรี

ประเพณีการสู่ขวัญที่ทำในปัจจุบันนี้ยังมีอยู่เพียงการสู่ขวัญบางประเภท เท่านั้น เช่น การสู่ขวัญนาค สู่ขวัญป่าวสาว สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญข้าว สู่ขวัญคนธรรมดา และสู่ขวัญควายและวัว ทั้งนี้อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพ ของสังคมในปัจจุบัน สัตว์และสิ่งของบางอย่างได้หมดความสำคัญในชีวิตประจำวันไปแล้ว จึงค่อยๆเลิกลงไปในที่สุด

วัฒนธรรม ความเชื่อความศรัทธาในพระศาสนาที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำในส่วนหนึ่ง ได้ช่วยกันถ่ายทอด สอนให้รู้บาปบุญคุณโทษ ผิดถูก ควรไม่ควร สอนให้ปฏิบัติตัวอยู่ในกรอบของ ศีลธรรม ด้วยวิธีการที่สั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม และทางปริศนาธรรมได้ร่วมช่วยกันทั้ง ปราชญ์ชาวบ้านทั้งภูมิปัญญาในชุมชน จนสามารถทำให้คนไทยเกิดการซึมซับเข้าไปอยู่ในตัวใน ใจจากการถูกอบรมสั่งสอนและสั่งสมปฏิบัติตามต่อกันมา สร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ไม่เบียดเบียน ตนเองผู้อื่นและธรรมชาติ มีจิตเมตตากรุณาต่อผู้อื่น สามารถปรับตัวให้อยู่ได้แบบพอดีในสังคม ปัจจุบัน

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในความเป็นชาติ ชาติใดซึ่งไร้เสียซึ่งวัฒนธรรมอันเป็น ของตนเองแล้ว ชาตินั้นจะคงความเป็นชาติอยู่ไม่ได้ วัฒนธรรม คือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ใน ส่วนรวม ที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อนและสืบทอดกันมา พิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นอีกหนึ่ง วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวไทย ที่เป็นความเชื่อสืบทอดต่อกันมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นกุศโลบายให้ ผู้คนมีน้ำใจดีใจอันใสบริสุทธิ์อย่างแท้จริง

ผู้วิจัยในฐานะที่ผู้มีความสนใจในพิธีบายศรีสู่ขวัญ และต้องการที่จะอนุรักษ์พิธี บานศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ถือปฏิบัติ ได้ตระหนักถึงคุณค่าและ ความหมายของพิธีบายศรีสู่ขวัญ จึงได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบล้านนาเพื่อ การอนุรักษ์วัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยจะทำการศึกษา ประวัติ ความเป็นมาของพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบล้านนา ศึกษาการประดิษฐ์บายศรีคุณค่าและความหมาย พิธีกรรมวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา

การวิจัยครั้งนี้ด้วยความหวังใย วัฒนธรรมประเพณีไทย เกรงว่าจะสูญหายไป เรื่อง พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ที่เป็นความเชื่อความศรัทธาของคนรุ่นเก่าๆ ทำให้เป็น ระเบียบแบบแผน เกิดกฎเกณฑ์ การดำเนินวิถีชีวิต ใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข ธรรมชาติของคน ในปัจจุบันนี้ เมื่อถึงคราวเดือดร้อนเข้าตาจน จะไขว่คว้าหาทางแก้ด้วยวิธีความเชื่อ เช่น เข้าหา หมอดูดวงชะตา ให้ทำนายทายทัก เพื่อค้นหาการถดถอยของดวงชะตาที่ตกต่ำ การทำมาหากินไม่ คล่องตัว โทษฟ้า โทษดิน โทษผีบ้าน ผีเรือน ที่อยู่อาศัย หรือกล่าวว่ามีผี ผิดที่ ผิดเวลา ขวัญ หนี ขวัญหาย หรือล้มการเคารพกราบไหว้บรรพบุรุษของตน เทียวไปให้พอมดมดมผีแก้ด้วยวิธี

ต่างๆ เช่น สะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา อาบน้ำมนต์ ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ร้องเรียกขวัญ ให้กลับคืนมา และขอโทษผี จักที่ จักเวลาให้ถูกต้อง หากกัณฑ์หายากใหม่ เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข

วัตถุประสงค์ในการทำวิจัย

1. เพื่อการศึกษาการจัดทำบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
2. เพื่อศึกษาคุณค่าและความหมายพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญวิถีชุมชนดั้งเดิมกับปัจจุบันในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
3. เพื่อการศึกษาวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตประชากร ที่ใช้วิจัยครั้งนี้ คือกลุ่มผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญและผู้ประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์หรือชาวบ้าน 5 วัดและปู่ออาจารย์ ผู้ที่ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
2. ขอบเขตพื้นที่ 5 วัด เขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
3. ขอบเขตเนื้อหาที่ทำวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยเรื่อง ต่อไปนี้
 - 3.1 ศึกษาขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
 - 3.2 ศึกษาคุณค่าและความหมายขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
 - 3.3 ศึกษาวิธีการอนุรักษ์พิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยามีวิธีการทำอย่างไร
2. พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีคุณค่าและมีความหมายกับวิถีชุมชนดั้งเดิมทำอย่างไร และในปัจจุบันของคนในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ทำอย่างไร เหมือนหรือต่างกับดั้งเดิมอย่างไร
3. มีวิธีการอย่างไรบ้างที่จะส่งเสริมให้ชุมชนอยู่ร่วมกัน อนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาไว้ตลอดไปอย่างไร

คำสำคัญและนิยามศัพท์เฉพาะ

พิธีกรรม หมายถึงกิจกรรมที่จัดขึ้นในโอกาสอันเป็นมงคลหรือเพื่อให้ชีวิตรอดพ้นจากอันตรายตามความเชื่อของชาวพุทธว่าเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและสังคม

บายศรี หมายถึงสิ่งที่ประดิษฐ์จากใบตองกล้วยแล้วนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเพื่อก่อให้เกิดสิริมงคล

สู่ขวัญ หมายถึงการทำพิธีกรรมโดยมีหมอจ้าวพิธีมาร้องสวด ให้กับบุคคล เช่นคนป่วย คนรับตำแหน่งใหม่ คนแต่งงาน และบวชนาค เป็นต้น

แบบพื้นเมือง หมายถึงพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นแบบทางเหนือในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ล้านนา หมายถึงเขตภาคเหนือ 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย น่าน ลำพูน ลำปาง แพร่ แม่ฮ่องสอน และพะเยา ซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกือบจะคล้ายกัน

การอนุรักษ์ หมายถึงการส่งเสริมให้คนเห็นความสำคัญของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา เพื่อร่วมกันเก็บรักษาและสืบทอดให้ดำรงอยู่ต่อไป ประกอบด้วยการใช้ประโยชน์และปรับปรุงบนฐานเอกลักษณ์เดิม

วัฒนธรรม หมายถึงการปฏิบัติสืบทอดกันมาในวิถีแห่งชีวิตชุมชนส่วนรวมและมีการรับการถ่ายทอด เรียนรู้ เอาอย่างกัน เป็นผลผลิตของส่วนรวมที่ต่อเนื่องมาจากคนสมัยก่อน จนถึงปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ด้านการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญและพิธีกรรมสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ไว้เป็นลักษณะอักษร เป็นรูปเล่มพร้อมที่จะเผยแพร่
2. ได้วิธีการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาให้เป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามต่อกันไปอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง
3. ได้แนวทางการอนุรักษ์พิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

บทที่ 2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การทำวิจัยเรื่อง การศึกษาประเพณีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทย ในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา โดยผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัย อันประกอบด้วยประเด็นต่างๆดังนี้

1. ประวัติความเป็นมา และขั้นตอนการทำบายศรีสู่ขวัญแบบล้านนา

ศูนย์กลางข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม (2554) กล่าวว่า บายศรีนั้นมีข้อสันนิษฐานว่า ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาจากคติความเชื่อของพราหมณ์ พิจารณาจากนำไปตองมาประดิษฐ์บายศรีเนื่องด้วยใบตองนั้นเป็นของสะอาดบริสุทธิ์ไม่มีมลทินของอาหารเก่าให้เปดเปื้อนเหมือนการใช้ถ้วยชาม จึงนำไปตองมาทำเป็นกระทงสำหรับใส่อาหารในพิธีการต่างๆ รวมทั้งพิธีบายศรีและอีกประการหนึ่งคือ รูปร่างลักษณะของบายศรีที่ได้จำลองเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่สถิตของพระอิศวรตลอดจนเครื่องสังเวชนียวัตถุที่มีความเชื่อมาจากคติพราหมณ์ เช่น ไข่ แดงกวา มะพร้าว รวมถึงพิธีการ เช่น การเวียนเทียน

การเจิม และพิธีการต่างๆ เหล่านี้ พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น พิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่สำคัญของชาวอีสานและชาวเหนือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องขวัญและจิตใจเพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจที่ดีขึ้น ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตแทบทุกอย่างจึงมักจะมีการสู่ขวัญควบคู่กันไปเสมอ การสู่ขวัญจะช่วยให้เกิดสิริมงคลมีชีวิตอยู่ด้วยความราบรื่น จิตใจเข้มแข็ง โชคดียิ่งขึ้น บัดเป่าสิ่งไม่ดี หายจากสรรพเคราะห์ทั้งปวง เป็นการเรียกร่องพลังทางจิต ช่วยให้มีพลังใจที่เข้มแข็งสามารถฟันฝ่าภัยพิบัติต่างๆ ได้ ทำให้ดำรงอยู่ด้วยความสุขราบรื่น

ความเป็นมาของพิธีบายศรีนั้นไม่มีหลักฐานแน่นอน แต่มีข้อสันนิษฐานว่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยเชื่อว่าบายศรีนี้น่าจะได้อิทธิพลมาจากพราหมณ์ซึ่งเข้ามาทางเขมร เพราะคำว่า

“บาย” เป็นภาษาเขมรแปลว่า ข้าวสุก ส่วนคำว่า “ศรี” มาจากภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “สิริ” แปลว่า มิ่งขวัญ พิธีบายศรีสู่ขวัญ ยังไม่มีผู้ใดยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าเป็นมาอย่างไร ผู้ที่ทำขวัญหรือที่เรียกว่า หมอขวัญ ก็ไม่สามารถบอกได้ว่าได้เริ่มมีการทำขวัญตั้งแต่เมื่อใด เพียงแต่สันนิษฐานว่าเห็นจะมีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์โดยความเชื่อของคนไทย เชื่อกันว่าบรรดาคนทั้งหลายที่เกิดมาในโลกมีธรรมชาติอย่างหนึ่งเรียกกันว่า “ขวัญ” จะมีประจำกายของคน มีหน้าที่ในการพิทักษ์รักษา ขวัญเป็นเหมือนผีเสื้อที่คอยดูแลประคบประครองชีวิตติดตามเจ้าของทุกหนทุกแห่ง ในการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญจะมีเครื่องใช้สำคัญอยู่ 2 อย่างคือ เครื่องบูชาพาขวัญหรือเครื่องบายศรีตามประเพณีและด้ายดิบนำมาจับเป็นวงยาวพอที่จะผูกรอบแขนหรือรอบข้อมือได้ในการจัดเครื่องบายศรี บายศรีนี้ถือว่าเป็นของสูงเพราะเป็นเครื่องสังเวทเทพเทวา ดังนั้นจะต้องจัดด้วยพานแล้วนำไปตองมาเย็บเป็นบายศรี

ประเพณีบายศรีสู่ขวัญใช้เครื่องเชิญขวัญที่เรียกว่า บายศรี ทำด้วยใบตอง รูปคล้ายกระทงเป็นชั้นๆ มีขนาดเล็กสอดขึ้นไปตามลำดับเป็น 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น หรือ 9 ชั้น มีเสา หรือกรวยที่ทำด้วยใบตองปักตรงกลางเป็นแกน มีเครื่องสังเวทวางอยู่ในบายศรีและมีไขว้ขวัญ (ไข้ดัม) เสียบอยู่บนยอดบายศรีมีหลายประเภท เช่น บายศรีตอง บายศรีปากชาม บายศรีใหญ่ (ภาษาเขมร บาย= ข้าว+ศรี=สิริ หมายความว่า ข้าวอันเป็นสิริหรือข้าวขวัญ) มีการพันสายสิญจน์ไว้โดยรอบเพื่อใช้ผูกข้อมือผู้รับขวัญ

ผู้นำทำพิธีที่เรียกว่า หมอขวัญ พิธีบายศรีสู่ขวัญ บางครั้งก็เรียกว่า พิธีรับขวัญ ด้วยความเชื่อที่ว่า ทุกคนเกิดมาพร้อมด้วยสิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “ขวัญ” ซึ่งมีหน้าที่รักษาประคบประครองชีวิตและติดตามเจ้าของไปทุกหนแห่ง การทำพิธีสู่ขวัญจึงเป็นการเชิญที่หนีหายไปให้เข้ามาอยู่กับตัว และเชื่อว่าเป็นการส่งเสริมพลังใจให้เข้มแข็ง เรียกสติกลับมาและไม่ประมาท

การสู่ขวัญ “พิธีสู่ขวัญ” หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พิธีบายศรีสู่ขวัญ” เป็นพิธีเก่าแก่ของชาวไทยทุกภาค ตามความเชื่อที่ว่าคนเราเมื่อเกิดมาในโลกจะมี “ขวัญ” ประจำกายคอยช่วยพิทักษ์รักษาเจ้าของขวัญให้มีความสุข ดังนั้นพิธีสู่ขวัญจึงถือเป็นประเพณีสำคัญที่จะทำพิธีเรียกขวัญให้มาสถิตอยู่กับตัว คนไทยส่วนใหญ่ยึดถือและปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาแต่

เดิมเรา จะเห็นว่าคนไทยมีการทำพิธีกรรมต่างๆ ในช่วงสำคัญของชีวิต เช่น รับประทานข้าว รับประทาน พิธีบายศรีสู่ขวัญต้อนรับคนสำคัญที่มาเยือน ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับขวัญอยู่เป็นเนืองๆ

2. ลักษณะพิธี

พานบายศรีจะถูกจัดและตกแต่งด้วยใบตองอย่างสวยงามเป็นชั้นๆ จะมีความสูงที่ 3 ชั้น หรือ 7 ชั้นก็ได้ ชั้นล่างประกอบไปด้วยกรวยข้าวซึ่งหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ดอกไม้ ข้าวต้ม ไข่ต้ม ขนม กล้วย อ้อย มีด้ามแก้ว และเงินบริสุทธิ์ที่ทำเป็นแท่งหรือก้อนที่เรียกว่าเงินฮาง ส่วนชั้น 2 ขึ้นไปจะตกแต่งด้วยดอกไม้ใบตอง อย่างดอกฝาง ดอกดาวเรือง ดอกกรัก ใบเงิน ใบคำ ใบคูณ ใบยอป่า ดอกไม้เหล่านี้มีความหมายเป็นมงคล อย่างดอกกรักซึ่งมีความหมายถึงความรักที่มั่นคง ดอกดาวเรืองซึ่งหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองและใบชัยพฤกษ์ หรือใบคูณซึ่งหมายถึงการมีอายุยืนยาว ที่พานบายศรีชั้นบนสุดจะมีบายศรีด้วยผูกข้อมือ และเทียนสำหรับเวียนศรีชะ นอกจากนี้พานบายศรีแล้วในพิธีต้องเตรียมเครื่องบูชาและสิ่งประกอบอื่นๆ ได้แก่ ขันบูชาและพานขนาดกลางสำหรับวางผ้า 1 ผืน ส้มป่อยและแก้วเหล้าสำหรับหมอลำขวัญ ใช้ดื่มหรือจุ่มด้วยดอกไม้สำหรับประพรมพานบายศรีด้วย

3. ขั้นตอนการทำบายศรี

- 3.1 นำต้นกล้วยมาตัดเป็นลำต้นบายศรี และฐานบายศรี โดยใช้ลวดหรือตะปู ประกอบแต่งลำต้น
- 3.2 เตรียมใบตองมาตัดทำเป็นกลีบๆ มาประกอบเป็นตัวนางและประกอบทำเป็นลายโพธิ์
- 3.3 ประกอบตัวนางเป็นชั้นๆ ตามลวดลายที่ชาวบ้านออกแบบและให้ครบ 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น 9 ชั้น
- 3.4 ตัดแผ่นโพมทำเป็นรูปตัวพญานาค นำแบบตัวนางมาประกอบ นำข้าวเหนียว ไข่ต้มเสียบที่ยอดบายศรี
- 3.5 ใบพลู เทียน ดอกไม้ มาประดับตกแต่งรอบบายศรี

4. วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบ

บายศรี มีต้นกล้วยและเห็บด้วยใบตอง ทำเป็น 3 ชั้น มีข้าว ถึงของที่สำคัญอื่นๆอีก ประกอบด้วย ดอกบัว เทียนชัย น้ำมะพร้าวอ่อน แว่นเทียน 3 อัน เทียน 9 เล่ม ค้ายสายสิญจน์ บายศรีในที่นี้ก็คือสังคัมที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันต้องยึดมั่นด้วยคุณธรรม 3 ประการ คือ บายศรี 3 ชั้น หมายถึงประพาศชอบด้วยกายเรียกว่ากายสุจริต ประพาศชอบด้วยวาจาเรียกว่าวจีสุจริต ประพาศชอบด้วยใจเรียกว่ามโนสุจริต และบัว 4 เหล่าหมายถึง บัวประเภทที่ 4 ที่พ้นจากผิวน้ำจะชูก้าน และดอกพร้อมที่จะขยายกลีบบานเมื่อพระอาทิตย์ส่องแสงมาในวันรุ่งขึ้น

- เทียนชัย หมายถึง แสงสว่างทางปัญญา
- น้ำมะพร้าวอ่อน หมายถึง น้ำใจบริสุทธิ์
- แว่นเทียน 3 อัน หมายถึง ภพทั้ง 3 ได้แก่ กายภพ รูปภพ และ อรูปภพ
- เทียน 9 เล่ม หมายถึง ไฟ 3 กอง คือ รากะ โทสะ โมหะ
- ค้ายสายสิญจน์ หมายถึง ห่วงแห่งความผูกพัน

5. เครื่องมือ อุปกรณ์ที่ใช้

- 5.1 เส้นลวด ลวดเย็บกระดาษ
- 5.2 คีมตัดลวด
- 5.3 ตะปู
- 5.4 กรรไกร มีด
- 5.5 พาน
- 5.6 เข็ม ค้าย
- 5.7 น้ำมันมะกอก แผ่นโฟม

6. ภูมิปัญญา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ ภูมิ “ “ ปัญญา “ และ “ ภูมิปัญญา “ ไว้ดังนี้

“ ภูมิ “ ความหมายแรก หมายถึง แผ่นดิน ที่ดิน ความหมายที่สอง หมายถึง พื้น
ชั้น พื้นเพ และความหมายที่สาม หมายถึง สง่า โอ่โถง งามสง่า ผึ่งผาย

“ ปัญญา “ หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่วไป ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด

“ ภูมิปัญญา “ หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ ซึ่งเป็นการให้ความหมายตาม ความหมายที่สองของคำว่า “ ภูมิ “ นั่นเอง

นวรรณ พันธุมธา (2547 : 36) “ ภูมิปัญญา “ หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ อันแสดงความสามารถของบุคคล

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548 : 224) กล่าวถึงความหมายของ “ ภูมิปัญญา “ ไว้ว่า เป็นความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดจาก อดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและมีความเชื่อมโยงทั้งระบบไม่ว่า เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม “ ภูมิปัญญา “ ท้องถิ่นซึ่งเป็นปรัชญาชีวิตของคนท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญดังนี้

6.1 ความสัมพันธ์

6.1.1 ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ คนท้องถิ่นแต่เดิมนั้นมีชีวิตอยู่ใกล้ชีวิต ธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ให้ชีวิต เรียกดินว่าแม่ธรณี เรียกน้ำว่าแม่น้ำ เรียก ข้าวว่าแม่โพสพ กินข้าวแล้วก็ไหว้ข้าวเพื่อขอบคุณ ในแต่ละสิ่งแต่ละอย่างล้วนมี “ ผี “ ซึ่งเป็น บุคลาธิษฐานของกฎ ระเบียบ วิถีของธรรมชาติ ซึ่งคนให้ความเคารพและพยายามปฏิบัติตาม กฎระเบียบ วิถีธรรมชาตินั้น ซึ่งแสดงออกทางพิธีกรรมต่างๆต่อผีบ้าน ผีเรือน ผีนา ผีป่า เทพารักษ์ รุกขเทวดา

6.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน มีกฎระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ปันจริตประเพณีเป็น ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ ผีย่า ผีตา ผียาย ผีบรรพบุรุษ มีระเบียบว่า ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ และคนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน การจุดลูก สาวเขาจึงผีดผี ต้องมีการ “ เสียผี “ ขอมมาและชดใช้ความเสียหายที่เกิด

6.1.3 ความสัมพันธ์กับเอกภพ ความเป็นหนึ่งกับเอกภพ จักรวาล สรรพสิ่ง รอบตัวก็ปรากฏในภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างชัดเจน ดูแต่เรื่อง “ ที่และเวลา “ (space and time) ที่ ปรากฏวิถีของชุมชน ก่อนสร้างบ้านต้องดูที่ดูทาง บนล่าง ซ้ายขวา หน้าหลัง ดูทิศ ดูทางแคด ลม ฝน ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นตัวแทนที่ช่วยดูให้ ดูแม่กระทั่งว่า “ ข้างล่าง “ ได้ดินไปมีอะไรที่ไม่ดีไม่งาม ไม่เป็นมงคล หรือไม่ถ้ามีก็หาวิธีกำจัดออกไปเสีย คนอยู่ในบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุขความพอเพียง ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นแต่ก่อนนั้นกินอยู่อย่าง เรียบง่าย ไม่มีการสะสมทรัพย์สมบัติ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอะไรที่ใช้ร่วมกัน แบ่งปันกัน

ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมมือกันในการทำงานที่เรียกว่า “ ลงแขก “ ช่วยกันแก้ไขปัญหาอันเกิดจากภัยธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บ โจรผู้ร้ายและภัยอันตรายต่างๆ ทำให้ชุมชนอยู่รอดมาได้ (เสรี พงศ์พิศ 2549:14-16)

เสรี พงศ์พิศ และ จ่านง แรกพินิจ (2549) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ส่วนใหญ่ที่รู้จักมักคุ้นกันจะเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ทำให้เรื่องภูมิปัญญาค่อยๆ กลายเป็นเรื่องความรู้ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และมักถูกดึงออกมาจากบริบททางสังคม วัฒนธรรมดั้งเดิม ภูมิปัญญาเริ่มมีการใช้แพร่หลายเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา โดยให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน มีปัจจัยสี่ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นต้น “ ภูมิปัญญาไทย “ จึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยการตีความหมายอย่างลึกซึ้ง ให้เข้าใจถึงมูลเหตุแห่งการสร้างสรรค์อย่างชาญฉลาด แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยในยุคสมัยหนึ่งที่สามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน และมีรูปแบบที่ยอมรับกันภายในสังคม เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นๆ ทั้งยังมีคุณค่าทั้งดงามในรูปแบบของงานศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาของคนไทยโบราณจะปรากฏคุณค่าเด่นชัด เป็นที่น่าหวงแหนเมื่อเราได้ประจักษ์ชัดถึงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องระหว่าง ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กับสภาพความเป็นอยู่ และ วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัยคนโบราณสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างอ่อนน้อม ถ่อมตน เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่เจ้านายที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การผิดผีเป็นการละเมิดกฎของธรรมชาติ ต้องการชดเชยชดใช้ การลงโทษ เพราะมีกฎมีระเบียบที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

ภูมิปัญญา อันว่าด้วยความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่นนี้ทำให้ผู้คนอยู่กับธรรมชาติด้วยความสมดุลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ลูกให้หลาน และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ เช่นการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายทางภาคเหนือ ชาวบ้านเคารพใน “ ผี “ เดียวกัน ทำให้ปันน้ำกันอย่างยุติธรรม คนอยู่เหนือน้ำก็ได้น้ำโดยไม่ต้องแก่งแย่งกัน (เสรี พงศ์พิศ จ่านง แรกพินิจ 2549 : 35)

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ภูมิ

ปัญหาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือ การเกษตรภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน คือการอนุรักษ์ คือการบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิกให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่นการรื้อฟื้นการประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพืชสวนไม้ เพื่อให้เกิดสำนักการอนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาป่ามากยิ่งขึ้น

การสร้างใหม่ คือ การค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การประดิษฐ์โปงลาง การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การสร้างธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ การรวมกลุ่มแม่บ้าน เยาวชน เพื่อทำกิจกรรมกันอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้นคนไทย

(<http://www.school.net.th/library/snet6/envi5/panya/panyan.htm.2557>)

สำนักพัฒนาเกษตรกร ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่เหมาะสมกับยุคสมัย

ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคงต่อไป

(<http://tkagri.doae.go.th/temp.php?gpg=title01leoyry.2557>)

ด้วยเวลา ที่ ผี ขวัญ อันเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชุมชนไทยในอดีต เวลาของคนไทยในอดีตมีการเริ่มต้นใหม่ทุกปี เริ่มในวันขึ้นปีใหม่ ปกติเป็นปีใหม่ไทย คือ วันสงกรานต์ คน

ไทยก็จะกลับบ้านไปกราบพ่อแม่ปู่ย่าตายาย และไปทำบุญที่วัด ปล่อยนก ปล่อยปลา ไปสืบทอดชีวิต เพิ่มพลังเพื่อจะกลับไปเริ่มต้นปีใหม่ด้วยความเข้มแข็ง (เสรี พงศ์พิศ 2548 : 51)

กรมส่งเสริมการเกษตร ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ เป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับเหนือสิ่งธรรมชาติ ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวไร่รู้จักวิธีทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยใช้ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน มาเป็นองค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถของคนในท้องถิ่น ได้สั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นเอกลักษณ์ไทย มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆเพื่อให้เกิดความสมดุล (<http://tkagri.doae.go.th/temp.php?gpg=title02.2557>)

เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา คือ ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย สู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบันภูมิปัญญาเป็นศาสตร์ คือ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกันกับสังคมภูมิปัญญาเป็นศิลป์ คือ เป็นความรู้ที่มีคุณค่า ดีและงาม ที่ผู้คนได้ค้นคิดขึ้นมาไม่ใช่ด้วยสมองแต่เพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ความรู้สึก ญาณทัศนะ คือด้วยจิตวิญญาณ (เสรี พงศ์พิศ 2548:44)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533) ลักษณะของภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้ ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในชีวิตไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจเป็นที่มาของความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนไทย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2533:108)

7. ขวัญ

“ ขวัญ “ เป็น “ ชีวิต “ ถ้าขวัญหนี ขวัญหาย ชีวิตก็หาย อยู่ไปก็ไม่มีความสุข เช่นเจ็บป่วย ต้องหาทางเอาขวัญกลับคืนมา จึงมีพิธีบายศรีสู่ขวัญ ที่ทำให้คนป่วยได้ขวัญคืนมา พร้อม

ทั้งชีวิต สุขภาพ ได้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว มาผูกสัมพันธ์กับพี่น้อง (เสรี พงศ์พิศ จำนวนง แรกพินิจ 2549:33)

“ขวัญ “ เป็นนามธรรมไม่มีรูปร่างหน้าตาปรากฏให้เห็น ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสได้ แต่จะสัมผัสได้ด้วยความรู้สึก ถ้าขวัญของผู้ใดอยู่กับตัวผู้นั้นจะมีความสุขกายสบายใจเป็นปกติ แต่ถ้าขวัญของผู้ใดหลบลี้หนีหายผู้นั้นจะมีลักษณะอาการตรงกันข้าม

“ ขวัญ “ คือ ผมหหรือคนที่ขึ้นเวียนเป็นกันหอย , มิ่งมงคล , สิริมงคล , ความดี , เช่น ขวัญข้าว ขวัญเรือน , สิ่งที่ไม่เป็นตัวตน เชื่อกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบายจิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็ออกจากร่างไป ซึ่งเรียกว่า ขวัญหายขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้คนนั้นได้รับผลร้ายต่างๆ เรียกผู้ตกใจง่ายคือเด็กหรือหญิงซึ่งมักจะขวัญหายบ่อยๆว่า ขวัญอ่อน และอนุโลมใช้ไปถึงสัตว์และสิ่งของบางอย่าง เช่น ช้าง ม้า ข้าว เรือ ฯลฯ ว่ามีขวัญเช่นเดียวกับคนเหมือนกัน โดยปริยายหมายความว่า ยอดกำลังใจเช่น ขวัญเมือง กำลังใจดี เช่น ขวัญดี ผู้รู้วิธีทำขวัญ เรียกว่า หมอขวัญ การทำพิธีเชิญขวัญหมายความว่า เรียกขวัญมาอยู่กับตัว การเสียเงินค่าปรับให้แก่ผู้ถูกทำร้ายหรือถูกหมิ่นประมาท เรียกว่าทำขวัญ เอาเส้นด้ายผูกข้อมือเด็กแล้วกล่าวเรียกขวัญว่า ขวัญว่า ขวัญเอ๋ย มาอยู่กับเนื้อกับตัว แล้วกล่าวให้พรต่อไปตามควร เรียกว่า ผูกขวัญ เรียกขวัญหรือเชิญขวัญ เรียกว่า รับขวัญ ทำพิธี เช่น รดน้ำมนต์ให้ เสกเป่าให้ หรือกล่าวปลุกใจต่างๆ เพื่อให้ขวัญดีมีใจกล้า เรียกว่าบำรุงขวัญ สิ่งของที่ให้แก่เจ้าของขวัญ เมื่อเสร็จพิธีทำขวัญแล้ว หรือสิ่งของที่ให้กันในเวลาอื่นเป็นการถนอมขวัญ หรือเพื่ออัญญาศัยไมตรี เรียกว่าของขวัญ , ข้าวบายศรี เรียกว่า ข้าวขวัญ , ไข่ปอกเปลือกที่เสียบไม้ปักไว้บนยอดของบายศรี เรียกว่า ไข่ขวัญ , ไข่ข้าว ก็เรียก ลูกคนที่รักมากที่สุด เรียกว่าลูกขวัญ , ผู้ที่เป็นมิ่งขวัญอย่างยอดเยี่ยมหมายถึงหญิงที่รัก เรียกว่า จอมขวัญ , คำยกย่องเรียกภรรยาอันเป็นที่รักว่า เมียขวัญ , กำลังใจเสียเรียกว่า เสียขวัญ

คำนิยามของขวัญ มีอยู่หลายแง่หลายมุมต่าง ๆ กัน เช่นบางหน่วยงานถือว่าขวัญ คือ น้ำใจ ที่ผูกพันกับหมู่คณะ ความกระตือรือร้น หรือความจงรักภักดีต่อหน่วยงาน แต่บางแห่งใช้ในแง่ของความหมายที่ว่า ขวัญคือทัศนคติของ กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่มีต่องาน ความพึงพอใจในการทำงานสูง ก็ถือว่ากำลังขวัญของเจ้าหน้าที่มาก แต่ถ้าเจ้าหน้าที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อองค์กร หรือผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน และมีความคับข้องใจในการทำงาน ก็แสดงว่ามีกำลังขวัญต่ำ

ศาสตราจารย์ Dale Yoder ให้คำนิยามขวัญในลักษณะที่เกี่ยวกับการทำงานว่า “ขวัญ คือ องค์ประกอบแห่งพฤติกรรมของผู้ที่ปฏิบัติที่แสดงออก ในรูปของความรู้สึกที่มีต่องานตามความหมายนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติงานมีความรู้สึกสนุกสนานในการทำงาน รู้สึกรักงาน รู้สึกผูกพันกับงาน และรู้สึกว่ามีความมั่นคง ในการทำงานก็เรียกว่า ผู้ปฏิบัติงานนั้นมีขวัญดี แต่ถ้ารู้สึกตรงกันข้าม ก็เรียกว่าขวัญไม่ดีหรือขวัญต่ำ “

ศาสตราจารย์ Ralph C. Davis ให้ความหมายของ ขวัญ ไว้ในอีกแง่หนึ่งอย่างกะทัดรัดว่า “ ขวัญคือ “ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออก และสะท้อนให้เห็นถึง ลักษณะการทำงาน เช่น ความกระตือรือร้น ความมีอารมณ์ดี และความมั่นใจ

(<http://www.novabizz.com/NovaAce/Manage/Morale.htm>)

“ขวัญ “ เป็นคำที่บอกถึงปรัชญาชีวิตของคนไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะมีขวัญแห่งจักรวาลที่ “ สติ “ อยู่ในคนและสิ่งต่างๆที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งเข้าด้วยกันให้เป็นหนึ่ง

“ขวัญ “ อันเป็นตัวแทน หรือสัญลักษณ์แห่งจิตจักรวาลอันปรากฏอยู่สิ่งต่างๆรอบตัวคน โดยเฉพาะที่ให้ชีวิตให้ประโยชน์แก่คน เช่น ข้าวขวัญ ขวัญควาย ขวัญเกวียน รวมไปถึงขวัญรถแท็กซี่ ซึ่งคนขับซื้อพวงมาลัยมาห้อยไว้ที่กระจกในรถคนโบราณทานข้าวเสร็จก็จะยกมือไหว้ขวัญ “ข้าว “ ทุกครั้ง เป็นการขอบคุณจิตแห่งจักรวาลที่ให้ข้าวปลาอาหาร คนไทยถือว่าขวัญคือชีวิต อยู่ที่สูง ที่ศรัยะ จึงถือมากเมื่อมีใครมาตบหัว มาจับหัว มีคำที่อธิบายความสำคัญของคำนี้อย่าง “ จอมขวัญ “ “ ขวัญใจ “

ครอบครัวในชุมชน ระหว่างคนกับสิ่งต่างๆรอบตัวคนไทยถือว่าขวัญคือชีวิต อยู่ที่สูงที่ศรัยะ จึงไม่ชอบให้ใครตบหัว จับหัว มีคำอธิบายความสำคัญของคำนี้อย่าง “ จอมขวัญ “ “ ขวัญใจ “

8. ผีมีจริง เพราะผีมีความหมาย

“ผี “ เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่สามารถพิสูจน์ หรือตรวจวัดได้ด้วยเครื่องมือที่เชื่อถือได้ จึงยังไม่เป็นที่ยอมรับในทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความตาย และมีอยู่ในเรื่องเล่าในอดีต ผู้คนมักหวาดกลัวกับผี ไม่ว่าขณะที่เจอกับผี จะสติสัมปชัญญะครบถ้วน หรือไม่ก็ตาม โดยสติปัญญาแล้วเมื่อรู้สึกว่าตนเจอผี คนจะตัดสินใจที่จะหนี พุดคุยเสียงดัง ๆ แม้ว่าจะคุยคนเดียว สวดมนต์ ขอร้องที่ล่วงเกิน หรือวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อให้ตนรู้สึกปลอดภัยขึ้น

“ผี “ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ แต่ครั้งโบราณทุกชาติ ทุกเผ่าพันธุ์ ตั้งแต่ยุคก่อนจะมีศาสนา แม้ปัจจุบันนี้ ความเชื่อเรื่องผีจะเลือนหายไปบ้างแล้ว ผีในคตินิยมเชื่อของคนไทยจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผีดี และ ผีร้าย , ผีดี คือ บรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองดูแล แต่ถ้าไม่เคารพไม่บูชาไม่เช่นสรวง ก็อาจให้โทษได้เช่นกัน เช่น ผีบ้านผีเรือน เป็นต้น ส่วน ผีร้ายคือผีที่คอยรังควาญ ไม่มีประโยชน์ เช่น ผีปอบ ผีกระสือ เป็นต้น

“ผี “ อาจมีมาได้ในหลายลักษณะ แต่ส่วนมากจะปรากฏในรูปของอดีตมนุษย์ หรือมีลักษณะบางส่วนที่คล้ายกับมนุษย์ ผู้ประสบเหตุการณ์เช่นนี้มักจะมีอาการกลัวที่ฝังใจ และเชื่อว่าการที่เจอผีนี้ จำเป็นจะต้องทำพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อความสบายใจ หรือเพื่อความปลอดภัย เช่น การกรวดน้ำ ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ทำพิธีส่งวิญญาณ ฯลฯ ตามความเชื่อของแต่ละพื้นที่ หรือ แต่ละบุคคล ในทางจิตวิทยา อธิบายว่า การที่มนุษย์กลัวผี เกิดจากการที่กลัวบรรพบุรุษ

“ผี “ คือสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่า เป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่จะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้เช่นกัน มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีห่า เป็นคำเรียกของคนที่ยาไปแล้ว

“ผี “ เป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่ง ที่มนุษย์ไม่อาจมองเห็นได้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า ผี เป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่งซึ่งมีจิตใจ แต่มีร่างอันไม่สมบูรณ์ ไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตา อาจสิงอยู่หรือท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ได้ ตามความเชื่อในการแสดงตนของวิญญาณผู้ตายนั้น มีแพร่หลายขึ้นไปตั้งแต่วิญญาณนิยมหรือการบูชา บรรพบุรุษในวัฒนธรรมก่อนรู้หนังสือหลักในบางศาสนา เช่น พิธีกรรมงานศพ พิธีโล้ผี หลักเจตนิยมนางประการและเวทมนตร์ ได้รับการออกแบบมาเพื่อปลอบวิญญาณของผู้ตายให้สงบโดยเฉพาะ ผีมักได้รับการอธิบายว่า เป็นสิ่งที่อยู่โดดเดี่ยว ซึ่งสิงอยู่ในสถานที่ วัตถุหรือบุคคลหนึ่ง ๆ ที่ผีผูกพันยามมีชีวิต

คำว่า “ผี “ สำหรับคนโบราณไม่ใช่ “ตัวอะไร “ ที่น่าเกลียดน่ากลัวมาหลอกหลอนผู้คน ผีไม่ใช่อะไรที่คนจะไปติดสินบนเหมือนทุกวันนี้แต่ผีมีความหมายถึง กฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเดิมทีผู้คนในท้องถิ่นนับถือผีเป็นหลัก ต่อมาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาพร้อมกับ “เทวดา “ ซึ่งก็คือ “ผี “ นั่นเอง แต่มี “ระดับ “กว่าผี “ไล่ผีให้ตกลงไปอยู่ในฐานะคือยกว่าผีหรือเทวดาคือการสร้างสรรค์ของจิตที่สะท้อนประสบการณ์ความสัมพันธ์

ของตนเองกับความจริงอธิบายความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆรอบด้วยบุคคลาธิษฐาน (personified) มองเห็นผีเป็น “ ตัวคน “ คล้ายคนเป็นพลังจินตนาการเช่นเดียวกับเรื่องราวเกี่ยวกับตำนาน นิทาน นิยายทั้งหลายการตีความทางมนุษยวิทยาถือว่าผีในวิถีชุมชนดั้งเดิมเป็นกฎระเบียบจารีตประเพณีผี เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ทำให้อยู่ด้วยความเคารพและอย่างสมดุลต่าง ฟังพาอาศัยกัน ไม่ทำร้าย หรือ ทำลายล้างผิดผีจึงหมายถึงการละเมิดกฎ ระเบียบ แบบแผนการ ดำเนินชีวิต ศักดิ์ธรรมอันดี จารีตประเพณีวิถีของชุมชน ต้องมีการขอขมา ชดเชยชดใช้ หรือ เสียผี พูดคำว่า “ ผี “ คนทั่วไปคิดถึง “ วิญญาณ “ ของคนที่สิ้นชีวิตไปแล้ว หรือเป็นวิญญาณที่ล่องลอย อยู่ในธรรมชาติ ดีบ้าง ร้ายบ้าง หลายกรณีผู้คนสร้างบ้านให้ผีอยู่ ตามทุ่งนา ป่า เขา ในหมู่บ้าน บริเวณบ้านตามถนนหนทางและสถานที่ต่างๆ

9. ที่

“ ที่ “ คนโบราณให้ความเคารพแม่ธรณี ผู้ให้ที่อยู่ ที่นั่ง ที่นอน ที่อาศัย ให้ข้าวปลา อาหาร ให้ชีวิต แม่ธรณีจึงไม่ใช่แค่ “ ดิน “ แต่คือสรรพสิ่งที่เกิดจากดินและที่เกี่ยวกับดิน จนคำว่า “ earth “ ในภาษาอังกฤษไม่ได้แปลว่าดินเท่านั้น แต่แปลว่า “ โลก “ ด้วยการดูที่ดูทาง “ ศาสตร์ และศิลป์ “ ของการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกันในชุมชนและร่วมกับธรรมชาติ เป็นความรู้สึกรู้สึกที่สืบทอดกันมานับพันปี เป็นที่ ที่เหมาะสมด้วยทิศทาง ลม แดด ฝน น้ำ ใต้ดินและบนดิน “ ซักขุม “ ไม่เป็นมงคล หรือผิดที่ผิดทาง จะมีปัญหา คนในบ้านจะไม่มีความสุข เมื่อเริ่มสร้างบ้านก็จะมี พิธีกรรมลงเสาเอก ในทางมนุษยวิทยาตีความว่า เป็นความพยายามเชื่อมโยงบ้านใหม่กับ ศูนย์กลางของจักรวาล ศูนย์กลางเป็นจุดที่สมดุลที่สุดของวงกลม ความสมดุลทำให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีความเดือดร้อน แต่ละที่จะมี “ เจ้าที่ “ เป็นวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ ไม่ว่าจะ เรียก “ ผี “ หรือ “ เทวดา “ ก็หมายถึงพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งอยู่กับความเชื่อ ไม่ว่าจะสร้าง “ บ้านไม้สี่เสา “ หรือ “ บ้านปูนเสาเดียว “ ก็ตาม

10. เวลา

“ เวลา “ เป็นอะไรที่นักคิด นักปราชญ์ นักวิทยาศาสตร์ถกกันมาตลอด ประวัติศาสตร์มีความซับซ้อนและรายละเอียดมากมาย ซึ่งล้วนแต่สัมพันธ์กับพัฒนาการของ วิชาการ และเทคโนโลยีต่างๆ รวมถึงศาสตร์แห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งดูเหมือนว่าจะโคจรมาบรรจบพบกับวิทยาศาสตร์ เวลาจึงไม่น่าจะเป็นเพียงอะไรที่รองรับเหตุการณ์ ที่ผ่านไป และ

สุดท้ายจะไปจบที่การสิ้นโลก เวลาสำหรับคนตะวันออกและคนที่ถูกหาว่าหัวโบราณอย่างชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น กลับเป็นอะไรที่ใกล้เคียงกับความคิดของไอน์สไตน์และฟิสิกส์สมัยใหม่ เป็นเวลาที่สัมพันธ์และสัมพันธ์กับคน ความคิด ความเชื่อ เวลาที่ไม่ผ่านเลย แต่หวนกลับมาจึงมีปี ใหม่ มีราศี มีดวงดาว มีเอกภพที่ทุกสิ่งสัมพันธ์กัน สัมพันธ์มันคงขนาด " เต็ดดอกไม้ดอกเดียว สะเทือนถึงดวงดาว "

11. ระบบคุณค่า

ความเชื่อในกฎเกณฑ์ประเพณีเป็นระเบียบทางสังคมของชุมชนดั้งเดิม ความเชื่อนี้เป็นรากฐานของระบบคุณค่าต่างๆ ความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ความเมตตาอาทรต่อผู้อื่น ความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติรอบตัวและในสากลจักรวาล เช่น

1. ความเชื่อ “ผี” หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติเป็นที่มาของการดำเนินชีวิตทั้งของส่วนบุคคลและของชุมชนโดยรวม
2. พิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีหรือพิธีกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน คนจะเดินทางไกลหรือกลับจากการเดินทาง สมาชิกใหม่ในชุมชน คนป่วยหรือกำลังฟื้นไข้ คนเหล่านี้จะได้รับพิธีสู่ขวัญ เพื่อเป็นสิริมงคล มีความอยู่เย็นเป็นสุข นอกนั้นยังมีพิธีสืบชะตาชีวิตของบุคคลหรือของชุมชน (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร และคณะ 2551 : 96)

12. กระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

ผจงจิตต์ อธิคมนันท์ และ บรรพต วีระสัย (2544) ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับกระบวนการความคิดของมนุษย์ กระบวนการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ได้แก่

- 12.1 การขอยืม เป็นการเอาเทคนิคแนวความคิดหรือวัตถุต่างๆของสังคมอื่น โดยดูถึงความเหมาะสมของสิ่งที่รับเอามาว่าใช้ได้หรือเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่ การขอยืมนี้มักเป็นเทคนิควิธีการต่างๆมากกว่าด้านอุดมการณ์ ความคิด ทั้งนี้เพราะการรับเอาวิธีการจะสะดวกหรือง่ายที่จะใช้มากกว่า เมื่อขอยืมมาแล้วจะต้องปรับให้เหมาะสมเข้ากับสังคมของตน เช่น การนำเอาระบอบการปกครองประชาธิปไตยมาใช้ การรับวัฒนธรรมต่างๆมาใช้ เช่น รถยนต์ เครื่องไฟฟ้า ฯลฯ

12.2 นวัตกรรม (innovation) หรือการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หมายถึง ความคิดพฤติกรรม หรือสิ่งของซึ่งเป็นของใหม่ ทั้งนี้เพราะว่ารูปแบบและปริมาณแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เคยคงอยู่ นวัตกรรมจะใช้คลุมทั้งหมดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นใหม่ขึ้น ฉะนั้น นวัตกรรมจะใช้ใน ความหมายรวมทั้งการค้นพบและการประดิษฐ์ William F. Osborn ได้ย้่าว่า นวัตกรรมขึ้นอยู่กับความสามารถทางสมอง รวมทั้งความต้องการและความรู้เดิมที่มีอยู่ เมื่อเป็นความต้องการของสังคม จึงได้มีการค้นคว้าศึกษาจึงใช้ความรู้ที่มีอยู่พร้อมทั้งความสามารถทางปัญญาที่จะได้ศึกษาค้นคว้า

12.3 การค้นพบ discovery เป็นการพบข้อเท็จจริง facts ซึ่งมาเคยรู้มาก่อน แม้จะมีอยู่ย่นแล้วทำให้ได้ความรู้ใหม่ เป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับโลก การค้นพบเป็นการร่วมในความคิดของมนุษย์ในการพิสูจน์ค้นหาข้อเท็จจริง โลกกลม หลัของแรงจัด แรงดึงดูดของโลก การหมุนเวียนของโลหิต ฯลฯ การค้นพบเป็นเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้ ซึ่งได้พิสูจน์แล้วของมนุษย์และจนกลายเป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรณีที่ได้ใช้ผลของมัน เมื่อความรู้ใหม่ได้ถูกใช้การเปลี่ยนแปลงจะตามมา เช่น การค้นพบว่า โลกกลมจะมีการเดินทางขึ้น การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสังคมต่างๆจะเกิดขึ้นก็ตาม

12.4 การประดิษฐ์ invention ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวบรวมเอาเทคนิค วิธีการ หรือความคิดที่มีอยู่ก่อนและความรู้ในวัฒนธรรม เป็นการใช้ความรู้ที่มีอยู่แล้ว เพื่อประดิษฐ์สิ่งอื่นขึ้นมา การประดิษฐ์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการผสมผสานและปรับปรุงที่ต่อเนื่องกัน การประดิษฐ์อาจแบ่งได้เป็น การประดิษฐ์ทางวัตถุ เช่น การสร้างพีชกรรมใหม่ๆการคิดปรัชญาใหม่ การประดิษฐ์ตัวอักษรการสร้างระบบการปกครองใหม่ ฯลฯ ในแต่ละกรณี รากฐานเก่ายังถูกใช้และปรับปรุงเพื่อของใหม่ William F. Osborn นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้เน้นถึงความสำคัญของการประดิษฐ์ค้นคิดทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจก่อให้เกิด “ความล่าทางวัฒนธรรม” (cultural lag) ความเฉื่อยหรือความล่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นที่อัตราการเปลี่ยนแปลงของส่วนต่างๆของวัฒนธรรมที่เป็นไปโดยไม่เท่ากัน จึงมักเป็นปัญหาหรือความยุ่งยากขึ้น

13. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสังคม และ วัฒนธรรม

บรรพต วีระชัย ได้กล่าวถึง มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสังคม และ วัฒนธรรมดังต่อไปนี้

13.1 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่สภาพทางภูมิอากาศและภูมิประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยนี้และมีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ในปัจจุบัน เป็นเรื่องที่หาได้ยาก เมื่อเกิดขึ้นแล้วไม่ค่อยจะมีผลมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีวิทยาการ เจริญก้าวหน้ามาก สามารถหาทางป้องกันแก้ไขได้ แต่ในสมัยก่อนปัจจัยนี้มีผลให้มนุษย์มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่สภาพแวดล้อมอื่น ซึ่งการเคลื่อนย้ายไปสู่สภาพแวดล้อมที่ต่างกันจะนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม ถ้าสภาพแวดล้อมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลง อาจก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมได้ ดังตัวอย่างเช่น การที่ฝนแล้ง ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงที่ทำมาหากิน เปลี่ยนอาชีพใหม่ เปลี่ยนแปลงการใช้เครื่องแต่งกาย เกิดโรคระบาด ฯลฯ

13.2 การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ในขนาดหรือการกระจายของประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จะเกิดการอพยพหรือรู้จักปรับปรุงวิธีการในการผลิต เช่น ในประวัติศาสตร์ของพวกฮัน (Huns) ไวกิง (Vikings) หรือญี่ปุ่น เนื่องจากทรัพยากรมีจำกัด ไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งต้องมีการต่อสู้ทำสงครามกับเจ้าของถิ่นซึ่งจะไปตั้งรกรากใหม่อยู่ จึงก่อให้เกิดการฆ่ากัน ซึ่งเป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงในหลายๆด้าน การอพยพของประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะว่าทำให้ผู้อพยพต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมใหม่ มีการติดต่อสังคมใหม่และต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้ดังกล่าวมาแล้ว เช่น ผู้อพยพผู้ไปใหม่ ถ้ามีจำนวนมากกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของถิ่น ผู้ที่เข้าไปใหม่ก็พยายามเผยแพร่ วัฒนธรรมของตน ซึ่งจะก่อให้เกิดการปรับปรุงวัฒนธรรมขึ้นใหม่ วัฒนธรรมเจ้าของถิ่นเดิม อาจสูญหายไปก็ได้เป็นต้น นอกจากนี้ ถ้าประชากรในสังคมหนึ่งมีจำนวนน้อย การขยายการอุตสาหกรรมทำได้ลำบาก เพราะระบบอุตสาหกรรมต้องอาศัยการแบ่งงาน ถ้าคนน้อยก็อาจจะไม่พอกับตำแหน่งที่มีอยู่ หรือการเคลื่อนย้ายประชากรจากชนบทสู่เมืองก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และอาจเป็นปัญหาสังคมได้ เนื่องจากสังคมชนบทและสังคมเมือง มีลักษณะความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน การจะปรับชีวิตจึงเป็นไปได้ลำบากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร มีผลต่อสังคมมาก โดยเฉพาะในสังคมที่กำลังจะพัฒนา ถ้ามีอัตราในการเกิดเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวใน

สังคมที่กำลังพัฒนา ส่วนมากจะรับภาระการเลี้ยงดูบุตรให้มีคุณภาพดีนั้นยาก และตกเป็นภาระของรัฐ ที่จะต้องคอยช่วยเหลือพัฒนาประชากรก่อน ซึ่งแทนที่จะได้ใช้เงินเพื่อการพัฒนาในด้านอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงของประชากรนับว่ามีผลต่อสังคมอย่างมาก ถ้าประชากรขาดคุณภาพ ขาดการศึกษา มีการว่างงาน จะมีผลกระทบกระเทือนด้านอื่นๆ ในสังคมอย่างมาก ปัญหาสังคมจะเกิดขึ้นในสังคมที่กำลังพัฒนานั้นๆ ซึ่งผิดกับประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประชากรมีคุณภาพและอัตราการเกิดของประชากรไม่สูงนัก เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว

13.3 การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อ การประกันทางวัฒนธรรม ได้แก่ การวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้มาติดต่อกัน ซึ่งอาจจะเป็นโดยการบังคับข่มขู่ หรือโดยสมัครใจหรือโดยชักชวนก็ได้ สังคมที่อยู่ในเขตการติดต่อจะเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง เมื่อวัฒนธรรมย่อยได้กระจายเผยแพร่เข้ามาสังคมที่มีการติดต่อกับสังคมอื่น จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นไปอย่างรวดเร็ว การติดต่อกันเป็นไปได้ในหลายรูปแบบ เช่น การเดินทางย่อมทำให้วัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับวัฒนธรรมใหม่ การสื่อสาร การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การบังคับทางการเมือง หรือยึดเป็นอาณานิคม เป็นต้น

13.4 โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้างสังคมจะมีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่อำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่ที่อาวุโส เช่น สังคมจีนจะมีแนวโน้มชอบการเปลี่ยนแปลงน้อย ไม่ยอมรับสิ่งใหม่หรือในสังคมที่เน้นถึงรูปแบบความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสังคม และฝึกให้บุคคลรับผิดชอบต่อกลุ่มจะชอบรับการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จะตรงข้ามกับสังคม ที่เน้นปัจเจกบุคคล จะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายมาก โครงสร้างสังคมที่เหนียวแน่น บทบาทของบุคคล หน้าที่ ศักดิ์ศรี สิทธิ ไม่เปลี่ยนแปลงยึดถือประเพณีจะไม่ยอมและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในสังคมเช่นนี้ การจัดระเบียบสังคมและการควบคุมชนชาติมีน้อย เพราะว่ามีมนุษย์มีความรู้ต่ำ พอมีการเปลี่ยนแปลงจึงกลัวจะเกิดอันตรายแก่ตนและส่วนรวม อย่างไรก็ตามก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะว่าตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สังคมที่จะเจริญจะเป็นสังคมที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเสมอ และสามารถแก้ไขกฎเกณฑ์แบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มต่างๆ ให้เข้ากับสภาพอันแท้จริงของสังคมเวลานั้น

13.5 ทศนคติและคุณค่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับชาวตะวันตกซึ่งส่วนมากภูมิใจในความก้าวหน้าและทันสมัย แต่ละสังคมจะมีทศนคติต่อการเปลี่ยนแปลง แตกต่างกับทศนคติของสังคมที่บูชายกย่องบรรพบุรุษ อดีต ความมีเกียรติ การเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่าจะยึดถือประเพณีพิธีกรรมต่างๆ การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างช้าๆและไม่เต็มใจเปลี่ยน เมื่อวัฒนธรรมคงอยู่นาน คนในสังคมจะทักท้อว่ามันเป็นเช่นนั้นตลอดไป และจะมีแนวโน้มหลงในชาติของตน โดยมองเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมของชาติตนเป็นสิ่งที่ดีเลิศและถูกต้องไม่มีชาติใดจะเทียบได้ กลุ่มต่างๆในสังคมจะแสดงถึงการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคมจะมีทั้งพวกคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ซึ่งอาจมีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งและอาจมีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในอีกอย่างหนึ่ง ไม่มีสังคมใดที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงโดยเท่าเทียมกัน

13.6 การเล็งเห็นความจำเป็นอัตราและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมขึ้นอยู่กับความจำเป็นซึ่งสมาชิกของสังคมเล็งเห็น และการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะนำไปสู่ความจำเป็นและความต้องการใหม่ๆขึ้น ซึ่งเป็นความต้องการความจำเป็นจริงๆ เช่น การขยายเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการสาธารณสุข สาธารณูปโภค ระบบโรงงาน ระบบอุตสาหกรรม จำเป็นต้องมีสหพันธกรรมกร ความจำเป็นและความต้องการเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการประดิษฐ์ค้นต่างๆขึ้นในสังคมตะวันตกมีนโยบายที่สนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงมุ่งไปสู่ ความเจริญก้าวหน้า สนับสนุนให้เยาวชนมีความคิดริเริ่ม เพราะฉะนั้น จะเกิดมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ส่วนมากการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นโดยรัฐเป็นผู้วางแผน โดยต้องกำหนดจุดหมายปลายทางและวิธีที่จะก้าวไปสู่จุดหมายเหล่านี้ล่วงหน้า เพื่อความเป็นระเบียบของสังคมและเกิดประโยชน์ต่อสังคม

13.7 พื้นฐานทางวัฒนธรรม จะหมายถึงในแง่ของการเพิ่มพูนความรู้และเทคนิค ที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประดิษฐ์คิดค้น ในขณะที่พื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น การเพิ่มจำนวนของสิ่งประดิษฐ์และการค้นพบจะเป็นไปได้มากขึ้น (บรรพต วีระสัย 2519 : 327-329)

14. การต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงสังคม

วัฒนธรรมใหม่ไม่ใช่ว่าจะได้รับการยอมรับจากสังคมเสมอไป กระบวนการ การยอมรับสิ่งใหม่ๆบางครั้งสิ่งนั้นจะถูกการยอมรับทั้งหมด บางอย่างอาจต้องใช้เวลาในการยอมรับ

บางอย่างอาจถูกปฏิเสธไปเลย และบางอย่างอาจยอมรับเพียงบางส่วน การยอมรับสิ่งใหม่ไม่ได้
 เป็นไปโดยอัตโนมัติ จะต้องมีการเลือกสรรซึ่งขึ้นอยู่กับพิจารณาของแต่ละสังคม

15. การต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญดังนี้

15.1 ทักษคติและคุณค่าเฉพาะ ทักษคติทั่วไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง แต่ละ
 สังคมจะมีทัศนคติและคุณค่าเฉพาะทั้งในด้านวัฒนธรรมและนามธรรม รากฐานของคน
 เกี่ยวกับความชอบและไม่ชอบเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคม ถ้าวัตถุนั้นมีคุณค่าและ
 ประโยชน์อย่างแท้จริง ถือเป็นคุณค่าเพราะนำไปใช้ประกอบกิจการงานอื่นได้ รถยนต์ รถ
 แทรกเตอร์ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงจะถูกยอมรับได้เร็ว ถ้าบางสิ่งนั้นมีคุณค่าภายในตัวของมันเองมา
 กกว่าที่จะต้องทำให้เห็นประโยชน์ของสิ่งนั้น การเปลี่ยนแปลงจะถูกยอมรับน้อยและเป็นไปช้ามาก
 เช่น หลักจริยธรรม คนตรีบางประเภท บางครั้งอาจมีการต่อต้าน ซึ่งจะปฏิเสธสิ่งใหม่หรือถ้าสิ่ง
 เหล่านั้นขัดกับจารีตประเพณีและคุณค่าของสังคม

15.2 การสาธิตของใหม่ จะเป็นไปโดยเร็ว เมื่อประโยชน์ของมันแสดงให้เห็นได้ง่าย
 และชัดเจน การมีการสาธิตสิ่งใหม่อย่างชัดเจนเข้าใจได้ง่าย ก็จะง่ายต่อการยอมรับ การยอมรับ
 โดยทั่วไปจำเป็นต้องใช้เวลา ข้อที่น่าสังเกตสิ่งใหม่ซึ่งเป็น “ วัฒนธรรม “ สามารถแสดงให้เห็น
 และจะยอมรับได้ง่ายกว่า “ นามธรรม “ พร้อมทั้งระยะเวลาในการยอมรับสั้นกว่า

15.3 ความเหมาะสมและเข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิม สิ่งใหม่จะยอมรับได้ดีเมื่อเข้า
 กันได้กับวัฒนธรรมเดิมที่คงอยู่

15.4 สิ่งใหม่อาจขัดแย้งกับแบบแผนเดิม เมื่อเกิดการขัดแย้งขึ้นผลที่ตามมาคืออาจมี
 การไม่ยอมรับ

15.5 อาจยอมรับเพราะมีความเห็นว่า ข้อขัดแย้งในวัฒนธรรมบางส่วนอาจจะปรับ
 ให้เข้ากับของเดิมได้

15.6 อาจยอมรับทั้งที่มีความขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิมที่คงอยู่ อาจละบเล้างโดย
 การหาเหตุผลมาอ้างอิง

15.7 สิ่งใหม่อาจก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ใช่และแตกต่างไปจากวัฒนธรรม
 ปัจจุบัน

15.8 สิ่งใหม่นี้เป็นสิ่งที่ทดแทน ไม่ใช่เป็นการเพิ่มเข้าไปในวัฒนธรรม และจะมีการยอมรับน้อย จะเป็นการง่ายที่จะยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งสามารถผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิม โดยไม่ได้ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมในทันที

15.9 ความสิ้นเปลือง ความลำบากทางเทคนิคของการเปลี่ยนแปลง สิ่งใหม่บางอย่างเท่านั้นที่สามารถเข้ากันได้กับวัฒนธรรมที่คงอยู่ ส่วนมากต้องการวิธีการ เทคนิคที่จะทำให้เข้าได้กับวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งถ้าต้องใช้วิธีการมากและเกิดความยากลำบากที่จะใช้การยอมรับจะเกิดขึ้นยาก ซึ่งถ้าผลออกมาในลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเวลาและเงินทอง บทบาทของตัวแทนการเปลี่ยนแปลง สิ่งใหม่ถ้าได้รับการยอมรับจากบุคคลชั้นสูง ผู้มีอำนาจและเกียรติจะเผยแพร่ไปยังคนชั้นต่ำได้อย่างรวดเร็ว ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงหมายถึงบุคคลผู้ซึ่งนำสิ่งใหม่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมนั้น เข้าไปเผยแพร่เมื่อมีการยอมรับจะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคม ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะประสบความสำเร็จได้ก็โดยการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมนั้น โดยไม่เกิดการขัดแย้ง สมาชิกของสังคมเข้าใจและยอมรับตัวแทนผู้นั้น ฉะนั้น ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ใช่จะเป็นที่นิยมชื่นชอบของคนในสังคมนั้นๆ เสมอไป บางครั้งอาจจะได้รับการต่อต้าน เยาะเย้ย ถ้าการดำเนินงานของเขาขัดต่อทัศนคติ และคุณค่าซึ่งในสังคมยกย่องเชิดชู

16. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม

มีการกล่าวไว้หลายแบบ เช่น ในรูปแบบของสังคมเกษตร การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรม หรือสังคมที่มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไปสู่สังคมที่มีความสลับซับซ้อน สังคมชนบทเปลี่ยนมาสู่สภาพสังคมเมือง แต่แต่ละประเภทของสังคมเหล่านี้มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนในสังคมที่แตกต่างกัน รูปแบบสังคมตามที่เสนอของ เดวิด ริสแมน (David Riesman) แบ่งเป็น 3 รูปแบบเปลี่ยนแปลงเป็นขั้นตอน ดังนี้

16.1 สังคมประเพณีนำ (tradition-directed society) ลักษณะสังคมประเภทนี้คนในสังคมยึดถือในระเบียบกฎเกณฑ์ เชื่อฟังต่อผู้อาวุโสมีบทบาทมาก เช่นเป็นผู้นำในสังคมประเภทนี้

16.2 สังคมสำนึกว่า (Inner-directed society) โดยทั่วไปคนในสังคมนี้จะมีความสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งต่างๆ โดยคำนึงถึงเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม เป็นระยะที่สังคมกำลังพัฒนา ทุกคนร่วมกันทำงานรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม สำนึกจะเกิดอยู่ในจิตใจของคนในสังคมประเภทนี้

16.3 สังคมผู้นำ (other-directed society) เนื่องจากว่าสังคมได้เจริญก้าวหน้าไปมากกว่าคนในสังคมคำนึงถึงว่าจะมีกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำ ดำเนินงานต่างๆภายในสังคมเป็นตัวแทนที่จะดำเนินการให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น โดยคนในส่วนอื่นๆของสังคมจะเป็นผู้ตาม กลุ่มบุคคลหนึ่งซึ่งมีบทบาทหน้าที่อยู่ในสังคมได้แก่ กลุ่มของคนชั้นสูง ซึ่งมักจะนำสิ่งใหม่เข้ามาใช้ในสังคม และผู้อื่นจะนิยมทำตามลักษณะสังคมประเภทนี้อาจกล่าวได้ว่าเจริญเต็มที่แล้ว ลักษณะสังคมอเมริกันเป็นไปตามรูปแบบที่ ริสแมน ได้กล่าวไว้ ส่วนสังคมไทยข้ามขั้นตอนจากรูปแบบสังคมประเพณีไปสู่สังคมผู้นำ นำโดยขาดขั้นตอนการรูปแบบสังคมสำนักนำ (บรรพต วีระสัย 2544 : 330-331)

17. ผลของการเปลี่ยนแปลง

17.1 ก่อให้เกิดประโยชน์ ผลของการค้นพบการประดิษฐ์คิดค้นที่มีผลของสังคมใน ที่ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า เกิดความสะดวกสบายแก่ในสังคม การเปลี่ยนแปลงต่างๆมีผล ตามมามากเช่น การประดิษฐ์รถยนต์ โทรศัพท์ วิทยุ ทำให้ระยะเวลาติดต่อรวดเร็วขึ้น การทำงาน มีประสิทธิภาพมากขึ้น การคิดค้นยาชนิดใหม่ๆ มีผลทำให้ชีวิตยืนยาวกว่าสมัยก่อน

17.2 เป็นปัญหาในสังคมได้ ผลจากมีการประดิษฐ์คิดค้นมาก เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น แต่เป็นไปในอัตราไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมขึ้น จึงเป็น ปัญหาขึ้นมาได้ ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นอาจเป็นปัญหาเฉพาะตัวบุคคล เช่นภาวะการเปลี่ยนแปลงที่มี มากและเป็นไปอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้บุคคลปรับตัวไม่ทัน อาจเกิดเป็นโรคจิต โรคประสาท ขึ้นได้ หรือเกิดภาวะความไม่เป็นระเบียบของสังคม เมื่อวัฒนธรรมเกิดความไม่เป็นระเบียบ ความรู้สึกของคนในสังคมเกี่ยวกับความมั่นคง ศีลธรรม จรรยา เป้าหมายในชีวิตจะถูกทำลาย เมื่อเกิดความสับสนไม่แน่นอน ภาวะการเป็นปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวโยงจากสาเหตุหนึ่งๆ เกิดเป็นหลายๆปัญหาในสังคมได้ ซึ่ง จำเป็นต้องมีการแก้ไขเพื่อให้สังคมเกิดระเบียบอยู่ร่วมกันได้ (บรรพต วีระสัย 2544 : 332)

18. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2549) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย เป็น ลักษณะหนึ่งของสังคมซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา สังคมตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา มีพัฒนาการทั้งทางเศรษฐกิจ การปกครองและสังคม ประกอบกับระยะเวลาที่มี

จำนวนประชากรมากขึ้นและวัฒนธรรมทางตะวันตกก็ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยเป็นอันมาก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิด แนวกำหนดพฤติกรรม ระเบียบแบบแผน ระเบียบประเพณี ธรรมเนียมวิธีปฏิบัติและวัตถุประสงค์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องการดำเนินชีวิต หรือการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะบางอย่างในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่เอกลักษณ์สำคัญยังคงอยู่เช่น ชาวนาปัจจุบันนิยมใช้สารเคมีในการเพาะปลูกมากกว่าในอดีต

19. ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ทางวัฒนธรรมไทย

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2549) ได้กล่าวถึง ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยโดยทั่วไป จะไม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอย่างที่เรียกว่า เปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือ หากการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ย่อยๆ (Social relations) ดังนี้

19.1 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475การแผ่ขยายของวัฒนธรรมตะวันตก เป็นผลมาจากการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาของ มิชชันนารี ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ความคิดและศิลปะวิทยาการตามแบบตะวันตก การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และจริงจิ่งมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ไทยยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกเกือบทุกด้าน มีชาวตะวันตกจำนวนมากเข้ามารับราชการในไทย และคนไทยจำนวนมากไม่น้อยเดินทางไปศึกษาในตะวันตก ทำให้ได้พบเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก ดังนั้นจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยในด้านต่างๆ สำคัญได้แก่ วิทยาการสมัยใหม่ คณะมิชชันนารี ได้นำความรู้แผนใหม่เข้ามาเผยแพร่ เช่น การแพทย์ เคมี่ ฟิสิกส์ ฯลฯ ทำให้การอธิบายโลกและสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไป และอาศัยความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นมาใช้อธิบายแทน การออกตัวพิมพ์อักษรไทยและการตีพิมพ์หนังสือไทยที่เริ่มใน สิงคโปร์ใน พ.ศ. 2360 และตั้งโรงพิมพ์ในไทยเมื่อ พ.ศ. 2379 ตลอดจนการจำหน่ายหนังสือพิมพ์ ภาษาอังกฤษ เช่น บางกอกกรีตอร์เตอร์ ทำให้คนไทยชั้นสูงได้มีโอกาสรับรู้ความก้าวหน้าต่างๆ นอกจากนั้นการตั้งโรงเรียนของคณะมิชชันนารี ได้ทำให้คนไทยได้มีโอกาสเรียนหนังสือ และเป็นการกระตุ้นให้รัฐบาลนำการศึกษาในระบบโรงเรียนมาใช้แทนการศึกษาในโรงครัว วัดและวัดเช่นแต่ก่อน ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เริ่มการศึกษาภาคบังคับ

19.2 การแต่งกาย เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้า ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการแต่งกายชุดข้าราชการ หรือราชปะแตนเป็นต้น

19.3 ขนบธรรมเนียมประเพณี ของโดยเฉพาะอย่างภายในราชสำนักเริ่มเปลี่ยนแปลงตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เช่น การให้สิทธิแก่ผู้หญิงในการเลือกคู่ครอง ไปโอภาปราศรัยและติดต่อฝรั่งอย่างไม่ทรงถือพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าให้เลิกการหมอบคลานเข้าเฝ้า ระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงทางขนบธรรมเนียมประเพณี อย่างมากก็คือในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น ส่งเสริมให้ชายมีภรรยาเดียว ให้ใช้คำนำหน้าว่า นาง นางสาว นาย เด็กหญิง เด็กชาย ประกาศใช้พระราชบัญญัติ ใช้นามสกุล การใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) แทนรัตนโกสินทร์ศก (รศ.) เป็นต้นศิลปกรรมตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ได้แก่ จิตรกรรม อิทธิพลจากตะวันตก ให้มีการนิยมนวาดภาพที่เหมือนจริง ภาพเขียน 2 มิติ ของไทยเปลี่ยนเป็น 3 มิติแทน เช่น ผลงานของครวัณ โง่งที่วัดบวรนิเวศ สถาปัตยกรรม มีการรับเอางานของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกมาใช้ในงานก่อสร้างอาคารบ้านเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม และการผสมผสานกับศิลปะดั้งเดิมของไทย เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประติมากรรม ได้แก่ การสร้างพระพุทธรูปที่ใส่เครื่องทรงแบบ เทวรูป เช่น พระสยามเทวาธิราช และการทำรูปปั้นที่เหมือนจริง เช่น พระบรมรูปทรงม้า พระบรมรูปพระมหาธีรราชเจ้า ฯลฯ นาฏศิลป์และละคร ด้วยอิทธิพลตะวันตกทำให้ในช่วงสมัยนี้มีละครชนิดใหม่เกิดขึ้นหลายประเภท เช่น ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครร้อง ละครพูด ลิเก วรรณกรรม มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านรูปแบบเนื้อหาคำคิด งานร้อยกรองลดน้อยลง งานร้อยแก้วเพิ่มมากขึ้น และมีรูปแบบหลากหลายขึ้นตามอิทธิพลที่ได้รับจากตะวันตก ความคิดแบบตะวันตกและแบบแผนวรรณกรรมตะวันตก เช่น หนังสือพิมพ์ เรื่องสั้น นวนิยาย ละครร้องแพร่เข้ามาด้วย สื่อสำคัญในการเผยแพร่คือพวกนักเรียนนอกในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมีวรรณกรรมที่มีสาระเสนอแนวคิดทางการเมืองอย่างเด่นชัด เช่น ผลงานของเทียนวรรณ หรือ ต.ส.ว. วัฒนาโก ที่ปรากฏในหนังสือตุลวิภาคพจนกิจศิริพจนภาค ในสมัยรัชกาลที่ 6 วรรณกรรมตะวันตกได้รับความนิยมแพร่หลาย มีการแปลและแต่งสารคดีเรื่องอ่านเล่นประเภทต่างๆ วรรณกรรมนวนิยายอาศัยเรียนแบบหรือดัดแปลงจากตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ในปลายรัชกาลเรื่องสั้นอ่านเล่นซึ่งแต่งแบบไทยเป็นที่นิยม ต่อมาเนื้อเรื่องยาวขึ้น

เป็นนวนิยาย การแต่งนวนิยายไทยจึงได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นครั้งแรก นักประพันธ์ที่มีชื่อ เช่น ชู พินิจ (แม่อนงค์) สด กุระมะโลหิต กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) ในสมัยรัชกาลที่ 7 นวนิยายมีลักษณะเป็นไทยแท้มากขึ้น มีนักประพันธ์เกิดขึ้นมาก มีแนวเขียนต่าง ๆ กัน งานนวนิยายของ ดอกไม้สดเป็นการเริ่มต้นนวนิยายครอบครัว และงานนวนิยายที่แสดงข้อคิดเห็นก็เริ่มต้นเช่นกัน คือ ละครแห่งชีวิตของ ม.จ. อากาศคำเริง รพีพัฒน์ วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นและนวนิยาย รุ่งเรือง ต่อมาจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2549 : 83-86)

20. การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรดิน

การอนุรักษ์ คือการบำรุง รักษาความรู้หรือสิ่งดีงามไว้ เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรม และคุณค่าการปฏิบัติคนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม (กลมทิพย์ คง ประเสริฐอมรและคณะ 2551:96)

นิวัต เรื่องพานิช ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ดิน หมายถึง การใช้ประโยชน์จากดินอย่างฉลาดโดยคำนึงถึงการกร่อนของดินเป็นสำคัญ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรดินให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด คือใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและใช้ได้นานที่สุด ขณะเดียวกันก็สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินให้คงมีธาตุอาหารที่จำเป็นแก่พืชอย่างสม่ำเสมอตลอดไปอีกด้วย การอนุรักษ์ดินมีวัตถุประสงค์ เพื่อลดการกร่อนของดินรักษาปริมาณของธาตุอาหารในดินให้คงความสมบูรณ์อยู่เสมอ รักษาอินทรีย์วัตถุป้องกันการสูญเสียเนื้อดินคุณสมบัติรักษาทางกายภาพของดินทุกๆด้านและรักษาสมบัติทางเคมีในดินให้มีสภาพเหมาะสมต่อการปลูกพืช (นิวัต เรื่องพานิช 2527 : 77)

วิธีการอนุรักษ์กำลังงานมนุษย์ กำลังงานมนุษย์เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ถูกทำลายให้สูญหายไปแต่ขณะเดียวกันก็สามารถเสริมสร้างขึ้นมาใหม่และรักษาให้คงอยู่ได้ด้วยวิธีการอนุรักษ์ เช่นเดียวกับทรัพยากรอื่นๆ แต่จะแตกต่างกันบ้างตรงที่กำลังงานมนุษย์นั้นรวมเอา กำลังทางจิตซึ่งเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนไว้ด้วย การอนุรักษ์จึงจำเป็นต้องเน้นหนักในเรื่องการศึกษา การอบรมทางศีลธรรม จรรยา และการเสริมสร้างพละนาถิยเพื่อความสมบูรณ์ของกำลังทางจิตใจ และร่างกายที่สมบูรณ์ที่จะสามารถใช้ทรัพยากรทั้งหลายให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจ และสังคมของมนุษย์และหนทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการใช้ทรัพยากรต่างๆ

ดังกล่าวก็ด้วยการรู้จักอนุรักษ์กำลังงานมนุษย์ซึ่งเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งเท่านี้ (นิวัต เรืองพานิช.2527: 123)

21. วิธีการอนุรักษ์

เกษม จันทร์แก้ว(2544)ได้กล่าวถึง วิธีการอนุรักษ์วิทยาแบ่งออกเป็น 8 วิธีดังนี้

21.1 การใช้แบบยั่งยืน หมายถึง การมีใช้ตลอดเวลาที่มนุษย์ต้องการในทางการจัดการสิ่งแวดล้อมแล้ว การสร้างศักยภาพของสิ่งแวดล้อมให้สามารถใช้ได้เช่นการกำหนดชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจาย การใช้ที่สามารถนำมาสู่ความสำเร็จได้ การใช้แบบยั่งยืนนั้น นอกจากจะคำนึงถึงการสร้างศักยภาพของสิ่งแวดล้อมแล้วจะต้องคำนึงถึงการควบคุมกิจกรรม มนุษย์ด้วย หมายถึง การควบคุมหลักการและวิธีปฏิบัติในการใช้

21.2 การเก็บกัก หมายถึง เก็บทรัพยากรและ/หรือสิ่งแวดล้อมที่มีเหลือใช้ (surplus)เอาไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือเมื่อมีการภาวะขาดแคลน บางกรณีอาจเก็บกักไว้เพื่อเป็นพันธุ์ หรือ สัตว์ก เช่น การเก็บน้ำในอ่างเก็บน้ำ การถนอมอาหาร การสร้างสวนพันธุ์ไม้ การเก็บเมล็ดพันธุ์ การทำธนาคารเลือด ฯลฯ

21.3 การรักษา/ซ่อมแซม สิ่งแวดล้อมและ/หรือทรัพยากรต่างๆมักมีปรากฏเสมอว่า สึกหรือ เปลี่ยนสภาพหรือสูญหายไป จำเป็นต้องมีการรักษาหรือซ่อมแซม เพื่อให้สิ่งแวดล้อมนั้น อยู่ในภาวะปกติ ทั้ง โครงสร้างแลการทำงาน/หน้าที่ของตนและระบบ

21.4 การฟื้นฟู (Rehabilitation)หมายถึง การทำให้สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมแล้ว แปรสภาพเป็นปกติทั้ง โครงสร้างและบทบาท ซึ่งการดำเนินการนั้นอาจจะให้ธรรมชาติช่วย ธรรมชาติ (การให้ธรรมชาติฟื้นฟูตนเอง) หรือการใช้เทคโนโลยีช่วยในการฟื้นฟู เช่นป่าเสื่อมโทรม อาจทิ้งไว้ให้ฟื้นฟู แหล่งน้ำที่เสื่อมโทรมอาจขุดลอกตะกอนและ/หรือใช้เทคโนโลยีระบบบำบัดน้ำ เสียช่วยเหล่านี้ เป็นต้น

21.5 การพัฒนา (Development) เป็นการดำเนินการเพื่ออาศัยภาวะปกติเป็นฐานแล้ว ใช้เทคโนโลยีช่วยให้เกิดการ ทำงานของสิ่งแวดล้อม (โครงสร้าง)และ/หรือของทั้งระบบดีกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ outputs ที่ดีกว่า/มากกว่าปกติ

21.6 การป้องกัน การป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและ บทบาทของ โครงสร้างทั้งระบบเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้เป็นเพราะถ้าโครงสร้างเปลี่ยนแปลงทางลบ แล้วย่อมทำให้การทำงานของระบบเปลี่ยนแปลงไปด้วย อนึ่ง การป้องกันนี้ต้องทำทั้งสองลักษณะ การป้องกัน คือ การป้องกันมิการทำลาย (Prevention)เป็นต้องดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ และ

การป้องกันภัยที่เกิดขึ้นซ้ำซาก (Protection) ก็ต้องหาทางยุติ ทั้งสองลักษณะการป้องกันต้องอาศัยเทคโนโลยีที่เหมาะสมทั้งสิ้น

12.7 การสงวน (Preservation) เป็นสิ่งที่กระทำเมื่อแน่ชัดว่ามีการสูญเสียแบบสมบูรณ์จึงเกิดขึ้นของสิ่งแวดล้อมการสงวนจะเน้นประเภทของสิ่งแวดล้อมเป็นหลักแต่ไม่ได้เน้นพื้นที่ที่สำคัญ บางกรณีอาจสงวนทั้งประเภทและพื้นที่ก็ได้ ตัวอย่างของการสงวน เช่น สัตว์ป่าสงวน การสงวนวัตถุโบราณ การสงวนอาชีพ การสงวนพันธุ์ไม้ ฯลฯ

12.8 การแบ่งเขต (Zoning) เป็นการกำหนดพื้นที่ที่สงวนเอาไว้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น ป่าสงวน เมืองควบคุมมลพิษ เขตอนุรักษ์สัตว์ป่า เขตอุทยานแห่งชาติ เขตวนอุทยาน เขตปลอดฝุ่น ฯลฯ วิธีการอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธีนี้อาจถูกนำมาใช้เพียงหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม ปัญหาและเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะเข้าไปจัดการเป็นสำคัญ (เกษม จันทร์แก้ว.2544:348)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การถ่ายทอด ที่มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ได้ก็เพราะมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นอารยธรรมที่สืบเนื่องมาช้านานให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม ซึ่งความรู้และประสบการณ์จะถ่ายทอดนั้นจะมีความละเอียดอ่อนซับซ้อน โดยจะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและอุดมการณ์วัฒนธรรมของกลุ่มและรูปแบบ จะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์วิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเป็นปกติ (นิธิ เอี่ยมศรีวงศ์ อ้างใน รมลักษ์อินตะ.2536:25-27)

การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพในชุมชน ที่มีการสืบทอดต่อกันมาว่า มีสาเหตุมาจากทรัพยากรและสภาพการดำรงชีวิตในท้องถิ่นที่เป็นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกเรียน ขณะเดียวกันความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ผ่านมาก็เป็นแรงสนับสนุน ให้เกิดการถ่ายทอดความรู้สืบทอดในครอบครัว หรือปัจจัยและข้อจำกัดด้านการคมนาคมติดต่อกันเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง โดยองค์กรสำคัญที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาถ่ายทอดในครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้รู้ และวัตรระบบการถ่ายทอดนี้ว่าได้มีการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป และได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อหาความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมนั้นๆ(ชูเกียรติ ลิสุวรรณ อ้างถึงใน รมลักษ์ อินตะ2535:62)

การถ่ายทอดความรู้และการฝึกปฏิบัติเรื่องการแกะสลักผักของนักเรียนประถมศึกษา โรงเรียนอนุศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ครูมีความต้องการสื่อวีดิทัศน์เพื่อนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชางานประดิษฐ์กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียน

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพราะมีขั้นตอนการปฏิบัติที่ครบและมีภาพจริงที่ประกอบ เหมือนกับนักเรียน ได้เรียนจากครูผู้สอนสำหรับนักเรียนที่มีความต้องการเรียนโดยสื่อวีดิทัศน์เรื่อง การแกะสลักผัก ร้อยละ 100 เนื่องจากสื่อการสอนที่ครูใช้ในการเรียนการสอนนั้นยังไม่มี ความทันสมัยจึงไม่สามารถนำไปเรียนที่บ้านได้ด้วยตนเอง (อารี มะลิชอ.2552:บทคัดย่อ)

กระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักระทางล้านนามีหมากลุ่ม หมากเป็ง ต้น ดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง วิธีการถ่ายทอดประกอบไปด้วยบุคคล 2 ฝ่าย คือ ผู้ที่ถ่ายทอด (ผู้สอน) ผู้รับการถ่ายทอด (ลูกศิษย์) ลักษณะของการถ่ายทอดคือ มีการถ่ายทอดจากคนในครอบครัวหรือญาติ การถ่ายทอดจากผู้อาวุโสในหมู่บ้าน การเรียนรู้โดยการขอสมัครเป็นลูกศิษย์แล้วนำมาฝึก ปฏิบัติทดลองด้วยตนเอง โดยกระบวนการถ่ายทอดมีปัจจัยหลายอย่างที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ได้แก่ บรรยากาศ การเตรียมความพร้อม งานประเพณี พิธีกรรม วัตถุประสงค์ รวมถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมร่วมกันอนุรักษ์ เครื่องสักระล้านนา(รณลักษณะ อินตะ.2552: บทคัดย่อ)

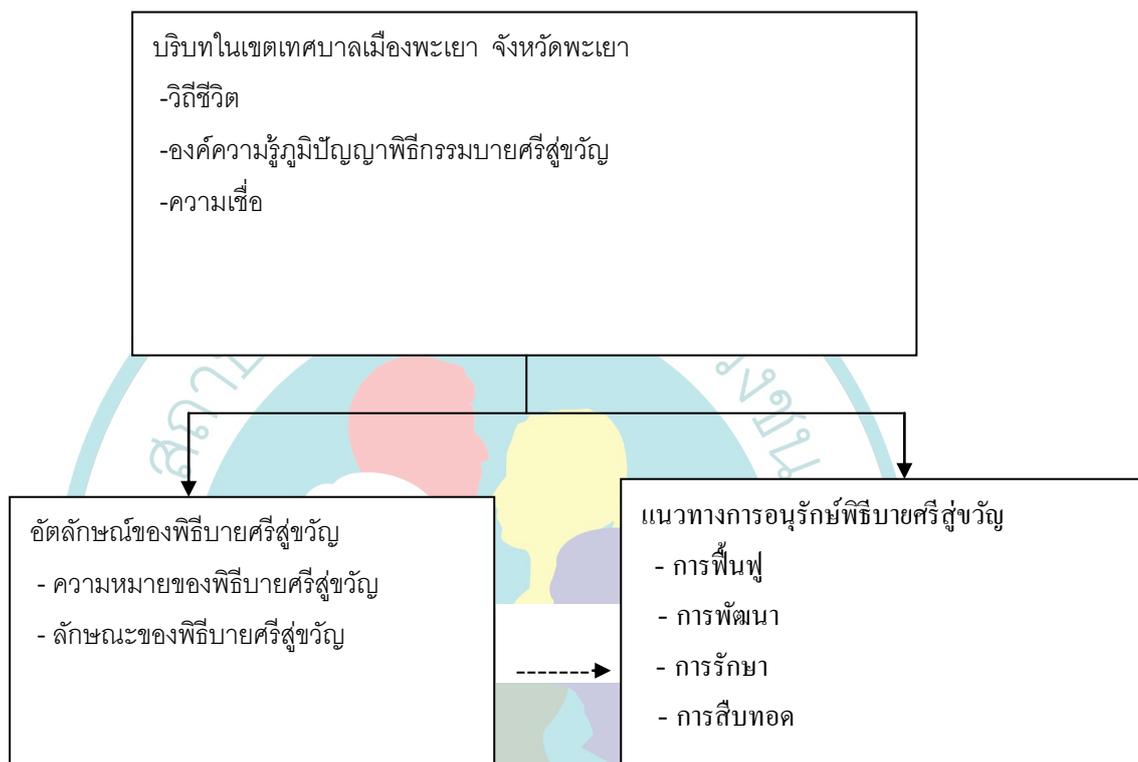
การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การทำบายศรี กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านดงบัง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 3 หลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การทำบายศรีกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี และมี ประสิทธิภาพตามเกณฑ์ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ที่เรียนด้วยแผนการจัดการ เรียนรู้เรื่องทำบายศรีกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 หลัง เรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ นักเรียนมีความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในระดับมาก จึงควร นำไปใช้สอนเรื่องการทำบายศรีให้นักเรียนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 3 และปรับ ใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้สนใจเพื่อพัฒนาอาชีพต่อไป(สุลักษณ์า อุ่นเมือง. 2549: บทคัดย่อ)

การมีส่วนร่วมของชุมชนฝั่งหมิ่นต่อการอนุรักษ์ประเพณีสืบชะตาแบบล้านนา พบว่า ชุมชนฝั่งหมิ่นยังคงมีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์ประเพณีสืบชะตาแบบล้านนา ยังมีความเชื่อ ความคิด วิถีชีวิตยังคงปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิมถึงแม้ว่าจะมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยส่งเสริมความ เป็นอยู่ให้มีความสะดวกสบายขึ้น แต่ชุมชนฝั่งหมิ่นยังคงพึ่งพาธรรมชาติซึ่งได้จากประสบการณ์ที่ ได้เรียนรู้จากวัฒนธรรมเดิมในท้องถิ่นอันประกอบไปด้วยภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ที่ได้รับถ่ายทอด จากคนรุ่นเก่าซึ่งเป็นบรรพบุรุษและขณะเดียวกันก็ได้ถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและความเชื่อสู่ ชนรุ่นหลังจึงทำให้เกิดการปฏิบัติที่สืบเนื่องกันมาในชุมชนจนถึงปัจจุบัน(พระมหาบุญเรือง อาวุธ นมมงคล.2550 : บทคัดย่อ)

พิธีสู่ขวัญ : การอนุรักษ์และสืบสานพิธีการจรโลงใจของคนในสังคมอีสาน พบว่า จากประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการสู่ขวัญในสังคมอีสาน ยังไม่เป็นที่ชัดเจนว่าพิธีการสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคใด ไม่อาจทราบได้รู้เพียงว่าบรรพบุรุษที่นับถือศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องผีเป็นผู้สร้างพิธีกรรมนี้จนกลายเป็นพฤติกรรมทางสังคมอันละเอียดอ่อนซึ่งแสดงออกถึงความเชื่อและประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสาน มาตั้งแต่ยุคโบราณถึงปัจจุบัน ตามปกติแล้วพิธีสู่ขวัญจะทำกันแทบทุกโอกาสทั้งในช่วงเวลาแห่งความโชคดีและเวลาโชคไม่ดี เป็นการปลอบใจให้เจ้าของขวัญ และญาติมิตร การอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมการสู่ขวัญเพื่อจรโลงใจของคนในสังคมอีสาน มีการสืบทอดพิธีกรรมอยู่ 4 ลักษณะคือ

ลักษณะที่ 1 ถ้ายทอดสืบสานจากครอบครัวหรือเครือญาติ โดยการเลือกผู้สืบทอดที่มีความประพฤติดี มีความสนใจศึกษาพิธีการสู่ขวัญ สติปัญญาดี ความจำดี มีปฏิญาน และเป็นคนมีน้ำใจกว้างขวาง ชอบให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน ลักษณะที่ 2 การสืบสานเรียนรู้พิธีกรรมการสู่ขวัญในวัดและชุมชน วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรมทางศาสนาพิธีกรรมต่างๆรวมทั้งจัดงานตามประเพณีการทำบุญเนื่องในโอกาสสำคัญ หมอสู่ขวัญได้ถือโอกาสเรียนรู้หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรมของสังคมกับผู้อื่น ชาวบ้าน ลักษณะที่ 3 เป็นการสืบสานเรียนรู้พิธีกรรมการสู่ขวัญจากหมอสู่ขวัญผู้มีอาวุโส หมอสู่ขวัญที่มีอายุมากและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน มักจะเรียกกันว่า”ครู”จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ความชำนาญ และประมวลประสบการณ์ให้แก่บุคคลอื่นที่สนใจสมัครเป็น”ศิษย์” ลักษณะที่ 4 การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง คือ บุคคลใดมีความสนใจในการสู่ขวัญสามารถหาเอกสารหรือตำราบทสู่ขวัญมาศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง สอบถามผู้รู้ ตลอดจนเฝ้าสังเกตพิธีกรรมการประกอบพิธีการสู่ขวัญในที่อื่นแล้วทดลองปฏิบัติ ฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ

กรอบความคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2.1 กรอบความคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบในการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญและผู้ประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย พระสงฆ์ และชาวบ้าน 5 วัด ปู่อาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม 2 คน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

1. ขอบเขตประชากร

กลุ่มผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญและผู้ประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย พระสงฆ์ และชาวบ้าน 5 วัด กับปู่อาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม 2 คน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

2. ขอบเขตของเนื้อหา

2.1 ศึกษาขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

2.2 ศึกษาคุณค่าและความหมายการประกอบพิธีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

2.3 การค้นหาวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

3. ขอบเขตสถานที่

ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่นำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ในขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา คุณค่าและความหมายของขั้นตอนการประกอบพิธีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ในวิถีของชุมชนดั้งเดิมและได้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน การค้นหาวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา

สถิติที่ใช้ อธิบายและวิเคราะห์ (พรรณนาและอนุมาน)

สถิติพรรณนา

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการลงพื้นที่ที่ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก เจ้าอาวาสทุกวัดหรือผู้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีบายศรีสู่ขวัญในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

1.2 การสัมภาษณ์ โดยมีกรอบการสัมภาษณ์ ตามแนวทางของวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ มี 4 ตอนคือ

1.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

1.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา

1.2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของขั้นตอนการประกอบพิธีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ในวิถีของชุมชนดั้งเดิมและได้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

1.2.4 ข้อมูลที่เกี่ยวกับการค้นหาวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

วิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ได้ตรวจสอบความถูกต้องก่อนแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง
2. ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา
3. ข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของขั้นตอนการประกอบพิธีพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ในวิถีของชุมชนดั้งเดิมและได้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน
4. ข้อมูลที่เกี่ยวกับการค้นหาวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในพื้นที่เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

สถานที่ในการวิจัย

สถานที่ในการวิจัย คือ กลุ่มผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญและผู้ประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย พระสงฆ์ และชาวบ้าน ชาวบ้าน 5 วัด ปู่อาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม 2 คน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ระยะเวลาสำหรับผู้วิจัยใช้เวลาในการลงพื้นที่และศึกษาค้นคว้า ตำรา บทความต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามระยะเวลาที่ได้กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการ คือ ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2557 – เดือน เมษายน 2558 โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมเอกสาร คือ การศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็น สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2557 – กันยายน 2557
2. การเก็บข้อมูล เลือกรประชากรตัวอย่าง สัมภาษณ์ประชากร ตั้งแต่เดือนตุลาคม– ธันวาคม 2557
3. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล ตั้งแต่เดือนมกราคม 2558–กุมภาพันธ์ 2558

บทที่ 4

ผลการวิจัย

1. คำบอกเล่าของผู้ชำนาญการทำบายศรีคุณแม่ ฟองจันทร์ สายเป่ง

คุณแม่ฟองจันทร์ สายเป่ง อายุ 84 ปี อยู่บ้านเลขที่ 171 ถ. พหลโยธิน ต.แม่คำ อ.เมือง จ.พะเยา จบระดับประถม 4 คุณแม่เริ่มทำบายศรีตอนอายุ 45 ปี คุณแม่ ฟองจันทร์ สายเป่ง เกิดที่จังหวัด พะเยา มีพี่น้องอยู่ 2 คน โดยตัวคุณแม่เป็นลูกคนโต และมีน้องสาวอีก 1 คน ชื่อ คุณ ฟองนวล สายเป่งทุกวันนี้นักคุณแม่ ฟองจันทร์ อยู่ที่ชุมชน วัดอินทร์ฐาน กับครอบครัวและบุตรอีก 1 คน ประกอบอาชีพ รับจ้างทั่วไป และ รับจ้างทำบายศรี ตามงานต่างๆ เช่นตามงานวัด หรือ งานไหว้ครู เป็นต้น

เรียนรู้วิธีการทำบายศรีมาจากใคร

เริ่มแรกคุณแม่ฟองจันทร์ได้เห็นคุณแม่แก้ว โกชนา ซึ่งเป็นคุณแม่ของตัวเองทำบายศรีมาตั้งแต่เล็ก และได้ติดตามคุณแม่แก้วไปทำบายศรีในตามงานวัดต่างๆ เช่น งานบวช งานแห่เทียนพรรษา งานประจำปีของแต่ละวัด และ งานสู่ขวัญต่างๆ จึงได้เรียนรู้วิธีการทำบายศรีมาอย่างต่อเนื่อง เริ่มแรกได้เห็นคุณแม่แก้วทำพวกสรวยกาพ แต่งดอกไม้อยู่เป็นประจำ และ คนในชุมชนเวลามีงานสู่ขวัญต่างๆจะไปให้คุณแม่แก้ว ทำบายศรีให้อยู่ตลอดจึงมีโอกาสได้เรียนรู้มาจากคุณแม่แก้วด้วย หลังจากนั้นคุณแม่ฟองจันทร์ ได้เป็นประธานสภาแม่บ้าน ของชุมชนวัดอินทร์ฐาน ก็ได้เรียนรู้วิธีการทำบายศรีเพิ่มเติมมาจาก วิทยากรท่านหนึ่ง ซึ่งมาสอนที่ ชมรมสตรีชานาไทย ที่กรุงเทพฯ สอนให้คุณแม่ทำบายศรี ปากชาม บายศรี 5 ชั้น บายศรี 9 ชั้น บายศรีสู่ขวัญ และบายศรีอื่นๆอย่างถูกต้อง คุณแม่กล่าวว่า วิทยากรท่านนี้มาจาก กรมส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งมาสอนให้ฟรีโดยที่ไม่เสียสตางค์เลยในการเรียนรู้การทำบายศรีต่างๆ หลังจากนั้นก็กลับมาฝึกหัดด้วยตนเองที่บ้าน จนชำนาญ คุณแม่ฟองจันทร์ได้มีการสอนวิธีการทำบายศรีให้คนในชุมชนที่บ้านด้วย และได้ถูกเชิญให้ไปสอนนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียน เทศบาล 2 ที่อำเภอแม่คำ จ.พะเยาอย่างต่อเนื่อง คุณแม่ชอบและรักในการทำบายศรีเป็นอย่างมาก และชอบสอนให้คนอื่นๆได้เรียนรู้ในการทำบายศรีอย่างถูกต้องและสวยงาม ในแต่ละครั้งที่คุณแม่ได้ไปสอนนั้น ไม่คิดค่าสอนแต่

อย่างไร คุณแม่ท่านสอนด้วยใจรัก และอยากจะสืบทอดวิธีการทำบายศรีให้แก่คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป คุณแม่ฟองจันทร์กล่าวต่อไปอีกว่า การทำบายศรีนั้น สามารถทำให้เรามีสมาธิที่มั่นคง มีสติอยู่ตลอดเวลา และทำให้เรานั้นเป็นคนใจเย็นขึ้นอีกด้วย เวลาทีมงานวัดในหมู่บ้าน คุณแม่ได้ไปช่วยทำบายศรีให้แก่วัดทุกๆ ครั้ง ไม่ว่าจะเป็น งานบวชสู่ขวัญนาค งานแห่เทียนพรรษา งานสงกรานต์ งานสงฆ์พระธาตุ และงานอื่นๆ อีกมากมาย จนมาถึงปัจจุบัน ทุกๆ ปีคุณแม่ฟองจันทร์จะไปทำ บายศรีสู่ขวัญให้ วัดพระเจ้าตนหลวง ในงานบวชเณร ภาคฤดูร้อน ของทุกปีและได้มีการสอนวิธีการทำบายศรีให้แก่ชุมชนวัดพระเจ้าตนหลวงอีกด้วย คนที่เข้ามาให้คุณแม่สอนนั้น จะมีทั้งเด็ก และคนแก่ หนุ่มสาว เกือบทุกเพศทุกวัย ทุกๆ ครั้งที่คุณแม่สอนนั้น เพื่อที่จะต้องการอนุรักษ์ ในการทำบายศรีให้คงอยู่ต่อไป ไม่อยากให้การทำบายศรีนั้นหายไป อยากให้มีคนรุ่นหลังๆ สืบทอดต่อไปให้นานเท่านาน ทุกวันนี้ คุณแม่ฟองจันทร์ก็คงจะทำเช่นนี้ต่อไป เพราะทุกครั้งที่คุณแม่ได้ทำนั้น คุณแม่รู้สึกมีความสุขมาก ที่ได้ช่วยเหลือสังคม และได้ช่วยอนุรักษ์การทำบายศรีให้สืบทอดต่อไป โดยไม่รู้สึกรำคาญเหนื่อยเลยแม้แต่น้อยคุณแม่รู้สึกอับบุญมากในการทำบายศรีให้แก่วัด โดยไม่เรียกร้องค่าจ้างวานเลยแม้แต่ครั้งเดียว คุณแม่ทำเช่นนี้มาโดยตลอด 39 ปี จนปัจจุบันก็ยังทำอยู่เหมือนเดิม

วิธีการทำบายศรี

วัสดุอุปกรณ์ในการทำบายศรี

1. ใบตอง
2. ไม้กลัด
3. กรรไกร
4. เข็มหมุด
5. ด้ายกล้วย
6. มีด
7. ลวด
8. กิมตัดลวด
9. ดอกไม้ ดอกพุด
10. ไม้เสียบลูกชิ้น
11. ค้อนตัวเล็ก
12. ภาชนะใส่น้ำ เพื่อแช่นิ้ว หรือ ลูกบายศรี
13. พาน ชัน หรือ สลุง

14. บุหรี่ 1 ซอง
15. เหล้าขาว 1 ขวด
16. กลัวย 1 หวี
17. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
18. ดอกไม้ 1 กำ
19. รูปและเทียน
20. ด้ายสายสิญจน์
21. ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก ดอกกุหลาบหรือไม้ตามฤดูกาลที่มี

ก่อนลงมือทำบายศรีทุกครั้งควรจัดพานครุไว้ 1 พาน ในพานจะต้องมีบายศรี 5 ซ่อ หรือ 9 ซ่อ ดอกไม้ รูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม และเงินค่าครุอีก 199 บาท เมื่อเตรียมเสร็จเรียบร้อยแล้วนั้น ก็ยกพานครุขึ้นเหนือศรีษะ แล้วอธิฐาน บอกกล่าวถึง บรมครูบายศรีพ่อบายศรีแม่บายศรี ลูกบายศรี กล่าวว่าคุณจะทำบายศรีในครั้งนี้จึงให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี บายศรีที่ลูกจะทำนั้นขอให้ออกมาสวยงามอย่างที่ต้องการ ขอให้บรมครูบายศรีช่วยจับไม้จับมือ ให้การทำบายศรีในครั้งนี้ออกมาสวยงาม ถูกต้องทุกรูปแบบด้วยเถิด เมื่ออธิฐานเสร็จ ก็จัดหาที่วางพานไว้ในที่ที่เหมาะสม วางไว้ที่วันก็ได้ จนกว่าจะทำบายศรีเสร็จ

วิธีการเลือกใบตองกล้วยนั้น ควรเลือกใบตองขนาดที่พอดี ใบไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป ให้นำจากยอดของต้นกล้วยลงมา ให้เลือกใช้ก้านที่ 3-4 ในหน้าฝน ให้ใช้ก้านที่ 4-5 ในหน้าร้อน จะเป็นมาตรฐานในการเลือกใบตอง เหตุผล คือ ใบกล้วยที่อ่อนเกินไป เมื่อนำมาทำบายศรีแล้ว จะเหี่ยวง่าย น้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะเก็บความแข็ง ความเขียวสดไว้ได้ไม่นาน ส่วนใบที่แก่เกินไป จะมีความหนา กรอบง่าย เพราะแข็งไป ใช้ได้ไม่กี่วัน ก็จะเปลี่ยนจากเขียวเป็นเหลือง เคล็ดลับในการตัดใบตองจากต้นกล้วยนั้น ควรตัดในช่วงเช้า เพราะคุณภาพของใบตอง จะเหนียวคงทน รักษาความสดไว้ได้หลายวัน ถ้าตัดในช่วง ตอนสายๆ ใกล้เที่ยง หรือ บ่าย เย็น คุณภาพของใบตอง จะไม่เหนียวคงทนรักษาความสดไว้ได้น้อยลง เหตุผล อาจเป็นเพราะเมื่อเวลาสายถึงเวลาบ่าย ใบตองของต้นกล้วยจะถูกแสงแดดมาก จนน้ำหล่อเลี้ยงในใบตองลดน้อยลง และส่วนใหญ่ จะนิยมใช้ใบตองกล้วย ตานี เป็นอันดับ 1 ส่วนรองลงมา จะเป็นกล้วย ป่า

การประกอบบายศรีสู่ขวัญ

ส่วนวิธีการประกอบขันบายศรีสู่ขวัญนั้น จะมีอยู่ 2 แบบด้วยกัน คือ

แบบที่ 1 เป็นแบบ 6 หลัก มีแผ่นโฟมรองกันชน ใช้ช่อบายศรี 6 ช่อ ซึ่งมีก้านสูงกว่าช่อบายศรีปกติ แบ่งระยะความห่างให้เท่าๆกัน รวมเป็น 6 หลัก ซึ่งเป็นที่นิยมที่สุด (6 หลัก ความหมายคือ 6 ทิศ โดยมีทิศ ตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ บนฟ้าและใต้ดิน)

แบบที่ 2 เป็นแบบ 8 หลัก ซึ่งแบ่งเป็นระยะความห่างให้เท่าๆกัน เช่นเดียวกับแบบที่ 1 แต่แบบที่ 2 ซึ่งเป็นแบบ 8 หลักถือว่าเป็นที่นิยมทำให้กับ เจ้านายชั้นสูง ระดับที่มียศถาบรรดาศักดิ์เท่านั้น ส่วนดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่ง ชันบายศรีสู่ขวัญนั้น สามารถหาใช้ได้ตามฤดูกาลนั้นๆ (8 หลัก ความหมาย คือ 8 ทิศ มีทิศบูรพาเป็นต้น)

เครื่องสักการบูชา

ในการทำบายศรีสู่ขวัญในแต่ละครั้งนั้น จะต้องมีเครื่องสักการบูชา ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ข้าวเหนียว 1 ปั้น
2. ไก่ต้ม 1 ตัว
3. ไช้ต้ม 2 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
5. ขนมหวานที่เป็นมงคล 2 อย่าง
6. กล้วย 2 ลูก
7. กระจก แป้ง หวี น้ำอบ หรือน้ำหอม

ในการทำบายศรีสู่ขวัญในแต่ละครั้งที่จะต้องมีการเตรียมเครื่องสักการะนั้น มีความหมายว่า เพื่อให้มีความ อุดมสมบูรณ์ในการ การอยู่ของชีวิตที่ดีขึ้น เป็นความเชื่อตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญนั้น จะมีขั้นตอนในการทำ ดังนี้สิ่งที่ต้องเตรียม คือ

1. ใบบองกล้วยตานี กรัดใบออกจากก้าน แล้วทำความสะอาด นำมาฉีกเป็นชิ้น ให้มีความกว้างประมาณ 1 ฝ่ามือ

2. ลวด เตรียมไว้ตอนเข้าช่อ บางครั้งใช้ช่อใหญ่และสูง ต้องใช้ลวดไว้สอดข้างใน เพื่อประคองไม่ให้หัก ส่วนการใช้เม็ทซ์เป็นการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในการเย็บ ใบบองของตัวบายศรีสู่ขวัญ ที่จะได้ความละเอียด อ่อนช้อยมากยิ่งขึ้น และสามารถแทนไม้กั๊ด ตาปู หรือ เข็มกับด้ายที่ใช้ในสมัยโบราณและเพื่อความไวในการประดิษฐ์ บายศรีสู่ขวัญ

3. กรรไกร มีไว้ตกแต่งใบตองที่ใหญ่เป็นส่วนเกินในความต้องการ ใช้กรรไกรตัดแต่งออก
4. เข็มหมุด เตรียมไว้ตอประกอบ ใช้ในช่องที่ต้องการ ก่อนทำและหลังทำ เพื่อเล่นสีสันในจุดเล็กๆ
5. ดอกพุดพลาสติก เป็นที่นิยมนำมาใช้กันในปัจจุบันแทนดอกพุดจริง เพราะดอกพุดพลาสติกคงทนได้นานมากกว่าดอกพุดจริง ส่วนดอกพุดจริง จะคงความสดได้ไม่เกิน 3 วัน ดอกพุดพลาสติก สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกในงานต่อไป
6. ไม้เสียบลูกชิ้น ปลายแหลมของไม้เสียบลูกชิ้นนั้น ใช้ตอประกอบตัวบายศรี ไว้เสียบช่องของบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการ ใช้ก็อันก็ได้เพื่อให้ช่องของบายศรีนั้นแน่นและสามารถยึดตัวบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่เราต้องการได้
7. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือลูกบายศรี ภาชนะใส่น้ำเป็นส่วนสำคัญมาก คือ ตัวใบตองกล้วยถ้าถูกลม หรือ อากาศร้อน ก็จะเริ่มเหี่ยวง่ายและอ่อนตัวลง น้ำเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ใบตองนั้นฟื้นตัวแข็งขึ้นมาได้เหมือนอยู่บนต้น

ขั้นตอนในการประกอบบายศรีสู่ขวัญนั้น มีดังนี้

1. เตรียมภาชนะรองรับ ชั้น พาน หรือ สลุง พานแว่นฟ้า หรือ ชั้นน้ำพานรอง และภาชนะอื่นๆที่เห็นสมควรกับงานนั้นๆ
2. จัดช่อบายศรีโดยประมาณด้วยสายตาให้ห่างเท่าๆกัน 6 ช่อ ใช้ไม้เสียบลูกชิ้นเป็นตัวช่วยยึดให้อยู่กับที่ แต่งดอกไม้ที่เตรียมไว้ให้สวยงาม ส่วนในชั้นนั้นจะต้องมี ไก่ต้ม 2 ตัว (ปัจจุบันใช้แค่ 1 ตัว) นี่คือการเปลี่ยนแปลง และมี ไช้ต้ม 2 ฟอง มะพร้าวอ่อน 1 ลูก ขนมนมกลด 2 อย่าง กล้วย 2 ลูก กระจ่าง แป้ง หวี น้ำอบ น้ำหอม

บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา มี 2 แบบ

1. งานบายศรีสู่ขวัญทำกับคนที่จากบ้านไปไกลแล้วกลับมา
2. เรียกขวัญให้กับคนที่ป่วย หรือที่เรียกกันว่า ช้อนขวัญให้ขวัญกลับมา เมื่อยามที่เกิดอาการตกใจ จะต้องทำแบบ 3 ช่อบายศรีสู่ขวัญแบบที่นิยมกันมากที่สุด ส่วนใหญ่จะใช้ชั้นโตก แบบ 6 ช่อ ในแต่ละแบบจะสื่อความหมายที่แตกต่างกันออกไป การสื่อความหมายของคนไข้ขวัญหายหรือตกใจ (ที่เรียกกันว่า ขวัญหนีดีพ้อ) ไปจากตัวจะใช้แบบ 3 ช่อ หรือ แบบเดี่ยวแบบคี เป็นสื่อ ในคนป่วยคนโบราณมีความเชื่อกันว่า ขวัญจะไม่อยู่รักษาตัว จะทำให้

เจ็บป่วย และจะใช้แบบที่ ส่วนในบายศรีสู่ขวัญในแต่ละแบบนี้ คุณแม่ฟองจันทร์ ได้เรียนมาจาก คุณแม่แก้ว ซึ่งเป็นคุณแม่ของตัวเอง และได้เรียนเพิ่มเติมมาจาก วิทยากรที่มาสอนให้ จนเป็น ความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนานั้น คุณแม่ ฟอง จันทร์ มีความเชื่อส่วนตัวว่า เป็นมรดกตกทอดมาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย จากคนรุ่นก่อน ๆ ที่ได้ ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานแล้ว และเมื่อทำแล้ว เห็นผลจริงตามความเชื่อของคนสมัยนั้น ๆ เมื่อทำเสร็จแล้วจะมีความสุข และตัวเราเองจะเหมือนโดน ปลอดภัย ปลอดภัย หอมโรกภัย ไม่ เจ็บไม่ไข้ และ เสนียดจัญไร ออกจากเนื้อตัวไปจนหมดสิ้นพิธีกรรม กับพิธีบายศรีสู่ขวัญ มี ความสำคัญและมีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่าง ซากกันไม่ได้ เมื่อใดที่มี พิธีกรรมจะต้องมีพิธีบายศรีสู่ ขวัญควบคู่กันไป จึงมีความสำคัญร่วมกันเป็นอย่างมาก เพราะมีการสู่ขวัญครั้งใด ก็จะต้องมี พิธีกรรมควบคู่กันไปทุกครั้ง เพราะเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ และ เป็นความเชื่อที่เป็น ความจริง เป็นวิถีชีวิตของทุก ๆ ชุมชนในเขต จังหวัดพะเยาเลยก็ว่าได้พิธีกรรมในงานบายศรีสู่ ขวัญ ส่วนใหญ่จะนิยมจัดขึ้นในงานหลาย ๆ ประเภท เช่น

1. งานแต่งงาน
2. งานบวชนาค
3. ผู้ที่จากบ้านไปไกล และ นานหลายปี
4. คนป่วย
5. ผู้ใหญ่และเด็กที่ตกใจ ในเรื่องต่าง ๆ ที่ทำให้ขวัญหนีดีฝ่อ
6. งานปลดเกษียณอายุงาน
7. ได้รับตำแหน่งหน้าที่การงานใหม่

พิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ที่ยังคงเหลืออยู่ให้เห็นในปัจจุบัน ยังคงหลงเหลือให้เห็น อยู่หลายประเภทเช่นกัน เป็นต้นว่า บายศรีสู่ขวัญคนป่วย บายศรีงานแต่ง บายศรีงานบวช และ บายศรีสำหรับเจ้านายใหญ่ นายโต ที่กำลังจะเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น หรืออาจจะม ีมากกว่านั้นก็ได้แล้วแต่พื้นที่ แตกต่างกันออกไปพิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ที่หายไปใ นปัจจุบัน ก็มีอยู่หลายประเภทเช่นกัน ส่วนประเภทที่หายไปส่วนใหญ่จะเป็น ประเภทสู่ขวัญ วัว ควาย เกวียนและช้าง กับสัตว์อีกหลายชนิดและประเภท ไร่ นา สวน เป็นต้น เพราะ ปัจจุบัน มีการใช้รถในการทำการเกษตรของคนมากขึ้น ซึ่งไม่เหมือนกับสมัยก่อนที่ต้องใช้ วัว ควาย ในการทำการเกษตร เลยไม่จำเป็นต้องใช้บายศรีสู่ขวัญเหมือนคนสมัยก่อน แต่กลับใช้ พวงมาลัยพวงเดียวกับรถไถนาแทนวิธีการถ่ายทอดตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่แล้วจะได้ มา จากความสนใจที่เห็น ผู้เฒ่า ผู้แก่ เขาทำกันมา ขอทำบ้างและขอคำแนะนำจากคนที่เขาทำเป็นและ ช่วยเขาทำ แล้วนำกลับมา ฝึกฝนที่บ้านด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ ผู้ที่สนใจจริง ๆ ส่วนใหญ่

จะอยู่ในช่วงอายุประมาณ 20 ปีขึ้นไปพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น มีความหมายต่อชีวิต และครอบครัวของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะ เป็นที่ยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เป็นที่พึ่งพาทั้งกายและใจ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่น่านับถือควบคู่ไปกับพระพุทธศาสนา เพราะการทำพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น เป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่สอนให้คน รักใคร่กลมเกลียวกัน สมัคสมานสามัคคีกัน ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ทุกครอบครัวจึงมีหลักธรรมะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยการยึดหลักประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านั้นควบคู่กัน ไปด้วยความแตกต่างของพิธีพิธีบายศรีสู่ขวัญ เดียวนี้กับเมื่อก่อน สำหรับคุณแม่ ฟองจันทร์ แล้วเห็นว่า ยังคงเหมือนกันมาก ไม่ค่อยแตกต่างกันเท่าไรมากนัก ส่วนใหญ่จะแตกต่างกันตรงที่ การตกแต่งประดับประดาของขันบายศรีนั้น ๆ บางที่ตกแต่งดอกไม้เยอะเกินไป ส่วนบางที่ตกแต่งน้อยเกินไป

มีการถ่ายทอดให้กับใครบ้าง และ มีลูกศิษย์ไหม

ทุกวันนี้ คุณแม่ ฟองจันทร์ สายเปง ได้มีการถ่ายทอดวิธีการทำบายศรีให้คนในชุมชนวัดอินทร์ฐาน เป็นส่วนใหญ่ ในบางโอกาสก็ถูกเชิญให้ไปสอนวิธีการทำบายศรีให้แก่ตามโรงเรียนต่างๆ ในจังหวัดพะเยาด้วยเช่นกัน ส่วนลูกศิษย์ ส่วนตัวนั้น คุณแม่ ฟองจันทร์ ได้ถ่ายทอดให้กับ ลูกบุตรของตัวเอง เพราะทุกครั้งที่มีการทำ บายศรีในแต่ละครั้ง บุตรของคุณแม่ฟองจันทร์ ได้มีการเข้ามาช่วยทำอยู่เสมอ จึงได้สอนให้แก่บุตรของตัวเองจนเป็นที่ชำนาญ เพื่อจะได้นำไปประกอบอาชีพได้ในวันข้างหน้า

สถานการณ์ปัจจุบันของบายศรี และ รายได้ที่เกิดจากการทำบายศรี

คุณแม่ฟองจันทร์ ก็ยังคิดว่าการทำบายศรีสู่ขวัญนี้ จะไม่มีวันหมดไปอย่างแน่นอน เพราะปัจจุบันยังมีการทำบายศรี กันอย่างต่อเนื่อง ตามงานไหว้ครูของตำหนักทรงในแต่ละพื้นที่ และตามงานวัดทั่วทุกพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบล แต่ละอำเภอและจังหวัด จึงคิดว่าอาชีพนี้ยังคงสามารถอยู่ต่อไปอย่างแน่นอน เรื่องพิธีกรรม และ พิธีบายศรีสู่ขวัญเท่าที่รู้ จะมีความรุ่งเรืองมาโดยตลอด เพราะแต่ละพื้นที่ของในจังหวัด จะมีงานไหว้ครูอยู่หลาย ๆ ตำหนัก และตามงานวัดต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เห็นกัน ส่วนในหน้าฝน ซึ่งช่วงนี้จะไม่ค่อยมีงานกันมากนัก จะเป็นช่วงว่างเว้นจากการทำนาเพื่อรอการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นช่วงที่มีงานน้อยมาก จึงสามารถทำให้เห็นพิธีกรรมและพิธีบายศรีสู่ขวัญนี้อยู่ต่อไป

คุณแม่ ฟองจันทร์ ได้กล่าวว่า รายได้ในแต่ละครั้งในการรับจ้างทำบายศรีนั้น ต้องขึ้นอยู่กับงานของแต่ละงานว่า จะใช้บายศรีอะไรบ้าง อย่างเช่น บางงาน ใช้บายศรี ปากชาม 1-2 คู่ ก็จะได้เงินค่าจ้างประมาณ 200-250 บาท เป็นต้น บางงานใช้ บายศรีสู่ขวัญ ก็จะได้ประมาณ 500 บาท ส่วนตามงานไหว้ครูของแต่ละตำหนักนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่า คนว่าจ้างเขาต้องการ บายศรีอะไรบ้าง แต่ถ้าทำครบชุด ก็จะอยู่ประมาณ 20,000-30,000 บาทเป็นต้น สาเหตุที่มีราคาสูงนั้น เพราะการทำ

บายศรีให้ครบชุดนั้นมีอยู่หลายชนิด อาทิเช่น บายศรีหลัก บายศรีตอ บายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีปากชาม และ บายศรีบันลั้งค์ รายได้ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยแน่นอน คุณแม่ฟองจันทร์ กล่าวว่า จะมีรายได้ดีในช่วงหน้าฝน เพราะค่านักทรงส่วนใหญ่จะจัดพิธีไหว้ครูในช่วงนี้

ความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การทำบายศรีไม่ให้สูญหายไป

วิธีการที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ ให้เป็นที่สืบทอดกันไปนาน ๆ นั้น สำหรับตัวคุณแม่ ฟองจันทร์นั้น อยากจะให้มีการเปิดโรงเรียนสอนวิธีการทำบายศรีให้กับเด็ก ๆ ภายหลัง หรือไม่ก็มีการสอนตามโรงเรียนต่างในแต่ละจังหวัด หรือไม่ก็เปิดการสอนวิธีการทำบายศรีในแต่ละชุมชน แต่ละหมู่บ้าน ทุก ๆ วันหยุด เพื่อที่จะให้เด็ก ๆ รุ่นหลังได้มีการเรียนรู้ในวิธีการทำบายศรีอย่างถูกต้อง จะได้นำไปประกอบอาชีพในวันข้างหน้าได้ เพื่อจะได้เป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ให้สืบทอดกันไปนาน ๆ จนไม่มีที่สิ้นสุด นี่ก็คือคำบอกเล่าของคุณแม่ ฟองจันทร์ สายเป้ง

2. คำบอกเล่าของผู้ชำนาญการทำบายศรีคุณป้าวันเพ็ญ นิลสุรัตน์

คุณป้าวันเพ็ญ นิลสุรัตน์ อายุ 65 ปี อยู่บ้านเลขที่ 54 ถนน วัดศรีจอมเรือง ชุมชนวัดศรีจอมเรือง จังหวัด พะเยา การศึกษาจบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทำบายศรีมา 32 ปี มีพี่น้องร่วมกัน 2 คน คุณป้าวันเพ็ญ มีลูกอยู่ 1 คน ทุกวันนี้มีอาชีพ รับจ้างทั่วไป

เรียนรู้วิธีการทำมาจากใคร

คุณป้าวันเพ็ญ นิลสุรัตน์ กล่าวว่าได้ร่ำเรียนการทำบายศรีมาจาก คนทรงท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นคนสอนให้คุณป้าทำบายศรีต่างๆ หลังจากนั้นก็ได้กลับมาฝึกฝนจนชำนาญมาถึงปัจจุบัน ในการทำบายศรีนั้นสามารถทำให้เรามี สมบัติ มีสติ และมีความรอบคอบมากขึ้น เพราะเป็นงานที่มีความละเอียดอ่อนและประณีตมาก ในบางครั้งที่ทำบายศรีไปให้แก่งานวัดนั้น จะมีผู้ที่สนใจในการทำบายศรีของคุณป้า ว่าทำอย่างไร และเข้ามาสอบถามคุณป้าว่า ให้ช่วยแนะนำและสอนวิธีทำบายศรีต่างๆ ให้แก่คนที่เข้ามาสอบถามนั้นๆ และในแต่ละครั้งที่คุณป้าได้สอนนั้น ไม่ได้เรียกค่าในการร่ำเรียนเลย เพราะสอนด้วยใจรัก และอยากจะอนุรักษ์ให้แก่นักรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป คนที่เข้ามาร่ำเรียนในการทำบายศรีนั้น จะมีทั้งคน หนุ่ม-คนสาววัยประมาณ 20 ปีขึ้นไป ในบางครั้งก็มีผู้ใหญ่มาขอร่ำเรียนด้วยก็มี จนเป็นที่รู้จักของคนในชุมชนและต่างชุมชนจนถึงปัจจุบัน

บายศรีในแต่ละแบบคุณป้าเพ็ญได้เรียนมาจากอาจารย์ที่ตนเองนับถือจาก อาจารย์ที่เรานับถือ เช่น แม่ตองตานิ ครูคอกไม้ใบตอง ครูต้นครูปลาย ครูตายยังอยู่ พ่อครูบายศรี แม่ครู

บายศรี และกลับมาฝึกฝนด้วยตนเองอยู่บ่อยๆ โดยทำบูชาพระที่บ้าน จนเกิดความชำนาญ ทุก
รูปแบบคุณป้าเพ็ญมีความเชื่อว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติกันมา และเห็นผลทำ
ให้เกิดมีความสุขเมื่อทำแล้ว ตัวเราเองเหมือนปลดทุกข์ ปลดโศก โรคภัย ไข้เจ็บทั้งหลายเสนียด
จัญไรออกจากเนื้อจากตัวจนหมดสิ้นเพราะได้เคยทำมาแล้ว ได้ประจักษ์กับตัวเอง และคนใน
ครอบครัว และทั้งหมดที่กล่าวมานั้นคุณป้าเพ็ญ รักที่จะทำการประดิษฐ์บายศรี มาโดยตลอดจนถึง
ปัจจุบัน

อะไรเป็นเหตุที่ให้มาขออาชีพนี้

สมัยก่อนนั้นจะช่วยทำในงานบุญงานกุศลต่างๆทั่วไปมาโดยตลอด และคุณป้าเคยทำ
บายศรีมาแล้วเกือบทุกประเภท ปัจจุบันก็ยังช่วยทำบายศรีอยู่เป็นประจำไม่ว่าจะเทศกาลใดๆ เช่น

1. งานแห่เทียนพรรษา
2. งานสงกรานต์
3. งานลอยกระทง
4. งานบวชและงานแต่งงาน

ในการทำแต่ละครั้ง ส่วนมากจะใช้วัสดุ ใบตอง ใบไม้ ตามท้องถิ่นที่มีอยู่มาประดิษฐ์
บายศรี ให้แก่ตามงานต่างๆ และในบางครั้งก็ทำไปประกวดจนได้รับรางวัล ซึ่งนำชื่อเสียงมาให้แก่
ชุมชนและวัด ตั้งแต่นั้นมาก็ทำมาเรื่อยๆ คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมาให้คุณป้าช่วยทำบายศรีอยู่
บ่อยๆที่บ้านคุณป้าวันเพ็ญ นิลสุรัตน์ จะทำบายศรีด้วยใจรักและเป็นความสุขทางใจที่ได้ช่วยเหลือ
สังคมแต่ส่วนใหญ่จะเป็นบายศรีสู่ขวัญและงานบรวงสรวง ตามตำหนักทรงในบางพื้นที่ เวลาในงาน
ที่วัด คุณป้าก็ได้ไปช่วยพระทำบายศรี เพื่อจะหวัง ให้กับคนรุ่นใหม่ได้เห็นและเกิดความสนใจ
จะได้สืบสานในการทำบายศรีต่อไป และในบางโอกาส คุณป้าก็ได้รับเชิญให้ไปสอนให้แก่กลุ่ม
แม่บ้านในบางชุมชน และตามโรงเรียนต่าง ๆ ด้วย ทั้งยังได้เป็นกรรมการตัดสิน ในการทำบายศรี
ตามงานต่างๆอยู่หลายครั้ง ในการทำบายศรีแต่ละครั้งหรือสอนการทำบายศรีนั้น จะต้องมีการ
ขึ้นครุ (ขึ้นครุ) ก่อนที่จะลงมือทำ เพื่อที่จะบูชาครูบายศรี โดยการขึ้นบูชาขึ้นบายศรีนั้น สิ่งที่
จะต้องเตรียม คือ

1. ขันหรือที่เรียกกันว่า สลุง
2. เงินค่าครุ 299 บาท
3. บุหรี่ 1 ซอง
4. กล้าขย 1 หวี
5. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
6. เหล้าขาว 1 ขวด

และต้องมีบายศรีช่อ 9 ช่อ 5 ทำเป็นช่อแล้วใส่ในขันบายศรีนั้นด้วย การขึ้นขันครุ่นั้น จะต้องยกขันครุขึ้นเหนือศรีษะ และอธิฐานบอกกล่าวถึง บรรดาบายศรีทุกท่านว่า พ่อบายศรี แม่บายศรี ลูกบายศรี ลูกจะลงมือทำบายศรีในครั้งนี้นั้น ขอให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี บายศรีที่จะทำนี้ ขอให้ออกมาสวยงามตามที่ต้องการ ขอให้ท่านบรรดาบายศรีนั้นช่วยจับมือของลูกให้ทำบายศรีออกมาตามที่ถูกต้องทุกรูปแบบด้วยเถิด แล้วจัดวางพานตามที่ๆเหมาะสม คุณปู่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งของการทำบายศรีในแต่ละครั้ง เมื่อขึ้นบูชาขันครุแล้วก็เริ่มลงมือทำ ส่วนในขันครุ นั้นจะตั้งทิ้งไว้ประมาณ 3 วัน หรือ จนกว่าจะทำบายศรีนั้นๆเสร็จเป็นที่เรียบร้อย แล้วค่อยลาขันครุ นั้นลงมา ในการทำบายศรีทุกๆครั้ง จะต้องขึ้นขันครุ แบบที่กล่าวมานี้ทุกครั้ง เพราะเป็นความเชื่อตาม โหราศาสตร์ ที่คุณปู่ได้ร่ำเรียนมา จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากๆสำหรับคนที่ลงมือทำบายศรีทุกคน

สิ่งที่ต้องเตรียมในการทำบายศรีหรือวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้นั้น จะมีดังนี้

1. ใบตอง
2. ตัวแม่กซ์
3. กรรไกร
4. เข็มหมุด
5. แผ่นโฟม
6. มีด
7. ถาด และ คีมตัดลวด
8. ดอกพุดพลาสติก
9. ไม้เสียบลูกชิ้น
10. ค้อนตัวเล็ก
11. ภาชนะใส่น้ำ เพื่อ แช่นิ้วของบายศรี
12. พาน ขัน หรือ สลุง
13. ดอกไม้ ตามฤดูกาลที่มี

สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญมากในการทำบายศรีทุกครั้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลย และมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญเช่นกันนั่นก็คือวิธีการเลือกใบตองที่จะนำมาทำบายศรีในแต่ละครั้ง จะต้องเลือกใบตอง ให้เลือกขนาดพอดีไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป ให้นำจากยอดของต้นกล้วยลงมา ให้เลือก ใช้ก้านที่ 3-4 ในหน้าฝน ใช้ก้านที่ 4-5 ในหน้าร้อนจะเป็นความมาตรฐานในการเลือก

เหตุผล คือ ใบกล้วยที่อ่อนเกินไปเมื่อนำมาทำเป็นบายศรีจะเหี่ยวง่ายน้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะเก็บความแข็งแรงความเขียวสดไว้ได้ไม่นานส่วนใบที่แก่เกินไปจะมีความหนา กรอบง่ายเพราะแข็งไปใช้ได้ไม่กี่วันก็จะเปลี่ยนจากเขียวเป็นเหลือง เคล็ดลับในการตัดใบตองจากต้นกล้วยให้ตัดในช่วงเช้าเพราะคุณภาพของใบตองจะเหนียวคงทนรักษาความสดได้หลายวัน ตัดในช่วงตอนสายๆ กลั้วเที่ยง หรือ บ่ายเย็นคุณภาพของใบตองจะไม่เหนียวคงทนรักษาความสดไว้ได้น้อยลง (อาจเป็นเพราะเมื่อเวลาสายถึง เวลาบ่ายใบตองต้นกล้วยจะถูกแสงแดดมาก จนน้ำหล่อเลี้ยงในใบตองน้อยลง) และนิยมใช้ใบตองกล้วยตานีเป็นดับ 1 รองลงมาเป็นกล้วยป่าและนี่คือสิ่งสำคัญมากในการทำบายศรีเมื่อเราได้ใบตองที่เราต้องการนั้นแล้ว ก็จะมาพูดถึงเรื่องการทำบายศรีที่ถูกต้อง เช่นการทำบายศรีสู่ขวัญ สิ่งแรกที่จะเริ่มทำบายศรีนั้น นำใบตองที่เลือกไว้มาเช็ดให้สะอาด แล้วนำมาตัดก้านตรงกลางออก ให้ใบตองเป็นแผ่นยาวๆ หลังจากนั้นก็นำใบตอง มาฉีกประมาณ 1 ฝ่ามือให้ได้จำนวนตามที่เราต้องการ เมื่อได้ครบตามจำนวนที่ต้องการแล้ว ก็นำดอกพุดพลาสดิกมาพันกับใบตอง ให้เป็นนิ้วของบายศรีในแต่ละข้อ แล้วเมื่อได้ครบตามจำนวนที่ต้องการแล้ว นำข้อบายศรีที่ทำไว้ ไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ 5-10 นาที เพื่อให้ความสดของใบตองยังคงอยู่ แล้วค่อยนำขึ้นมาเพื่อที่จะไปประกอบในขันบายศรี ขั้นตอนในการประกอบบายศรีนั้น มีอยู่ 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นแบบ 6 หลัก มีแผ่นโพมรองก้นขัน ใช้ข้อบายศรี 6 ข้อ ซึ่งมีก้านสูงกว่าข้อบายศรีปกติแบ่งระยะความห่างให้เท่ากันรวมเป็น 6 หลักซึ่งเป็นที่นิยมที่สุดแบบที่ 2 เป็นแบบ 8 หลัก ซึ่งแบ่งเป็นระยะความห่างให้เท่ากัน เช่นเดียวกับแบบที่ 1 แต่แบบที่ 2 ซึ่งเป็นแบบ 8 หลักถือว่าเป็นที่นิยมทำให้กับเจ้านายชั้นสูง ระดับที่มียศถาบรรดาศักดิ์เท่านั้น ส่วนดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่งขันบายศรีสู่ขวัญนั้น สามารถหาใช้ได้ตามฤดูกาลนั้นๆ การแต่งดอกไม้ในบางพื้นที่ก็ตกแต่งมากจนเกินไปจนดูรุงรัง ส่วนในบางพื้นที่ก็ตกแต่งน้อยเกินไป แล้วแต่ว่าดอกไม้ที่หามาได้ นั้น จะมีมากน้อยเพียงใด แต่ในการแต่งดอกไม้ นั้น ขึ้นอยู่ที่ความชอบของแต่ละบุคคลว่าจะแต่งมากหรือแต่งน้อยเท่านั้นเอง

เครื่องสักการะในขันบายศรีสู่ขวัญว่าประกอบไปด้วยของหลายสิ่ง สิ่งที่จะต้องใส่ไปในขันบายศรีนั้น คือ

1. ข้าวเหนียว 1 ปั้น
2. ไก่ต้ม 1 ตัว
3. ไช้ต้ม 2 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก

5. ขนมหวานที่เป็น มงคล 2 อย่าง อาทิเช่น ขนมหองหีบ ขนมหองหยอด ขนมหอยทอง หรือขนมอบชนิดตามที่เรานั้นหามาได้

6. กล้วยอีก 2 ลูก

7. กระจก แป้งฝุ่น หวี น้ำอบ และน้ำหอมเสื่อ ผ้า ในบางกรณี

สิ่งที่ใส่ลงไปในการบูชาครั้งนี้ ล้วนแต่มีความหมาย ในตามความเชื่อของคนพื้นบ้าน จะทำให้ชีวิตของบุคคลคนนั้น ได้มีความอุดมสมบูรณ์ของในชีวิตที่ดีขึ้น

อุปกรณ์ในการทำบายศรี ล้วนแต่มีความสำคัญอีกเช่นกัน

1. ลวด เตรียมไว้ตอนเช้าขอในบางครั้งใช้ลวดที่ใหญ่และสูงต้องใช้ลวดสอดไว้ข้างในเพื่อประคองไม่ให้ลวดหักและสามารถโค้งหรืองอ ตามที่เราต้องการได้

2. เม็ทซ์ เป็นการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในการเย็บใบตองของตัวบายศรีสู่ขวัญ ที่จะให้ความละเอียดอ่อนช้อยมากยิ่งขึ้นและแทนไม้กลัด ตาปู หรือเข็มกับด้ายที่ใช้ในสมัยโบราณ และเพิ่มความไวในการประดิษฐ์บายศรี

3. กรรไกรมีไว้แต่งใบตองที่ใหญ่เป็นส่วนเกินในความต้องการ ใช้กรรไกรตัดแต่งออก

4. เข็มหมุด เตรียมไว้ตอนประกอบ ใช้ในช่องที่ต้องการก่อนทำและหลังทำเล่นสีสันทันในจุดเล็กๆ

5. ดอกพุดพลาสติกเป็นที่นิยมนำมาใช้กันในปัจจุบันแทนดอกพุดจริง เพราะว่าพลาสติกคงทนอยู่ได้นาน ส่วนดอกพุดจริงคงความสดได้ไม่เกิน 3 วัน และ ดอกพุดพลาสติกสามารถนำกลับมาใช้ได้

6. ไม้เสียบแหลมปลายแหลมใช้ตอนประกอบไว้เสียบช่อบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการ ใช้ก็อันก็ได้เพื่อให้แน่น

7. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือลูกบายศรี ภาชนะใส่น้ำเป็นส่วนที่สำคัญมาก คือตัวใบตองกล้วยถ้าถูกลมหรืออากาศร้อน ก็จะเริ่มเหี่ยวและอ่อนตัวลง น้ำเป็นส่วนช่วยให้ใบตองฟื้นตัวแข็งขึ้นมาได้เหมือนอยู่บนต้น

สิ่งที่ต้องเตรียมในการประกอบบายศรีคือ ต้องเตรียมภาชนะรองรับชั้น พาน (สูง) พานแว่นฟ้า หรือ ชั้นน้ำพานรอง และภาชนะอื่นๆที่เห็น สมควรกับงานนั้นๆ จัดช่อบายศรีโดยประมาณด้วยสายตา ให้ห่างเท่าๆกัน 6 ช่อ แล้วใช้ ไม้แหลมเสียบ เพื่อให้เป็นตัวช่วยในการยึดเหนี่ยวของช่อบายศรี ให้อยู่กับที่ และ แน่นหนา แล้วต่อไปก็ตกแต่งดอกไม้ ให้ชั้นบายศรีสู่ขวัญนั้นดูสวยงามยิ่งขึ้น การตกแต่งบายศรีนั้น ขึ้นอยู่ที่ว่าจะตกแต่งมากหรือน้อย แล้วแต่คนที่ทำนั้นจะชอบแบบไหนหลังจากนั้นก็เตรียมสิ่งของที่จำเป็นต้องใส่ลงไปในการบูชาสู่ขวัญ นั่นก็คือ ไข่ต้ม 2 ตัว (ปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้แค่ตัวเดียว) และก็มีไข่ต้ม 2 ฟอง มะพร้าวอ่อน 1 ลูก

ขนมมงคล 2 ชนิด กล้วย 2 ลูก ส่วน กระจก แป้ง หวี หรือ น้ำหอมหรือน้ำอบ แล้วบางงาน จะใช้หรือไม่ก็ตามแต่ละงานที่เขาเตรียมไว้ ความหมายของเครื่องสักการะนี้ คุณป้ามีความเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตของคนนั้น มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เจ็บไม่ไข้ และมีชีวิตที่ดีขึ้น ส่วนบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนามี 2 แบบ งานบายศรีสู่ขวัญทำกับคนที่จากบ้านไปแล้วกลับมา เรียกขวัญให้กับคนป่วย ช้อนขวัญให้ขวัญกลับมาเมื่อยามที่เกิดอาการตกใจ จะต้องทำแบบ 3 ช่อใช้ขัน โถก แบบ 6 ช่อ

ในแต่ละแบบสื่อความหมายว่า การสื่อความหมายของคนขวัญหายตกใจ หรือขวัญหนีไปจากตัวจะใช้แบบ 3 ช่อ หรือ แบบเดี่ยวแบบคลี่ เป็นสื่อ ในคนป่วยขวัญไม่อยู่รักษาตัวทำให้เจ็บป่วย ใช้ แบบคลี่ด้วยบายศรีในแต่ละแบบคุณป้าเพิ่งได้เรียนมาจากอาจารย์ที่ตนเองนับถือจากอาจารย์ที่เรานับถือ เช่น แม่ตองตานิ ครูดอกไม้ใบตอง ครูต้นครูปลาย ครูตายยังอยู่ พ่อครูบายศรี แม่ครูบายศรี และกลับมาฝึกฝนด้วยตนเองอยู่บ่อยๆ โดยทำบูชาพระที่บ้าน จนเกิดความชำนาญ ทุกรูปแบบคุณป้าเพิ่งมีความเชื่อว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติกันมา และเห็นผลทำให้เกิดมีความสุขเมื่อทำแล้ว ตัวเราเองเหมือนปลดทุกข์ ปลดโศก โรคภัย ไข้เจ็บทั้งหลายเสนียดจัญไรออกจากเนื้อจากตัวจนหมดสิ้นเพราะได้เคยทำมาแล้ว ได้ประจักษ์กับตัวเอง และคนในครอบครัว และทั้งหมดที่กล่าวมานั้นคุณป้าเพิ่งรักที่จะทำการประดิษฐ์บายศรี มาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

มีการถ่ายทอดให้กับใครบ้าง และมีลูกศิษย์ไหม

คุณป้าวันเพ็ญ ได้กล่าวไว้ว่า ในบางครั้งได้มีการไปสอนวิธีการทำบายศรีให้กับตามโรงเรียนเทศบาลต่างๆ หรือ ตามชุมชนในแต่ละหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วน ลูกศิษย์ นั้น คุณป้าวันเพ็ญ กล่าวเอาไว้ว่า ไม่มีเป็นการส่วนตัว เพราะส่วนใหญ่จะไปสอนตามพื้นที่ต่าง ๆ

สถานการณ์ปัจจุบันของบายศรี

คุณป้าวันเพ็ญ กล่าวว่า ปัจจุบันนี้ การทำบายศรีนั้นยังคงมีคนทำกันอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะตามงานวัด ทั่วๆ ไป ก็ยังมี พิธีกรรมต่างๆ อาทิ เช่น

1. งานบุญเข้าพรรษา
2. งานบวชนาค
3. งานบวรสรวง เป็นต้น

รายได้ที่เกิดจากการทำบายศรี

คุณป้าวันเพ็ญ กล่าวว่า รายได้ที่เกิดจากการทำบายศรีนั้น ไม่น่าอน ในบางครั้งมีคนมาจ้างวาน โดยการซื้อ ดอกไม้ มาให้ แต่ส่วน เรื่องค่าจ้างวาน ก็แล้วแต่ เขาจะให้ เพราะคุณป้าวันเพ็ญ นั้น ไม่เคยเรียกร้อยค่าจ้างวานแต่อย่างใด

การอนุรักษ์เกี่ยวกับเรื่องบายศรี

วิธีการที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ ให้เป็นที่สืบทอดกันไปนานๆนั้น สำหรับตัวคุณปู่ย่าวันเพ็ญนั้น อาจจะให้มีการเปิดโรงเรียนสอนวิธีการทำบายศรีให้กับเด็กรุ่นหลังๆ หรือไม่มีการสอนตามโรงเรียนต่างในแต่ละจังหวัด หรือไม่ก็เปิดการสอนวิธีการทำบายศรีอย่างถูกต้อง จะได้นำไปประกอบอาชีพในวันข้างหน้าได้ เพื่อจะได้เป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีอย่างถูกต้อง จะได้นำไปประกอบอาชีพในวันข้างหน้าได้ เพื่อจะได้เป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ให้สืบทอดกันไปนานๆจนไม่มีที่สิ้นสุด ที่คือคำบอกเล่าของคุณปู่ย่าวันเพ็ญ นิลสุรัตน์

3. คำบอกเล่าของผู้ชำนาญการทำบายศรี นางจำเนียร พันทวี

นางจำเนียร พันทวี อายุ 60 ปี อาชีพแม่บ้าน จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อาศัยอยู่ชุมชนวัดป่าลานคำ อยู่บ้านเลขที่ 189 ตำบล แม่คำอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ทำบายศรีมาเป็นเวลากว่า 30 ปีแล้วสมัยก่อนนี้จะช่วยทำในงานบุญงานกุศลต่างๆทั่วไปมาโดยตลอด ในบายศรีทุกประเภท ปัจจุบันก็ยังช่วยทำบายศรีอยู่ อีกทั้งยังมีคนมาจ้างวานให้ทำอยู่บ่อยๆเลขรับทำเป็นงานอดิเรกแต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบายศรีสู่ขวัญ และงานไหว้ครูต่าง ๆ ของตำหนักราษฎร์

เรียนรู้วิธีการทำมาจากใคร

คุณแม่จำเนียร ได้เรียนรู้ในการทำบายศรี มาจากคุณแม่ไส ซึ่งเป็นคุณป้าของตัวเอง คุณแม่ไส ได้รับจ้างในการทำบายศรีเกือบทุกชนิด เมื่อคุณแม่จำเนียร เห็นแล้วเกิดความชอบ จึงเข้าไปขอให้คุณป้าท่านสอนให้ เริ่มจากการช่วยคุณป้า ท่านฝึกโบตอง แล้วหลังจากนั้นก็เริ่มหัดพันนี้ว (หรือที่เรียกกันอีกอย่างว่า ม้วนลูก) คุณแม่จำเนียร ได้ไปช่วยคุณป้าไปทำบายศรีเกือบทุกงาน เช่น งานไหว้ครูของตำหนักราษฎร์ ในแต่ละพื้นที่ หรือ ตามงานวัดต่าง ๆ จึงเกิดความชำนาญ ทุกวันนี้ คุณแม่จำเนียรก็ได้มีการสอน วิธีการทำบายศรี ให้แก่คนในชุมชนด้วย ในบางครั้งมีการประกวดการทำบายศรีตามงานวัดใด ก็ทำไปประกวดตามงานต่าง ๆ ประกวดได้ที่ 1 บ้าง ที่ 2 บ้าง จนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน

คุณแม่จำเนียรกล่าวว่า การทำบายศรีจะต้องทำด้วยใจรัก เพราะการทำบายศรีนั้น สอนให้คนที่ทำนั้นมี สติ มีความใจเย็น มีความเรียบร้อย และ มีความรอบคอบ สามารถนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ เพราะงานบายศรีเป็นงานที่ ละเอียดอ่อนมาก จึงมีคนที่สนใจในการทำบายศรี นั้นน้อยมาก ในแต่ละครั้งที่มีคนสนใจมาเรียนรู้วิธีการทำบายศรีกับคุณแม่นั้น จะมีเกือบทุกเพศทุก

วัย และคุณแม่ก็สอนให้ด้วยใจรัก เพราะไม่อยากให้ การทำบายศรีนั้นสูญหายไป อยากจะอนุรักษ์ ให้อยู่ต่อไปให้นานเท่านาน

วิธีการทำบายศรี

1. ส่วนการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์นั้น สิ่งที่ต้องใช้ในการทำบายศรี ส่วนหลัก ๆ นั้นจะมี ใบตอง
2. ตัวแม่กซ์ และ ไข่แม่กซ์
3. กรรไกร
4. เข็มหมุด
5. แผ่นโฟม
6. มีด
7. ลวด และ กิมตัดลวด
8. ดอกพุดพลาสติก
9. ไม้เสียบลูกชิ้น
10. ค้อนตัวน้อย
11. พาน ชัน หรือ สลุง
12. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือ ลูกบายศรี

ส่วนการจัดพานครู สิ่งที่จะต้องเตรียม คือ

1. บุหรี่ 1 ซอง
2. เหล้าขาว 1 ขวด
3. กล้วย 1 หวี
4. ดอกไม้ 1 กำ
5. รูป 9 ดอก และ เทียน 2 เล่ม
6. เงินค่าครู 109 บาท
7. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก

ก่อนที่จะลงมือทำบายศรีทุกชนิด ทุก ๆ ครั้ง จะต้องจัดพานครูไว้ 1 พาน ในพาน จะต้องมีบายศรี 5 ซ่อ หรือ บายศรี 9 ซ่อ และสิ่งของที่เตรียมไว้อยู่บนพานครู เมื่อเตรียมเสร็จ แล้วนั้น ก็จะยกพานครูขึ้นเหนือศรีษะ เพื่ออธิฐานบอกกล่าวถึง บรรพครูบายศรี พ่อบายศรี แม่

บายศรี และ ลูกบายศรี บอกกล่าวว่าคุณจะกระทำบายศรีในครั้งนี้ จงขอให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี บายศรีที่คุณจะกระทำนั้น ขอให้ออกมาสวยงามและถูกต้องตามที่ถูกต้อง และขอให้บรมครู บายศรีนั้น ช่วยจับไม้จับมือลูก ให้การกระทำบายศรีในครั้งนี้ออกมาให้คนมองแล้วสวยสะกดตา ต้องตาต้องใจแต่ผู้พบเห็นด้วยเถิด เมื่อธฐานเสร็จสิ้นแล้ว ให้จัดหาพื้นที่วางพานครู ไว้ที่ เหมาะสม จนกว่าจะทำการประกอบบายศรีเสร็จ จึงค่อยลาพานบายศรีลงมา หรือจะวางไว้กี่วันก็ได้ จนกว่าจะกระทำบายศรีเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญในการทำบายศรีนั้น คือ วิธีการเลือกใบตองกล้วย เป็นสิ่งที่สำคัญมาก ควรเลือกใบตองขนาดที่พอดี ใบไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป ให้นำใบจากยอดของต้นกล้วย ลงมา ให้เลือกใช้ก้านที่ 3-4 ในหน้าฝน ส่วนในหน้าร้อน ให้เลือกก้านที่ 4-5 จากยอดของต้น กล้วยนั้น วิธีการเลือกใบตองนี้จะเป็นวิธีที่มาตรฐานในการเลือกใบตองในแต่ละครั้ง เหตุผล คือ ใบกล้วยที่อ่อนจนเกินไป เมื่อนำมาทำบายศรีแล้ว จะเหี่ยวง่าย น้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะเก็บ ความ แข็ง ความเขียวสดไว้ได้ไม่นาน ส่วนใบที่แก่เกินไป จะมีความหนา และ กรอบง่าย เพราะแข็ง จนเกินไป ใ้ใช้ได้ไม่กี่วัน ก็จะเปลี่ยนจากเขียวเป็นเหลือง เคล็ดลับในการตัดใบตองจากต้นกล้วยนั้น ควรตัดในช่วงเช้า เพราะคุณภาพของใบตอง จะเหนียวและคงทนรักษาความสดไว้ได้นานหลายวัน ถ้าตัดในช่วง ตอนสาย ๆ ใกล้เที่ยง หรือ ตอนบ่าย เย็น คุณภาพของใบตอง จะไม่เห็นียวคงทน รักษาความสดไว้ได้น้อยลง เหตุผล คือ อาจเป็นเพราะ เมื่อเวลาสาย ถึง เวลาบ่าย ใบตองของต้น กล้วยจะถูกแสงแดดมาก จนน้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะลดน้อยลง และส่วนใหญ่ จะนิยมใช้ใน ใบตองของต้นกล้วย ตานี เป็นอันดับ 1 ส่วนต้นกล้วยที่นิยมใช้รองลงมา คือ ต้นกล้วยป่า

ในการประกอบบายศรีสู่ขวัญนั้น จะต้องเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้มาเป็นส่วนประกอบ คือ

1. แผ่นโพน
2. ช่อบายศรี
3. ไม้เสียบลูกชิ้น
4. ด้ายสายสิญจน์
5. ดอกไม้ที่จะประดับ เช่น ดอกดาวเรือง ดอกกุหลาบ ดอกบานไม่รู้โรย หรือ ดอกไม้ ที่มีตามฤดูกาล

6. พาน ชั้น หรือ สลุง

ส่วนวิธีการการประกอบบายศรีสู่ขวัญนั้น จะมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน คือ

รูปแบบที่ 1 คือ แบบ 6 หลัก จะมีแผ่นโพนรองที่กั้นชั้น ใช้ช่อบายศรี 6 ช่อ แบ่งเป็น ระยะความห่างให้เท่า ๆ กัน รวมเป็น 6 หลัก ซึ่งเป็นที่นิยมที่สุด (ความหมายของแบบ 6 หลัก นั้น คือ 6 ทิศ โดยมี ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก บนฟ้าและใต้ดิน)

รูปแบบที่ 2 คือ แบบ 8 หลัก ซึ่งแบ่งเป็นระยะความห่างให้เท่า ๆ กัน เช่นเดียวกับแบบที่ 1 แต่แบบที่ 2 จะเป็นแบบ 8 หลัก ถือว่าเป็นแบบที่นิยมใช้กันในหมู่คนที่มิศถาบรรดาศักดิ์ หรือเจ้านายชั้นสูง (ความหมายของแบบ 8 หลักนั้น คือ 8 ทิศ โดยมี ทิศบูรพา ทิศทักษิณ ทิศหรดี ทิศพายัพ ทิศอุดร ทิศปัจฉิม ทิศอาคเนย์ทิศอีสาน) เป็นต้น

ส่วนในการการทำบายศรีสู่ขวัญในแต่ละครั้งนั้น จะต้องมีเครื่องสักการบูชาใส่ลงไป

1. ขันบายศรี ซึ่งจะประกอบไปด้วย สิ่งของเหล่านี้ คือ
2. ข้าวเหนียว 1 ปั้น
3. ไก่ต้ม 1 ตัว
4. ไช้ต้ม 2 ฟอง
5. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
6. กกล้วย 2 ลูก
7. ขนมหวานที่เป็นมงคล 2 อย่าง
8. กระจก แป้ง หวี น้ำหอม หรือ น้ำอบ (แล้วแต่บางพื้นที่จะใช้ก็ได้ ไม่ใช้ก็ได้)

สิ่งของเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการการทำบายศรีสู่ขวัญทุก ๆ ครั้งไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้ที่เตรียมมา คนสมัยโบราณ เขามีความเชื่อกันว่า จะทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการเป็นอยู่ของชีวิตที่ดีขึ้น ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่มีมาแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

การประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญนั้น จะมีขั้นตอนในการทำดังต่อไปนี้ และ สิ่งที่ต้องเตรียมคือ

1. ใบตองกล้วยตานี กรีดใบออกจากก้าน แล้วนำมาทำความสะอาด โดยการเช็ดใบ หลังจากนั้นก็นำมาฉีกใบให้กว้าง ประมาณ 1 ฝ่ามือ เพื่อที่จะนำไปพันนิ้ว หรือ ที่เรียกกันว่าพันลูก
2. ลวด เตรียมไว้ตอนเช้าช่อ บางครั้งใช้ช่อใหญ่และสูง จะต้องใช้ลวดไว้สอดเข้าไปข้างใน เพื่อที่จะประคองไม่ให้บายศรีนั้นหัก
3. ตัวเม็กซ์ กับไส้เม็กซ์ เอาไว้เย็บใบตองแทน เข็มกับด้าย ซึ่งคนสมัยก่อนจะใช้ด้าย และเข็มเย็บบายศรี เม็กซ์นั้นสามารถเย็บบายศรีได้รวดเร็วกว่าการใช้ด้ายและเข็ม และจะมีความละเอียดยิ่งกว่า อ่อนช้อยมากยิ่งขึ้น
4. กรรไกร มีไว้เพื่อตกแต่งใบตองที่ใหญ่ ที่เป็นส่วนเกิน ตัดให้ได้ขนาดที่เราต้องการ
5. เข็มหมุด เตรียมไว้ตอนประกอบบายศรี ใช้ในช่องที่ต้องการ ก่อนทำหรือหลังทำ เพื่อที่จะเล่นสีสันทันในจุดเล็ก ๆ

6. ดอกพุดพลาสติก เป็นที่นิยมนำมาใช้กันในปัจจุบันแทนดอกพุดจริง เพราะดอกพุดพลาสติกคงทนได้นานกว่าดอกพุดจริง และสามารถนำกลับมาใช้ได้ อีก ส่วนดอกพุดจริง จะคงความสดได้ไม่เกิน 3 วันเท่านั้นเอง

7. ไม้เลื้อยลูกชิ้น ปลายแหลมของไม้เลื้อยลูกชิ้นนั้น ใช้ตอนประกอบตัวบายศรีไว้ เียบซ่อของบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการ ใช้ก๊อ์นก็ได้เพื่อให้ซ่อของบายศรีนั้นแน่นและสามารถยึดตัวบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการได้

8. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือ ลูกบายศรี ภาชนะใส่น้ำเป็นส่วนสำคัญมาก คือ ตัวใบตองกล้วยถ้าถูกลม หรือ อากาศร้อน ก็จะเริ่มเหี่ยวง่ายและอ่อนตัวลง น้ำเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ใบตองนั้นฟื้นตัวแข็งขึ้นมาได้เหมือนอยู่บนต้น

ขั้นตอนในการประกอบบายศรีสู่ขวัญนั้น มีดังนี้

1. เตรียมภาชนะรองรับ ชัน พาน หรือ สลุง พานแว่นฟ้า หรือ ชันน้ำพานรอง และภาชนะอื่น ๆ ที่เห็นสมควรกับงานนั้น ๆ
2. จัดซ่อบายศรีโดยประมาณด้วยสายตาให้ห่างเท่า ๆ กัน 6 ซ่อ ใช้ไม้เลื้อยลูกชิ้นเป็นตัวช่วยยึดให้อยู่กับที่ แต่งดอกไม้ที่เตรียมไว้ให้สวยงาม ส่วนในขันนั้นจะต้องมี ไก่ต้ม 1 ตัว ไช้ต้ม 2 ฟอง มะพร้าวอ่อน 1 ลูก ขนมนมจล 2 อย่าง กล้วย 2 ลูก กระจก แป้ง หวี น้ำอบ น้ำหอม

บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา มี 2 แบบ

1. งานบายศรีสู่ขวัญทำกับคนที่จากบ้านไปไกลแล้วกลับมา
2. เรียกขวัญให้กับคนที่ป่วย หรือที่เรียกกันว่า ซ่อนขวัญให้ขวัญกลับมา เมื่อยามที่เกิดอาการตกใจจะต้องทำแบบ 3 ซ่อบายศรีสู่ขวัญแบบที่นิยมกันมากที่สุด ส่วนใหญ่จะให้ขันโตกแบบ 6 ซ่อ ในแต่ละแบบจะสื่อความหมายที่แตกต่างกันออกไป การสื่อความหมายของคนที่ขวัญหายหรือตกใจ (ที่เรียกกันว่า ขวัญหนีดีพ้อ) ไปจากตัวจะใช้แบบ 3 ซ่อ หรือ แบบเดี่ยวแบบที่ส่วนในบายศรีสู่ขวัญในแต่ละแบบนั้น คุณแม่จำเนียร พันทวี ได้เรียนมาจาก วิทยาการที่มาสอนให้ จนเป็นความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนานั้น คุณแม่จำเนียร พันทวี มีความเชื่อส่วนตัวว่า เป็นมรดกตกทอดมาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย จากคนรุ่นก่อน ๆ ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานแล้ว และเมื่อทำแล้วเห็นผลจริงตามความเชื่อของคนในสมัยนั้นๆ เมื่อทำเสร็จแล้วจะมีความสุข และตัวเราเองจะเหมือนโดนปลดทุกข์ หมดโสภ หมดโรค ไม่เจ็บไม่ไข้ และเสียดจัญไรออกจากเนื้อตัวไปจนหมดสิ้น

สถานการณ์ปัจจุบันของบัยศรี

พิธีกรรมกับพิธีบัยศรีสู่ขวัญ มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างขาดไม่ได้ เมื่อใดที่มีพิธีกรรมจะต้องมีพิธีบัยศรีสู่ขวัญควบคู่กันไป จึงมีความสำคัญร่วมกันเป็นอย่างมาก เพราะมีการสู่ขวัญครั้งใด ก็จะต้องมีพิธีกรรมควบคู่กันไปทุกครั้ง เพราะเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นความเชื่อที่เป็นความจริง เป็นวิถีชีวิตของทุกๆ ชุมชนในเขตจังหวัดพะเยาเลยก็ว่าได้

พิธีกรรมในงานบัยศรีสู่ขวัญ ส่วนใหญ่จะนิยมจัดขึ้นในงานหลายๆ ประเภท เช่น

1. งานแต่งงาน
2. งานบวชนาค
3. ผู้ที่จากบ้านไปไกล และ นานหลายปี
4. คนป่วย
5. ผู้ใหญ่และเด็กที่ตกใจ ในเรื่องต่าง ที่ทำให้ขวัญหนีดีฝ่อ
6. งานปลดเกษียณอายุงาน
7. ได้รับตำแหน่งหน้าที่การงานใหม่

พิธีกรรมในงานบัยศรีสู่ขวัญ ที่ยังคงเหลืออยู่ให้เห็นในปัจจุบัน ยังคงหลงเหลืออยู่หลายประเภทเช่นกัน เป็นต้นว่า บัยศรีสู่ขวัญคนป่วย บัยศรีแต่งงาน บัยศรีงานบวช และ บัยศรีสำหรับเจ้านายใหญ่ นายโต ที่กำลังจะเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น หรืออาจจะมียากว่านั้นก็ได้แล้วแต่ละพื้นที่ แตกต่างกันไป

พิธีกรรมในงานบัยศรีสู่ขวัญ ที่หายไปในปัจจุบัน ก็มีอยู่หลายประเภทเช่นกัน ส่วนประเภทที่หายไปส่วนใหญ่จะเป็น ประเภทสู่ขวัญ วัว ควาย เกวียนและยุ้งฉาง กันสัตว์อีกหลายชนิดและประเภท ไร่ นา สวน เป็นต้น เพราะปัจจุบันมีการใช้รถในการทำการเกษตรทุนแรงของคนมากขึ้น ซึ่งไม่ เหมือนกับสมัยก่อนที่จะต้องใช้ วัว ควาย ในการทำการเกษตร เลยไม่จำเป็นต้องใช้บัยศรีสู่ขวัญเหมือนคนสมัยก่อน แต่กลับใช้พวงมาลัยพวงเดียวกับรถไถนาแทน

วิธีการถ่ายทอดตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่แล้วจะได้ มาจากความสนใจที่เห็น ผู้เฒ่า ผู้แก่ เขาทำกันมา ขอทำบ้างและขอคำแนะนำจากคนที่เขาทำเป็นและช่วยเขาทำ แล้วนำกลับมา ฝึกฝนที่บ้านด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ ผู้ที่สนใจจริงๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ช่วงอายุประมาณ 20 ปีขึ้นไป

พิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น มีความหมายต่อชีวิต และ ครอบครัวของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เป็นที่พึ่งพาทั้งกายและใจ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่น่านับถือควบคู่ไปกับพระพุทธศาสนา เพราะการทำพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น เป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่สอนให้คนรักใคร่กลมเกลียวกัน สัมผัสสามัคคีกัน ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ทุกครอบครัวจึงมีลักษณะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยการยึดหลักประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านั้นควบคู่กันไปด้วย

ความแตกต่างของพิธีของพิธีบายศรีสู่ขวัญ เดี่ยวนี้กับเมื่อก่อน สำหรับคุณแม่จำเนียร พันทะวี แล้วเห็นว่ายังคงเหมือนกันมาก ไม่ค่อยแตกต่างกันเท่าไรมากนัก ส่วนใหญ่จะแตกต่างกันตรงที่ การตกแต่งประดับประดาของขันบายศรีนั้นๆ บางที่ตกแต่งดอกไม้เยอะเกินไป ส่วนบางที่ตกแต่งน้อยเกินไป

และคุณแม่จำเนียร พันทะวี ก็ยังคิดว่าการทำบายศรีสู่ขวัญนี้ จะไม่มีวัดหมดไปอย่างแน่นอน เพราะปัจจุบันยังมีการทำบายศรี กันอย่างต่อเนื่อง ตามงานไหว้ครูของตำหนักทรงในแต่ละพื้นที่ และตามงานวันทั่วทุกพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบล แต่ละอำเภอและจังหวัด จึงคิดว่าอาชีพนี้ยังคงสามารถอยู่ต่อไปอย่างแน่นอน

ความคิดการอนุรักษ์

เรื่องพิธีกรรม และ พิธีบายศรีสู่ขวัญเท่าที่รู้ จะมีความรุ่งเรืองมาโดยตลอด เพราะแต่ละพื้นที่ของในจังหวัด จะมีงานไหว้ครูอยู่หลายๆ ตำหนัก และตามงานวัดต่างๆ ที่มีอยู่ให้เห็นกัน ส่วนในหน้าฝนซึ่งช่วงนี้จะไม่ค่อยมีงานกันมากนัก จะเป็นช่วงว่างเว้นจากการทำนาเพื่อรอการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นช่วงที่มีงานน้อยมาก จึงสามารถทำให้เห็นพิธีกรรมและพิธีกรรมและพิธีบายศรีสู่ขวัญน้อยลงไป

วิธีการที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ ให้เป็นที่สืบทอดกันไปนานๆ นั้น สำหรับตัวคุณแม่จำเนียร พันทะวี นั้น อยากจะให้มีการเปิดโรงเรียนสอนวิธีการทำบายศรีให้กับเด็กรุ่นๆ หลัง หรือไม่มีการสอนตามโรงเรียนต่างในแต่ละจังหวัด หรือไม่ก็เปิดการสอนวิธีการทำบายศรีในแต่ละชุมชน แต่ละหมู่บ้าน ทุกๆอาชีพในวันข้างหน้าได้ เพื่อจะได้เป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ให้สืบทอดกันไปนานๆ จนไม่มีที่สิ้นสุด นี่คือการบอกเล่าของคุณแม่จำเนียร พันทะวี

4. กำบอกเล่าผู้ชำนาญการทำบายศรีคุณสุมาลี อุ่นละไม

คุณ สุมาลี อุ่นละไม อายุ 56 ปี อยู่บ้านเลขที่ 86/9 ชุมชนวัดบุญยืน เขตเทศบาลเมืองพะเยา อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา มีอาชีพ รับจ้างทั่วไป มีบุตร ชาย 2 คน จบการศึกษาประถม 6 ทำบายศรีมาเป็นเวลากว่า 23 ปี คุณสุมาลี ได้เป็นชาวพะเยามาแต่กำเนิดเมื่อก่อนนี้จะช่วยทำในงานบุญงานวัดต่างๆทั่วไปมาตลอด ในการบายศรีทุกประเภทใน ปัจจุบันก็ยังช่วยอยู่ อีกทั้งยังมีคนมาจ้างวานให้ทำอยู่บ่อย ๆ เลยรับทำเป็นงานอดิเรกทำด้วยใจรัก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นบายศรีสู่ขวัญ และบายศรีตามงานไหว้ครูต่างๆเป็นประจำทุกปี และในบางโอกาสก็ได้ไปช่วยตามงานประเพณีต่างๆของวัดในชุมชนด้วยเช่นกัน

เรียนรู้วิธีการทำบายศรีมาจากใคร

คุณสุมาลี กล่าวว่า ได้เรียนรู้วิธีการทำบายศรีมาจาก ญาติที่เป็นคนทรง ซึ่งในแต่ละปีของตำหนักทรงนั้น จะมีพิธีไหว้ครูประจำปี และได้มีการทำบายศรีขึ้นบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น

1. บายศรีหลัก
2. บายศรีเทพ
3. บายศรีพรหม
4. บายศรีตอ
5. บายศรีปากชาม เป็นต้น

เริ่มแรกที่คุณสุมาลี ได้เห็นญาติที่เป็นคนทรง นั้น ได้ทำบายศรีที่ตำหนักทรงของญาติเห็นแล้วสวยงามดี จึงอยากจะเรียนรู้เพื่อในวันข้างหน้าจะได้ช่วยเขาทำได้ จึงขอให้ญาติของคนที่เป็นคนทรงนั้น ช่วยสอนวิธีการทำบายศรีให้แก่ตนเอง ครั้งแรกก็เริ่มจากการช่วยเขาฉีกใบตองเพื่อที่จะนำไปพันนิ้ว หรือ ที่เรียกกันอีกอย่างว่า ม้วนลูก หลังจากนั้นก็ช่วยเขาตกแต่งดอกไม้ให้สวยงาม เมื่อคุณสุมาลี เริ่มที่จะทำเป็นบ้างแล้ว ก็นำไปฝึกหัดด้วยตนเองที่บ้านจึงเกิดความชำนาญในบางโอกาส ก็ได้ไปช่วยตามงานบุญต่าง ๆ เช่น ตามงานวัด งานบวช งานแต่งงาน และอื่นๆอีกมากมาย คุณสุมาลี กล่าวว่า การทำบายศรีแต่ละครั้ง ทำให้เกิด ความมีสติ ความเรียบร้อย ความรอบคอบ ไปในตัว ในการทำบายศรีนั้นทำให้ตนเองรู้สึกมีความสุขมาก โดยส่วนตัวของคุณสุมาลีนั้น รักที่จะทำบายศรีนี้มาก มันเป็นงานฝีมือที่ละเอียดละอ่อนสำหรับผู้หญิง ทุก ๆ วันพระคุณสุมาลี ก็ได้ทำบายศรี ปากชามขึ้นถวายพระที่บ้าน แทนดอกไม้สดที่เป็นกำ เพราะว่าเป็นการฝึกฝนตนเองไปในตัว จะได้เกิดความชำนาญในการทำบายศรีได้ โดยส่วนตัวแล้ว คุณสุมาลี คิดว่า

การทำบายศรีนั้น สามารถนำมาประกอบอาชีพได้ เพราะเป็นอาชีพที่ไม่ค่อยจะมีคนทำ การทำบายศรีจะต้องเป็นคนใจเย็น มีความประณีต และเป็นงานที่มีความละเอียดมาก ถ้าคนที่จะทำบายศรีนั้น ไม่ชอบที่จะประดิษฐ์ประดอย แล้วละก็ จะมาทำบายศรีนั้นไม่ได้ นี่คือความคิดของคุณ สุมาลี โดยส่วนตัว

วิธีการทำบายศรี และ อะไรเป็นเหตุที่ห้ามชอบอาชีพนี้

ในการทำบายศรีในแต่ละครั้งนั้น สิ่งที่จะต้องเตรียม วัสดุอุปกรณ์ ในการทำบายศรี ส่วนหลัก ๆ นั้นก็คือ

1. ใบตองกล้วยตานีหรือใบตองทั่วไป
2. ตัวเม็γκซ์ และ ไม้เม็γκซ์
3. กรรไกร
4. เข็มหมุด
5. แผ่นโฟม
6. มีด
7. ลวด และ คีมตัดลวด
8. ดอกพุดพลาสติก
9. ไม้เสียบลูกชิ้น
10. ค้อนตัวน้อย
11. พาน ชั้น หรือ ที่เรียกกันว่า สลุง
12. ภาชนะใส่น้ำ เพื่อ แช่นิ้ว หรือ ลูกบายศรี

การจัดเตรียมชั้นพานครุสิ่งที่จะต้องเตรียม นั้นก็ คือ

1. บุหรี่ 1 ซอง
2. เหล้าขาว 1 ขวด
3. กล้วย 1 หวี
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก (ถ้ามี)
5. ดอกไม้ 1 กำ
6. รูป 16 ดอก
7. เทียนเหลือง 2 เล่ม

คุณสุมาลี กล่าวว่า การทำบายศรีในแต่ละครั้ง สิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งของคนยุคสมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน นั่นก็คือ ก่อนลงมือทำบายศรีควรจัดพานครุ 1 พาน ในพานจะมีบายศรีช่อ 9 หรือ ช่อ 5 ประมาณ 1 ช่อ ดอกไม้ รูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม เงิน 102 บาท ยกพานครุขึ้นเหนือศรีษะอธิฐาน บอกกล่าวถึงบรมครูบายศรี พ่อบายศรีแม่บายศรีลูกบายศรี กล่าวว่าลูกจะทำบายศรีเพื่อให้งานบายศรีในครั้งนี้ผ่านพ้นไปด้วยดี บายศรีทำออกมาสวยงามอย่างที่ต้องการขอให้ท่านบรมครูบายศรีช่วยจับมือจับไม้ให้การทำบายศรีในครั้งนี้ออกมาสวยงามถูกต้องทุกรูปแบบด้วยเถิด แล้วจัดหาที่วางพานไว้ในที่ที่เหมาะสม วางไว้กี่วันก็ได้จนกว่าจะทำบายศรีเสร็จ จึงลาพานลง นี่คือนี่สิ่งทีกระทำการมาของคนเหนือมาโดยตลอด

วิธีเลือกใบตองกล้วย

เลือกใบตอง ให้เลือกขนาดพอดีไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป ให้นำใบจากยอดของต้นกล้วยลงมาให้เลือก ใช้ก้านที่ 3-4 ในหน้าฝน ใช้ก้านที่ 4-5 ในหน้าร้อนจะเป็นความมาตรฐานในการเลือก เหตุผล คือ ใบกล้วยที่อ่อนเกินไปเมื่อนำมาทำเป็นบายศรีจะเหี่ยวง่ายน้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะเก็บความแข็งแรงความเขียวสดไว้ได้ไม่นานส่วนใบที่แก่เกินไปจะมีความหนา กรอบง่ายเพราะแข็งไป ใช้ได้ไม่กี่วันก็จะเปลี่ยนจากเขียวเป็นเหลือง เคล็ดลับในการตัดใบตองจากต้นกล้วยให้ตัดในช่วงเช้าเพราะคุณภาพของใบตองจะเหนียวคงทนรักษาความสดได้หลายวัน ตัดในช่วงตอนสายๆ โกล้เที่ยง หรือ บ่ายเย็นคุณภาพของใบตองจะไม่เหนียวคงทนรักษาความสดไว้ได้น้อยลง ส่วนใหญ่จะนิยมใช้ตองกล้วยตานีเป็นดับ 1 รองลงมาเป็นกล้วยป่า

อุปกรณ์ในการประกอบการทำบายศรีสู่ขวัญ

1. แผ่นโพน
2. ช่อบายศรี
3. ไม้เสียบลูกชิ้น
4. เข็มหมุด
5. ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก ดอกกุหลาบ และดอกไม้ตามฤดูกาล
6. พร้อมกับด้ายสายสิญจน์ มีภาชนะเป็นฐานรองรับชั้น หรือ สลุง พาน เป็นต้น

วิธีการประกอบชั้นบายศรีสู่ขวัญ มีอยู่ 2 แบบ

แบบที่ 1 เป็นแบบ 6 หลัก มีแผ่นโพนรองก้นชั้น ใช้ช่อบายศรี 6 ช่อ ซึ่งมีก้านสูงกว่าช่อบายศรีปกติแบ่งระยะความห่างให้เท่ากันรวมเป็น 6 หลักซึ่งเป็นที่นิยมที่สุด

แบบที่ 2 เป็นแบบ 8 หลัก ซึ่งแบ่งเป็นระยะความห่างให้เท่ากัน เช่นเดียวกับแบบที่ 1 แต่แบบที่ 2 ซึ่งเป็นแบบ 8 หลักถือว่าเป็นที่นิยมทำให้กับเจ้านายชั้นสูง ระดับที่มียศฐาบรรดาศักดิ์เท่านั้น ส่วนดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่งขันบายศรีสู่ขวัญนั้น สามารถหาใช้ได้ตามฤดูกาลนั้นๆ

เครื่องสักการะในบายศรีสู่ขวัญประกอบไปด้วย

1. ข้าวหนึ่งปั้น
2. ไก่ต้ม 1 ตัว
3. ไช้ต้ม 2 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
5. ขนมหวานที่เป็นมงคล 2 อย่าง
6. กล้วย 2 ลูก
7. กระจก แป้ง หวี น้ำอบ น้ำหอม

ความหมายของเครื่องสักการะมีความหมายว่า มีความอุดมสมบูรณ์ในการกินการอยู่ของชีวิต ให้ดีขึ้นและ ทำให้ชีวิตมีแต่สิ่งดี ๆ เข้ามาในชีวิตตลอด ซึ่งเป็นความเชื่อตามโบราณที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันขั้นตอนการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญมีขั้นตอน ดังนี้ สิ่งที่ต้องเตรียมมี

1. ไบตองกล้วยตานี กรีดไบออกจากก้านทำความสะอาดแล้วนำมาฉีกเป็นชิ้นความกว้างประมาณเซนติเมตร เพื่อนำมาพันนิ้วหรือที่เรียกอีกอย่างพันลูก
2. ลวด เตรียมไว้ตอนเข้าช่อบางครั้งใช้ช่อที่ใหญ่และสูงต้องใช้ลวดสอดไว้ข้างในเพื่อประคองไม่ให้หัก และสามารถัดรูปทรงของบายศรีให้โค้งตามที่เราต้องการได้
3. การใช้แม็กส์ เป็นการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในการเย็บไบตองของตัวบายศรีสู่ขวัญ ที่จะได้ความละเอียดอ่อนช้อยมากยิ่งขึ้นและแทนไม้กลัด ตาปู หรือเข็มกับด้ายที่ใช้ในสมัยโบราณ และเพิ่มความไวในการประดิษฐ์สู่ขวัญเพราะการใช้แม็กซ์นั้นสามารถทำให้บายศรีมีความแน่นหนาขึ้นไม่หลุดง่าย
4. กรรไกรมีไว้แต่งไบตองที่ใหญ่เป็นส่วนเกินและสามารถในแบบที่เราต้องการ ตามขนาดที่เราต้องการ
5. เข็มหมุด เตรียมไว้ตอนประกอบ ใช้ในช่อที่ต้องการก่อนทำและหลังทำเล่นสีสั่นในจุดเล็กๆ
6. ดอกพุดพาสติก เป็นที่นิยมนำมาใช้กันในปัจจุบันแทนดอกพุดจริง เพราะว่าพลาสติกคงทนอยู่ได้นาน ส่วนดอกพุดจริงคงความสดได้ไม่นานเกิน 3 วัน

7. ไม่เสียบลูกชิ้นปลายแหลมใช้ตอนประกอบไว้เสียบช่อบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการ ใช้ที่อื่นก็ได้เพื่อให้แน่นเวลาเสียบไม้เสียบลูกชิ้นเพื่อให้บายศรีคงอยู่กับตามที่เราต้องการ

8. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือลูกบายศรี ภาชนะใส่น้ำเป็นส่วนที่สำคัญมาก คือตัวใบตองกล้วยถ้าถูกลมหรืออากาศร้อน ก็จะเริ่มเหี่ยวและอ่อนตัวลง น้ำเป็นส่วนช่วยให้ใบตองฟื้นตัวแข็งขึ้นมาได้เหมือนอยู่บนดิน หรือแช่น้ำที่มีส่วนผสมของน้ำมันมะกอก เพื่อให้บายศรีนั้นมีความมันและดูสดอยู่ตลอดเวลา

ขั้นตอนการประกอบบายศรีสู่ขวัญ มีขั้นตอน คือ

เตรียมภาชนะรองรับ ชัน พาน สลุง พานแว่นฟ้า หรือขันน้ำพานรอง และภาชนะอื่น ๆ ที่เห็นสมควรกับงานนั้น จัดช่อบายศรีโดยประมาณด้วยตาให้ห่างเท่ากัน 6 ช่อ ใช้ไม้เสียบลูกชิ้นเป็นตัวช่วยให้อยู่กับที่ แต่งดอกไม้ที่เตรียมไว้ให้สวยงาม ส่วนในขันจะมีไก่ต้ม 2 ตัว (ปัจจุบันใช้ 1 ตัว) ไช้ต้ม 2 ฟอง มะพร้าว 1 ลูก ขนมงกุฎ 2 อย่าง กล้วย 2 ลูก กระจุก แป้ง หวี น้ำอบ น้ำหอม

บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนามี 2 แบบ

แบบที่ 1 เรียกว่าบายศรีสู่ขวัญทำกับคนที่จากบ้านไปแล้วกลับมา

แบบที่ 2 เรียกว่าการเรียกขวัญให้กับคนป่วย ซ่อนขวัญให้ขวัญกลับมาเมื่อยามที่เกิดอาการตกใจ จะต้องทำแบบ 3 ช่อ

ทั้ง 2 แบบมีความนิยมเท่า ๆ กัน เพราะทั้ง 2 แบบนี้คนในชุมชนนิยมทำกัน การใช้ขันโตกแบบ 6 ช่อ สื่อความหมายถึงคนขวัญหายตกใจ หรือขวัญหนี ไปจากตัวจะใช้ แบบ 3 ช่อ หรือ แบบเดี่ยวแบบคี เป็นสื่อ ในคนป่วยขวัญที่ไม่อยู่รักษาตัวทำให้เจ็บป่วย ใช้ ให้ แบบคี สำหรับคุณป้าสมพร อุ่นละไม ได้เรียนการทำบายศรีสู่ขวัญมาจากอาจารย์ที่ตนเองนับถือจาก คือ แม่ตองตานี ครูดอกไม้ใบตอง ครูต้นครูปลาย ครูตายยังอยู่ พ่อครูบายศรี แม่ครูบายศรี และกลับมาฝึกฝนด้วยตนเองอยู่บ่อย ๆ โดยทำบูชาพระที่บ้าน จนเกิดความชำนาญ ทุกรูปแบบ ส่วนใหญ่จะอาศัยครูลักพักจำด้วยตนเอง เคยทำมาแล้วหลายชนิด บายศรีอาจมีรูปแบบของในแต่ละพื้นที่ไม่เหมือนกัน บางครั้งไปเห็นที่อื่น ๆ มา เห็นความสวยงามของบายศรีที่ถูกต้อง พอเข้าหลักเข้าเกณฑ์ และได้สอบถามพอเข้าใจ ถูกใจและถูกต้อง ก็จะมาลองทำเองดูบ้างและนำมาดัดแปลงทำเป็นรูปต่าง ๆ ตามที่เราต้องการ เคยเห็นมาแล้วหลายชนิดตามงานต่างๆ จะคล้าย ๆ กัน ไม่คิดเหมือนกันจะผิดกันตรงระดับดอกไม้ บางแห่งแต่งพองาม บางแห่งแต่งดอกไม้มากจนดูรุงรัง บางแห่งใช้พานหรือใช้สลุง

ความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา มีความเชื่อว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติกันมา และเห็นผลทำให้เกิดมีความสุขเมื่อทำแล้ว ตัวเราเองเหมือนปลดทุกข์ ปลดโศก โรคภัย ไข้เจ็บทั้งหลายเสนียดจัญไรออกจากเนื้อจากตัวจนหมดสิ้น เพราะเหตุใดเพราะได้เคยทำมาแล้ว ได้ประจักษ์กับตัวเอง และคนในครอบครัวและคนอื่นที่เคยทำมา

พิธีกรรม กับพิธีบายศรีสู่ขวัญ มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างขาดกันไม่ได้ เพราะอะไร เพราะมีการสู่ขวัญครั้งใดต้องมีพิธีกรรมควบคู่กันไปทุกครั้งเพราะเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นความเชื่อที่เป็นความจริง เป็นวิถีชีวิตของทุกชุมชนในเขตจังหวัดพะเยา

พิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ส่วนใหญ่นิยมจัดขึ้นในงานหลายประเภท คือ

1. งานแต่งงาน
2. งานบวชนาค
3. ผู้ที่จากบ้านไปไกลและนานหลายปี
4. คนป่วย
5. ผู้ใหญ่และเด็กที่ตกใจ ในเรื่องต่างๆที่ทำให้ขวัญหนีดีฝ่อ
6. งานปลดเกษียณอายุงาน
7. ได้รับตำแหน่งใหม่

สถานการณ์ปัจจุบันของบายศรี

พิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ 3 ประเภท เช่น บายศรีสู่ขวัญเรียกขวัญคนป่วย บายศรีงานแต่ง บายศรีงานบวช พิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ที่หายไป มีหลายประเภท ส่วนประเภทที่หายไปคือประเภทสู่ขวัญ ซ้าง ม้า วัว ควาย เกวียนและขี้ผึ้ง กับสัตว์อีกหลายชนิดและประเภท ไร่ นา สวน เป็นต้น เพราะ ปัจจุบันใช้รถแทนวัวแทนควายเลยไม่จำเป็นต้องใช้บายศรีสู่ขวัญเหมือนคนสมัยก่อน แต่กลับใช้พวงมาลัยพวงเดียนำมาห้อยที่หน้ารถไถนาแทน การทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ วิธีการ ขั้นตอนในการถ่ายทอดตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่ ได้มาจากความสนใจที่เห็นผู้เฒ่าผู้แก่เขาทำกัน ขอทำและขอคำแนะนำจากคนที่เขาทำเป็นและช่วยเขาทำ แล้วนำกลับมาฝึกฝนด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ ผู้ที่สนใจจริงๆส่วนใหญ่จะเป็นช่วงอายุ 20 ปีขึ้นไปและเรียนรู้มาจากตามงานพิธีกรรมต่างที่มีอยู่ในจังหวัด พะเยา

พิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญมีความสำคัญมาก เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวการดำเนินชีวิตของชุมชน เป็นที่พึ่งทางใจและกาย เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือควบคู่ไปกับพระศาสนาเพราะการทำพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น เป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่สอนให้คนรักใคร่สามารถกันละความชั่ว ทั่วครอบครัวจึงมีหลักธรรมะยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยการยึดหลักประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านี้ พิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เดิมนั้นกับเมื่อก่อนไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งสมัยก่อนการทำบายศรีสู่ขวัญนั้น ไม่ค่อยจะมีการตกแต่งจากวัสดุมากนัก แต่สมัยปัจจุบันมีการตกแต่งที่มันมากขึ้นจากวัสดุต่าง ๆ เพื่อเพิ่มสีสันให้กับบายศรีนั้นๆ จาก ธิบดิน จึงไม่ค่อยจะแตกต่างกันเท่าไร ซึ่งพิธีกรรมยังคงเหมือนเดิมอยู่คิดว่าอาชีพนี้ คือ การทำบายศรีสู่ขวัญ จะไม่หมดอย่างแน่นอน สังเกตจากการที่มีงานมาให้ทำอยู่บ่อยๆ และเริ่มมีผู้สนใจมาขอเรียนด้วย กับบางโรงเรียนเริ่มหันมาเปิดวิชาการฝีมือ และกลุ่มแม่บ้านเชิญไปสอน กับคนป่วยที่ไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วไม่หายขาดได้กลับมาทำพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญช่วยอีกทางหนึ่ง ในชีวิตเท่าที่จำความได้จะเห็นว่าพิธีกรรมและพิธีบายศรีสู่ขวัญรุ่งเรืองมาตลอด จะมีน้อยในช่วงหน้าฝนรวมทั้งการไหว้ครูและงานที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของบายศรี

มีการถ่ายทอดให้กับใครบ้าง และ มีลูกศิษย์ไหม

คุณสุมาลี กล่าวว่า ในบางโอกาส ที่มีงานบุญ หรือ งานมงคล ต่าง ในชุมชน จะมีการเข้าไปร่วมเตรียมงาน โดยการทำบายศรีให้แก่งานนั้นๆ และได้มีคนในชุมชนมาช่วยกันทำ เลยมีการถ่ายทอดวิธีการทำบายศรีให้แก่คนที่เข้ามาช่วยงาน สอนให้คนที่เข้ามาช่วยทำอย่างถูกวิธี และออกมาอย่างสวยงาม ในการสอนแต่ละครั้งนั้น คุณสุมาลี ไม่ได้เรียกน้องค่าฝึกสอนแต่อย่างใด ทุกครั้งที่มีการสอนให้แก่คนในชุมชนตามงานมงคลต่างๆ สอนด้วยใจรัก ส่วนเรื่องมีลูกศิษย์ไหมนั้น โดยส่วนตัวแล้วไม่มี แต่จะถ่ายทอดการทำบายศรีให้แก่คนในชุมชนเท่านั้น

รายได้จากการที่ทำบายศรี

รายได้ที่เกิดจากการทำบายศรีนั้น ไม่คงที่และไม่แน่นอน เพราะในแต่ละงานที่ไปทำบายศรีให้ นั้น แล้วแต่ว่าเจ้าของงานจะมีศึลน้ำใจให้ โดยที่ไม่ได้เรียกร้อยแต่อย่างใด ส่วนในบางครั้ง ก็จะมีคนมาว่าจ้างให้ทำบายศรี เพื่อที่จะนำไปบูชาพระที่บ้าน จะทำเกือบทุกวันสิล

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์การทำบายศรี

การที่จะอนุรักษ์ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ไว้ให้ได้ โดยควรจะมีพิธีกรรมทางบายศรีประจำจังหวัดให้เป็น งานประจำปี เช่น มีการจัดประกวดการทำบายศรีตามชุมชนต่างๆ หรือไม่ก็เปิดโรงเรียนตามศูนย์ตามชุมชนต่างๆของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้เด็กรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ ในการทำ

บายศรีจะได้เป็นการอนุรักษ์เพื่อไม่ให้เกิดการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้สูญหายไปและนี่คือ การบอกเล่าของ คุณ สุมาลี อุ่นละไม

5 คำบอกเล่าผู้ชำนาญการทำบายศรี

คุณแม่ จันทรา ก้นทะวัง อายุ 65 อยู่บ้านเลขที่ 78 ชุมชนวัดภูมินทร์ เขตเทศบาลเมืองพะเยา อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ทำบายศรีมากกว่า 30 ปี จบการศึกษาประถม 4 คุณแม่จันทรา เป็นคนพะเยาแต่โดยกำเนิด ในครอบครัวของคุณแม่จันทรา มีพี่น้องด้วยกันทั้งหมด 3 คน คุณแม่จันทราเป็นคนโตสุด ไม่มีครอบครัว ทุกวันนี้คุณแม่จันทรา อยู่เพียงลำพัง สมัยก่อนนี้จะช่วยทำในงานบุญงานกุศลต่างๆทั่วไปมาตลอด ในบายศรีทุกประเภท ปัจจุบันก็ยังช่วยอยู่ อีกทั้งยังมีคนมาจ้างวานให้ทำอยู่บ่อยๆเลยรับทำเป็นงานอดิเรกทำด้วยใจรัก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นบายศรีสู่ขวัญ

เรียนรู้วิธีการทำบายศรีมาจากใคร

คุณแม่จันทรา ได้กล่าวว่า เริ่มแรกได้เรียนรู้การทำบายศรีนี้มาจาก น้ำสาวของตนเอง ซึ่งอยู่บ้านติดกัน ในสมัยก่อนเวลามีงานวัด น้ำสาวของคุณแม่ จันทรา จะไปช่วยที่วัดทำบายศรีอยู่ทุก ๆ ครั้ง และจะนำพาให้คุณแม่จันทราไปด้วย โดยส่วนตัวคุณแม่จันทรา ชอบที่จะดูและศึกษาในการทำบายศรีอยู่แล้ว จึงได้ขอให้น้ำสาวของตนเองสอนให้ ทุกวันนี้เวลามีงานบุญต่าง ๆ ที่วัด เช่น

1. งานบวชพระ
2. งานบรวงสรวงพระธาตุ
3. งานประจำปีของวัดภูมินทร์เป็นต้น

คุณแม่จันทรา กล่าวว่า ได้ติดตามน้ำสาวของตนเองไปทำบายศรีตามงานวัดต่าง ๆ งานแห่เทียนเข้าพรรษา งานสู่ขวัญต่าง ๆ จึงได้เรียนรู้วิธีการทำบายศรีอย่างต่อเนื่อง เวลาคนในชุมชนมีงานสู่ขวัญต่างๆ ก็จะมาให้คุณแม่ จันทรา ช่วยทำอยู่เสมอ ในบางโอกาสก็ถูกเชิญให้ไปสอนวิธีการทำบายศรีสู่ขวัญให้แก่ คนมีอายุ กับ เยาวชน ในชุมชนด้วยเช่นกัน คุณแม่จันทรา กล่าวต่อไปว่า การทำบายศรีนั้นทำให้เรามี สมาธิที่หมั่นคง มีสติอยู่ตลอดเวลา และทำให้เราเป็นคนใจเย็นอีกด้วย เวลาที่ได้ไปทำบายศรีให้แก่วัดนั้น คุณแม่จันทรา รู้สึกมีความสุขมาก และรู้สึกว่าได้บุญกุศลเป็นอย่างมาก คุณแม่จันทราทำเช่นนี้มาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

วิธีการทำบายศรี

ในการทำบายศรีแต่ละครั้งนั้น สิ่งที่จะต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำบายศรี ส่วนหลักๆนั้นจะมี

1. ใบตองของต้นกล้วย (ชนิดไหนก็ได้แล้วแต่จะหาได้)
2. ตัวเม็γκซ์ พร้อม ใส่เม็γκซ์
3. กรรไกร และ เข็มหมุด
4. แผ่นโฟม และ มีด
5. ลวด และ กิมตัดลวด
6. ดอกพุดพลาสติก
7. ไม้เสียบลูกชิ้น
8. ก้อนตัวน้อย
9. พาน ขัน หรือที่เรียกกันว่า สลุง
10. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือ ลูกบายศรี

ส่วนในการจัดพานขึ้นครุ นั้น สิ่งที่จะต้องเตรียมคือ

1. บุหรี่ 1 ซอง
2. เหล้าขาว 1 ขวด
3. กล้วย 1 ทวี
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
5. ดอกไม้ 1 กำ
6. รูป และ เทียน

การจัดเตรียมขึ้นพานครุ

ก่อนลงมือทำบายศรีควรจัดพานครุ 1 พาน ในพานจะมีบายศรีช่อ 9 หรือ ช่อ 5 1 ช่อ ดอกไม้ รูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม เงิน 199 บาท ยกพานครุขึ้นเหนือศรีษะอธิฐาน บอกกล่าวถึงบรมครูบายศรี พ่อบายศรีแม่บายศรีลูกบายศรี กล่าวว่าคุณจะทำบายศรีเพื่อให้การทำบายศรีในครั้งนี้ผ่านพ้นไปด้วยดี บายศรีทำออกมาสวยงามอย่างที่ต้องการขอให้ท่านบรมครูบายศรีช่วยจับมือจับ

ไม่ให้การทำบายศรีในครั้งนี้ออกมาสวยงามถูกต้องทุกรูปแบบด้วยเถิด แล้วจัดหาที่วางพานไว้ในที่ที่เหมาะสม วางไว้ก็วันก็ได้จนกว่าจะทำบายศรีเสร็จ จึงลาพานลง

วิธีเลือกใบตองกล้วย

เลือกใบตอง ให้เลือกขนาดพอดีไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป ให้นำจากยอดของต้นกล้วย ลงมาให้เลือก ใช้ก้านที่ 3-4 ในหน้าฝน ใช้ก้านที่ 4-5 ในหน้าร้อนจะเป็นความมาตรฐานในการเลือกเหตุผล คือ ใบกล้วยที่อ่อนเกินไปเมื่อนำมาทำเป็นบายศรีจะเหี่ยวง่ายน้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะเก็บความแข็งแรงมีชีวิตไว้ได้ไม่นานส่วนใบที่แก่เกินไปจะมีความหนา กรอบง่ายเพราะแข็งไปใช้ได้ไม่กี่วันก็จะเปลี่ยนจากเขียวเป็นเหลือง เคล็ดลับในการตัดใบตองจากต้นกล้วยให้ตัดในช่วงเช้าเพราะคุณภาพของใบตองจะเหนียวคงทนรักษาความสดได้หลายวัน ตัดในช่วงตอนสายๆ ใกล้เที่ยง หรือ บ่ายเย็นคุณภาพของใบตองจะไม่เหนียวคงทนรักษาความสดไว้ได้น้อยลง (อาจเป็นเพราะเมื่อเวลาสายถึง เวลาบ่ายใบของต้นกล้วยจะถูกแสงแดดมาก จนน้ำหล่อเลี้ยงในใบลดน้อยลง) และนิยมใช้ตองกล้วยตานีเป็นดับ 1 รองลงมาเป็นกล้วยป่า

อุปกรณ์ในการประกอบการทำบายศรีสู่ขวัญมีส่วนประกอบ คือ แผ่นโพน ซ่อบายศรีไม้เสียบลูกชิ้น ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก ดอกกุหลาบ และดอกไม้ตามฤดูกาล พร้อมกับด้ายสายสิญจน์ มีภาชนะเป็นฐานรองรับชั้น หรือ สลุง พาน เป็นต้น

วิธีการประกอบชั้นบายศรีสู่ขวัญ มีอยู่ 2 แบบ

แบบที่ 1 เป็นแบบ 6 หลัก มีแผ่นโพนรองกันชั้น ใช้ซ่อบายศรี 6 ซ่อ ซึ่งมีก้านสูงกว่าซ่อบายศรีปกติแบ่งระยะความห่างให้เท่ากันรวมเป็น 6 หลักซึ่งเป็นที่นิยมที่สุด

แบบที่ 2 เป็นแบบ 8 หลัก ซึ่งแบ่งเป็นระยะความห่างให้เท่ากัน เช่นเดียวกับแบบที่ 1 แต่แบบที่ 2 ซึ่งเป็นแบบ 8 หลักถือว่าเป็นที่นิยมทำให้กับเจ้านายชั้นสูง ระดับที่มียศฐาบรรดาศักดิ์เท่านั้น ส่วนดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่งชั้นบายศรีสู่ขวัญนั้น สามารถหาใช้ได้ตามฤดูกาลนั้นๆ

6 คือ 6 ทิศ มีตะวันออก ตก เหนือ ใต้ และบนฟ้า ใต้ดิน 8 คือ 8 ทิศ มีบูรพา

เครื่องสักการะในบายศรีสู่ขวัญประกอบไปด้วย

1. ข้าวหนึ่งปั้น
2. ไก่ต้ม 1 ตัว
3. ไช้ต้ม 2 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก

5. ขนมหวานที่เป็นมงคล 2 อย่าง
6. กล้วย 2 ลูก
7. กระจก แป้ง หวี น้ำอบ น้ำหอม

ความหมายของเครื่องสักการะ มีความหมายว่า มีความอุดมสมบูรณ์ในการกินการอยู่ของชีวิต ให้ดีขึ้น

ขั้นตอนการประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญ

สิ่งที่ต้องเตรียม

1. ใบตองกล้วยตานีกรีดใบออกจากก้านทำความสะอาดแล้วนำมาตากเป็นชั้นความกว้างประมาณ ๕ เซ็น
2. ลวด เตรียมไว้ตอนเข้าช่อบางครั้งใช้ช่อที่ใหญ่และสูงต้องใช้ลวดสอดไว้ข้างในเพื่อประคองไม่ให้หัก
3. การใช้แม็กส์ เป็นการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในการเย็บใบตองของตัวบายศรีสู่ขวัญ ที่จะได้ความละเอียดอ่อนช้อยมากยิ่งขึ้นและแทนไม้กักต ตามู หรือเข็มกับด้ายที่ใช้ในสมัยโบราณ และเพิ่มความไวในการประดิษฐ์สู่ขวัญ
4. กรรไกรมีไว้แต่งใบตองที่ใหญ่เป็นส่วนเกินในความต้องการ ใช้กรรไกรตัดแต่งออก
5. เข็มหมุด เตรียมไว้ตอนประกอบ ใช้ในช่อที่ต้องการก่อนทำและหลังทำเล่นสีสันในจุดเล็กๆ(อาจใช้ยังไม่แน)
6. ดอกพุดพาสติกเป็นที่นิยมนำมาใช้กันในปัจจุบันแทนดอกพุดจริง เพราะว่าพลาสติกคงทนอยู่ได้นาน เพ่ส่วนดอกพุดจริงคงความสดได้ไม่เกิน 3 วัน
7. ไม้เสียบลูกชิ้นปลายแหลมใช้ตอนประกอบไว้เสียบช่อบายศรีให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการ ใช้ก็อันก็ได้เพื่อให้แน่น
8. ภาชนะใส่น้ำเพื่อแช่นิ้ว หรือลูกบายศรี ภาชนะใส่น้ำเป็นส่วนที่สำคัญมาก คือตัวใบตองกล้วยถ้าถูกลมหรืออากาศร้อน ก็จะเริ่มเหี่ยวและอ่อนตัวลง น้ำเป็นส่วนช่วยให้ใบตองฟื้นตัวแข็งขึ้นมาได้เหมือนอยู่บนต้น

ขั้นตอนการประกอบบายศรีสู่ขวัญ มีขั้นตอน คือ เตรียมภาชนะรองรับ ขัน พาน สลุง พานแว่นฟ้า หรือขันน้ำพานรอง และภาชนะอื่นๆที่เห็นสมควรกับงานนั้น จัดช่อบายศรี โดยประมาณด้วยตาให้ห่างเท่ากัน 6 ช่อ ใช้ไม้เสียบลูกชิ้นเป็นตัวช่วยให้อยู่กับที่ แต่งดอกไม้ที่

เตรียมไว้ให้สวยงาม ส่วนในชั้นจะมีไก่ต้ม 2 ตัว (ปัจจุบันใช้ 1 ตัว) **นี่คือความเปลี่ยนแปลง** ไข่ต้ม 2 ฟอง มะพร้าว 1 ลูก ขนมงกฏ 2 อย่าง กล้วย 2 ลูก กระจก แป้ง หวี น้ำอบ น้ำหอม

บายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา มี 2 แบบ งานบายศรีสู่ขวัญทำกับคนที่จากบ้านไปแล้วกลับมา เรียกขวัญให้กับคนป่วย ซ่อนขวัญให้ขวัญกลับมาเมื่อยามที่เกิดอาการตกใจ จะต้องทำแบบ 3 ซ่อ

ส่วนใหญ่แล้วคุณ จันทรา กันทะวัง จะใช้แบบขัน โดก แบบ 6 ซ่อ ซึ่งในแต่ละแบบจะสื่อความหมายของคนขวัญหายตกใจ หรือขวัญหนี ไปจากตัวจะใช้..แบบ 3 ซ่อ หรือ แบบเดี่ยวแบบคลี่..เป็นสื่อ ในคนป่วยขวัญไม่อยู่รักษาตัวทำให้เจ็บป่วย ใช้ แบบคลี่..ด้วย บายศรีในแต่ละแบบท่านเรียนมาจากอาจารย์ที่ตนเองนับถือ เช่น แม่ตองตานี ครูดอกไม้ใบตอง ครูต้นครูปลาย ครูตายยังอยู่ พ่อครูบายศรี แม่ครูบายศรี และกลับมาฝึกฝนด้วยตนเองอยู่บ่อยๆ โดยทำบูชาพระที่บ้าน จนเกิดความชำนาญ ทุกรูปแบบ ทุกชนิด บายศรีอาจมีรูปแบบของในแต่ละพื้นที่ไม่เหมือนกัน บางครั้งไปเห็นที่ อื่น ๆ มา เห็นความสวยงามของบายศรีที่ถูกต้อง พอเข้าหลักเข้าเกณฑ์ และได้สอบถามพอเข้าใจ ถูกใจและถูกต้อง ก็จะมาลองทำเองดูบ้างท่านเคยไปเห็นมาแล้วหลายชนิดตามงานต่างๆ จะคล้ายๆกันไม่ผิดเพี้ยนกันจะผิดกันตรงประดับดอกไม้ บางแห่งแต่งพองาม บางแห่งแต่งดอกไม้มากจนดูรุงรัง บางแห่งใช้พาน บางแห่งใช้ขันหรือใช้สลุงถ้าเป็นงานของคนมีฐานะร่ำรวย จะใช้พานซ้อนกัน 3 ถึง 5 ชั้นแต่เดี๋ยวนี้มีน้อยมาก

ส่วนความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ท่านมีความเชื่อว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติกันมา และเห็นผลทำให้เกิดมีความสุขเมื่อทำแล้วตัวเราเองเหมือนปลอดทุกข์ ปลอดโรค ไร้อภัย ไข่เจ็บทั้งหลายเสียดจัญไรออกจากเนื้อจากตัวจนหมดสิ้นเพราะได้เคยทำมาแล้ว ได้ประจักษ์กับตัวเอง และคนในครอบครัว

พิธีกรรม กับพิธีบายศรีสู่ขวัญ สำหรับคุณจันทรา กันทะวัง ถือว่ามีความสำคัญและมีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างขาดกันไม่ได้เพราะมีการสู่ขวัญครั้งใดต้องมีพิธีกรรมควบคู่กัน ไปทุกครั้ง เพราะเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นความเชื่อที่เป็นความจริง เป็นวิถีชีวิตของทุกชุมชนในเขตจังหวัดพะเยาพิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ส่วนใหญ่นิยมจัดขึ้นในงาน มีอยู่หลายประเภทคือ

- 1.งานแต่งงาน
- 2.งานบวชนาค
- 3.ผู้ที่จากบ้านไปไกลและนานหลายปี

4.คนป่วย

5.ผู้ใหญ่และเด็กที่ตกใจ ในเรื่องต่างๆที่ทำให้ขวัญหนีดีฝ่อ

6.งานปลดเกษียณอายุงาน

7.ได้รับตำแหน่งใหม่

พิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ให้เห็น เช่น บายศรีสู่ขวัญเรียกขวัญคนป่วย บายศรีงานแต่ง บายศรีงานบวช ส่วนพิธีกรรมในงานบายศรีสู่ขวัญ ที่หายไป มีหลายประเภท ส่วนประเภทที่หายไป คือ ประเภทสู่ขวัญ วัว ควาย เกวียนและขึงนาง กับสัตว์อีกหลายชนิดและประเภท ไร่ นา สวน เป็นต้น เพราะ ปัจจุบันใช้รถแทนวัวแทนควายเลยไม่จำเป็นต้องใช้บายศรีสู่ขวัญเหมือนคนสมัยก่อน แต่กลับใช้พวงมาลัยพวงเดียวกับรถไถนาแทน

มีการถ่ายทอดให้กับใครบ้างและมีลูกศิษย์ใหม่

วิธีการและขั้นตอนในการถ่ายทอดตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่ ได้มาจากความสนใจ ที่เห็นผู้เฒ่าผู้แก่เขาทำกัน ขอทำและขอคำแนะนำจากคนที่เขาทำเป็นและช่วยเขาทำ แล้วนำกลับมาฝึกฝนด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ ผู้ที่สนใจจริงๆส่วนใหญ่จะเป็นช่วงอายุ 20 ปีขึ้นไปส่วนเรื่องลูกศิษย์นั้น จะเป็นเยาวชนที่มีใจรักในการทำบายศรี ซึ่งเป็นคนในชุมชนเท่านั้น

สถานการณ์ปัจจุบันของบายศรี

พิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญ มีความสำคัญ มีความหมายต่อชีวิต และ ครอบครัวยุคใหม่ของคนไทยอย่างมากเพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวการดำเนินชีวิตของชุมชน เป็นที่พึ่งทางใจและกาย เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือควบคู่ไปกับพระศาสนาเพราะการทำพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญนั้น เป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่สอนให้คนรักใคร่สามารถกันละความชั่ว ทุกครอบครัวจึงมีหลักธรรมะยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยการยึดหลักประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านี้

พิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เดิมนั้นกับเมื่อก่อน ยังคงเหมือนกัน ไม่แตกต่างกันเลย เพราะยังมีการทำ พิธีกรรม พิธีบายศรีสู่ขวัญ กันอย่างต่อเนื่องของในแต่ละพื้นที่ต่างๆ

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์การทำบายศรี

คุณจันทรา กันทะวัง คิดว่าอาชีพนี้ คือ การทำบายศรีสู่ขวัญ คิดว่าไม่หมดไปอย่างแน่นอน สืบเนื่องจากการที่มีงานมาให้ทำอยู่บ่อย ๆ และเริ่มมีผู้สนใจมาขอเรียนด้วย กับบางโรงเรียนเริ่มหันมาเปิดวิชาการฝีมือ และกลุ่มแม่บ้านเชิญไปสอน กับคนป่วยที่ไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วไม่หายขาดได้กลับมาทำพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญช่วยอีกทางหนึ่ง และท่านยังคิดว่าเรื่องพิธีกรรม และ พิธีบายศรีสู่ขวัญ ในชีวิตเท่าที่จำได้จะเห็นว่ารุ่งเรืองมาตลอดจะมีน้อยในช่วงหน้าฝนรวมทั้ง

การไหว้ครูและงานที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของบายศรีและจะหาวิธีที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ไว้ให้ได้ มีวิธีที่ทำอยู่ คือ การโน้มน้าวจิตใจคน ชวนให้เด็กมาสนใจด้วยการให้ช่วยทำแบบเริ่มต้น และสอนให้ควรรู้ไว้ เป็นการฝึมือของลูกผู้หญิงที่ควรจะเป็น ป้าเพ็ญ เป็นคนที่รักสิ่งนี้มากจึงอยากถ่ายทอดวิชาให้กับใครๆ และไม่อยากจะให้พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้หายไปและนี่คือคำบอกเล่าของคุณแม่ จันทรา ก้นทะวงค์

ประวัติความเป็นมาเจ้าพิธีกรรม

พ่อหนาน ดืบ บุญมี อายุ 95 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ 1 ตำบลบ้านสาบ อำเภอมืองพะเยา จังหวัดพะเยา อดีตมีอาชีพทำนา รับจ้างทำงานทั่วไปตามหมู่บ้าน ไม่เคยไปไหนที่ไกลๆแบบต้องค้างคืน ได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว บวชเณรมา 6 พรรษา และบวชเป็นพระสงฆ์มา 10 พรรษา คุณพ่อของพ่อหนานดืบ เป็นพุทธมามกะพระอาจารย์ เป็นที่ยอมรับเชื่อถือในการทำพิธีต่างๆ เป็นบรมครูทางโหราศาสตร์ล้านนาคนหนึ่ง เป็นผู้รับสืบทอดสืบสานงานวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมแบบล้านนามานาน เป็นเจ้าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมาเป็นเวลายาวถึง 57 ปี เริ่มเป็นเจ้าพิธีกรรมมาตั้งแต่อายุ 32 ปี จนมาถึงปัจจุบันอายุ 95 ปียังคงรับทำพิธีกรรมอยู่อาศัยอยู่กับครอบครัวของลูกสาว พ่อหนานดืบ ภูมิใจที่เกิดมาได้ทำสิ่งที่ให้ความสุขเป็นประโยชน์แก่ชุมชนตลอดมา เป็นที่ยอมรับของชุมชนสังคมทุกชนชั้น พ่อหนานดืบ จะไปที่ไหนก็จะมีคนให้เกียรติอยู่เสมอ พ่อหนานกล่าวว่าทุกวันนี้ ยังพอมีรายได้เลี้ยงตัวเองจากงานพิธีกรรมต่างๆอยู่บ้าง

เรียนรู้วิธีการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมาจากใคร

พ่อน้อยม้วย วงษ์เรือง คืออาจารย์ของพ่อหนานดืบ บุญมี ซึ่งเป็นพ่อบุญธรรมของพ่อหนานดืบเอง เป็นผู้ได้สั่งสอนวิชาการทำพิธีกรรมไว้หลายวิธี ตั้งแต่พ่อหนานดืบยังน้อยอยู่จนโตได้บวชเรียนเป็น สามเณร เป็นพระ เมื่อสึกออกมาจึงได้ฝึกทำพิธีกรรมต่างๆ ขอคำแนะนำความรู้ คำสอนเพิ่มจากอาจารย์ และใช้คำสวดของภาษาบาลี-สันสกฤต ในคำที่เหมาะสมครั้งที่บวชเรียนอยู่ บางบทที่เป็นมงคลมาผสมเพิ่มในการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ในบางครั้งก็เห็นว่าเป็นคุณค่ากับพิธีกรรม และให้ประโยชน์แก่สังคม ชุมชน ในทางตรงและทางอ้อมซึ่งได้ผลเป็นอย่างมาก จนเป็นที่ยอมรับของชุมชนสังคม พ่อหนานยังยึดแนวทางแบบฉบับโหราศาสตร์ทางชาวเหนือเดิมๆอยู่ โดยมีได้ผิดไปจากนั้นเลย พ่อหนานได้ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้กับหลายๆคนมาแล้ว จากนั้นเกิดความเจริญรุ่งเรืองทำมาค้าขายขึ้น หายเจ็บ หายป่วยไข้ ช้ำฉิวพรรณกลับมีสง่าราศีดีขึ้นด้วย ซึ่งผิดจากคนเดิม

อะไรเป็นเหตุให้มาขอวิธีการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

พ่อหนานตีบ บุญมี เล่าว่าการที่ได้เห็นตั้งแต่เล็กแต่น้อย จนจำวิธีการพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญได้หมดทุกขั้นตอน การช่วยหีบช่วยจัดข้าวของในพิธีมาตลอด จนซึมซับเข้าใจมานาน บางครั้งรู้สึกเหมือนตัวเองเป็นจ้าวพิธี รักชอบตอนไหนอย่างไม่รู้ตัว มีความสุขและอึดใจมาก ขณะเข้าทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกับอาจารย์ เคยตั้งใจว่าจะต้องเป็นจ้าวผู้ทำพิธีกรรมนี้และให้ชุมชนยอมรับ การเป็นจ้าวผู้ทำพิธีกรรมนี้ให้ได้ วันนั้นความตั้งใจนั้นได้เป็นจริงสมความปรารถนา พ่อหนานตีบจึงตั้งใจว่าจะขอเป็นคนดีของสังคม จะทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมยิ่งขึ้น ด้วยการเป็นจ้าวผู้ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

ประเภทการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในแต่ละอย่าง

พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีอยู่หลายอย่าง หลายประเภท แต่ละประเภทที่มีอยู่ คือ พิธีบวชนาค งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ สะเดาะเคราะห์ต่ออายุ เรียกขวัญผู้ป่วย พิธีกรรมสู่ขวัญสวนไร่นา และเครื่องมือหากิน เป็นต้น

พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวว่าพิธีกรรมใดๆก็ตาม ตอนเข้าพิธีกรรมจะทำคล้ายๆกันหมด แต่จะมีเทคนิคของหมอในแต่ละคนที่จะพูดหยอกล้อกับเจ้าของขวัญบ้าง ให้เกิดความเพลิดเพลิน คำลึงใจมีความสุข ได้หัวเราะกันทั้งงานในคำพูดของหมอจ้าวพิธี เช่น การเรียกขวัญผู้ป่วย จะลือว่าต่อจากนี้ไปห้ามเจ็บห้ามป่วย ขอให้กลับมาแข็งแรงเหมือนเดิมอย่าได้งอแงอย่างเด็กเป็นอันขาด

เริ่มเข้าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

เจ้าภาพจุดธูปจุดเทียน บอกกล่าวเจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเทวา ผีบรรพบุรุษ ให้รับรู้ในการกระทำวันนี้ เชิญในทำนองว่าของงมาร่วมงานในวันนี้ ใ้งานนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จากนั้นเจ้าภาพเข้ามามอบขันครูให้กับจ้าวพิธีกรรม จ้าวพิธีกรรมรับมอบพานครูกับเจ้าภาพ ในพานครูจะประกอบไปด้วย

1. ธูปหอม 12 ดอก
2. เทียน 2 เล่ม
3. เงิน 12 บาท (ปัจจุบันใส่เงิน 12 บาท)
4. ดอกไม้ 3 ดอก 3 สี

พ่อหนานจ้าวพิธีกรรม จะทำการยกพานครูขึ้นเหนือศรีษะ บอกกล่าวถึงบรมครู ครูบาอาจารย์ ครูพักลักจำของคนที่มาช่วยเหลือในพิธีกรรมนี้ ให้เกิดความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกประการ แล้ววางพานครูไว้ในที่ที่เหมาะสม จึงเริ่มทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญโดยสวดเป็นภาษาเมืองในบางตอน และ ใช้ภาษาบาลีเป็นบางตอน ใช้ภาษาสันสกฤตปนไปด้วย แต่ปัจจุบันสำเนียงที่ออกมาของพ่อหนานตีบฟังแล้วจับทางได้ยากเพราะเสียงของพ่อหนานจะออกไปทางคนเมืองแบบ

โบราณมากๆและมีเสียงที่สั้น ฟังไม่ค่อยชัดเจน จึงทำให้ฟังออกยาก กับสำเนียงทางเหนือ แล้ว
สวดเป็นภาษาบาลี สั้นสกฤต

พ่อหนานตีบ บุญมี เล่าว่าทุกๆครั้งที่เข้าทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญต้องตั้งจิตให้มั่น ใช้
สมาธิขออำนาจบารมีตั้งจิตถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทุกครั้งในการประกอบพิธีเพื่อให้
การประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเกิดความสำเร็จ ได้ผลสมปรารถนาตามความมุ่งหมายในทุกๆ
ครั้งในทุกๆพิธีกรรม

การเรียกขวัญให้กับผู้ที่ขวัญหาย ผู้ป่วย

การเรียกขวัญ ของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้น พ่อหนานจ้าวพิธีได้ใช้ภาษาเมืองพูด ใช้
สวดคำบาลี-สั้นสกฤตต่าง ๆ นานาไปตามบท ใช้เวลาโดยประมาณ 45 นาที จากนั้นจะให้เจ้า
ของขวัญแบมือ ยื่นมือทั้งสองข้างไว้บนปากขันของบายศรีสู่ขวัญ พ่อหนานจ้าวพิธีหยิบข้าวก้อน
เล็กๆข้างละสองก้อน กับไข่ต้ม มาใส่ในมือทั้งสองข้างของเจ้าของขวัญ กับมีน้ำ 1 แก้ว พ่อ
หนานได้หยิบดอกไม้ที่มีอยู่ในบายศรีมา 1 ดอก ไข่ดอกไม้จุ่มลงไปในแก้วน้ำ แล้วนำมาสะบัดใส่
มือเจ้าของขวัญ ปากของพ่อหนานก็ให้พรไปด้วย จากนั้นก็ให้เจ้าของขวัญ กินข้าว กินไข่ กินน้ำ
ต่อมาพ่อหนานจึงทำการมัดมือให้กับเจ้าของขวัญ ขณะมัดมือปากของพ่อหนานก็จะกล่าวให้พรแก่
เจ้าของขวัญ ซึ่งเป็นคาถาผสมกับพรที่มาจากใจของผู้เผ่าเพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคล เป็นอันจบ
พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เรียกขวัญ หรือคนที่เรียกกันว่า (ฮ้องขวัญ)

พ่อหนานบอกว่าการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญในวันนี้ เป็นการสู่ขวัญ เป็นการเรียกขวัญ
เพื่อให้กลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวเจ้าของขวัญ บัดนี้ขวัญกลับมาอยู่กับเจ้าของขวัญเป็นที่เรียบร้อย
แล้ว จากนั้นพ่อหนานจึงใช้ด้ายมัดมือ คือมัดขวัญไว้ไม่ให้ขวัญหนีไปไหนอีก ต่อจากนี้ไปเจ้า
ของขวัญจะได้มีชีวิตใหม่ที่มีความสุขตลอดไป ชีวิตจะเกิดความเจริญรุ่งเรือง ทำมาค้าขึ้น รวมไปถึง
ถึงครอบครัวของเจ้าของขวัญ ทุกข์โศก โรคภัย เสนียดจัญไรก็หมดไป บัดนี้สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายได้
หายไปหมดสิ้น ธาตุทั้ง 4 ในกายเจ้าของขวัญกลับมาอยู่ครบรวมถึงขวัญทั้ง 32 ขวัญก็กลับมาอยู่
ในตัวเป็นมิ่งขวัญเหมือนเดิม

เครื่องสักการบูชาในขันบายศรี

ในขันของบายศรีสู่ขวัญในแต่ละครั้งนั้นจะต้องมีเครื่องสักการะซึ่งประกอบไปด้วย

1. ข้าวเหนียว 1 ปั้น
2. ไข่ต้ม 1 ตัว
3. ไข่ต้ม 2 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
5. ขนมหวานที่เป็นมงคล 2 อย่าง

6. กล้วย 2 ลูก

7. กระจก แป้ง หวี น้ำอบ หรือ น้ำหอม (อาจจะใช้ในบางกรณี)

ความหมายของใช้ในขันบายศรี

ไถ่ต้ม 1 ตัว แทนว่า เจ้าขวัญเป็นคนขยันเก่งในการทำมาหากิน

ข้าวเหนียว 1 ปั้น แทนว่า เจ้าของขวัญเป็นคนที่มีความอุดมสมบูรณ์มั่นคง

กล้วยสุก 2 ลูก แทนว่า เจ้าของขวัญจะได้มีลูกหลานมากๆ

ขนมหวาน 2 อย่าง แทนว่า เจ้าของขวัญจะมีชีวิตที่หวานชื่น

ไถ่ต้ม 2 ฟอง แทนว่า เจ้าของขวัญจะได้มีลูกหลานไว้สืบสกุล

ความภาคภูมิใจของพ่อหนานตีบ บุญมี

พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวว่าได้ทำพิธีมา 57 ปี ด้วยใจรัก เริ่มแรกใช้วิธีแบบอย่างของคุณพ่อ น้อยมัย แล้วฝึกทำตามทุกอย่างจนชำนาญ จึงได้รับขันครอบครุกับพ่อเลี้ยงของตนเอง พ่อหนานตีบสนใจรำเรียนเพราะเห็นประโยชน์ เห็นคุณค่า ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญและพิธีกรรมต่างๆ เพราะเห็นว่ามีความประโยชน์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ได้รับความทุกข์ใจ เชื่อว่าพิธีกรรมนี้ทำให้พ้นทุกข์ได้ ซึ่งเป็นวิธีที่ช่วยผ่อนคลายของชุมชน หลีกพ้นความกลัว ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้าน การจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นการให้กำลังใจกับเจ้าของขวัญ ให้เกิดมีแรงต่อสู้กับชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้จึงมีคุณค่าในวิถีชีวิตของชุมชน ที่ถือการสืบทอด ประเพณีวัฒนธรรมตลอดมา จังหวัดพะเยายังนิยมทำกันอยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง นิยมทำกันเป็นการส่วนตัว หรือทั้งครอบครัว ซึ่งเป็นแบบอย่างในวิถีชีวิตของคน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวว่าการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญมีอยู่หลายอย่าง ในแต่ละพิธีกรรมจะใกล้เคียงกันมาก จะผิดเพี้ยนในคำพูดคำสวดไปบ้างในบางตอน แต่พิธีกรรมที่ยังนิยมกันอยู่มากคือ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้กับคน ที่ป่วยทานข้าวไม่ค่อยได้ถือว่าเป็นพยาธิ มีโรคภัยไข้เจ็บ เกิดความหงุดหงิดอยู่ภายใน เหมือนร่างกายไม่สบาย ตกใจว้าวุ่น และยังสู่ขวัญบ้านเรือนกันอยู่บ้าง

พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ จะไม่หายไปไหนอย่างแน่นอน จะอยู่คู่กับชาวเหนือไปอีกนานแสนนาน ส่วนที่เริ่มห่างหายไปไม่ค่อยมีคนนิยมทำกันคือ การสู่ขวัญพระสงฆ์ การเลื่อนตำแหน่งข้าราชการ การคลอดลูกใหม่ การสู่ขวัญสัตว์ สวนไร่ นา เกวียน เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น เรื่องเป็นข้าวพิธีกรรมสู่ขวัญยังคงมีคนอยากเป็นอยู่ เพียงแต่รอให้ชุมชนยอมรับคนนั้น ทั้งต้องผ่านการบวชเรียนมาก่อน มีเวลาให้กับชุมชน บางคนทำได้ทำเป็นแต่อายุน้อยเกินไป ทุกวันนี้มีคนฝึกและพร้อมที่จะเป็นเจ้าพิธีกรรมสู่ขวัญอยู่ แต่ด้วยความเกรงใจกันจึงรอไปก่อนจนกว่าคนเก่าจะทำไม่ไหวค่อยทำแทนอย่างเต็มตัว ปัจจุบันร่างกายของพ่อหนานตีบ

สมบูรณ์แข็งแรงดีเกือบทุกอย่าง เสียที่หูไม่ค่อยจะดีนัก พ่อหนานตีบ เป็นจ้าวพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้กับคนป่วย พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญงานบวชพระ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญงานแต่งงาน และพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญประเภทงานมงคลต่างๆ ในหมู่บ้านของตนเอง และต่างหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ขณะเข้าทำพิธีกรรมแต่ละครั้ง พ่อหนานตีบจะแต่งตัวเรียบร้อยมากแบบทางผู้เฒ่าทางเหนือโบราณ และนั่งขัดสมาธิใต้เสื่อสีขาวกลมม้วนเส้นเป็นผ้าทอของทางเหนือ นุ่งกางเกงขายาว และจะมีผ้าขาวม้าพาดที่บ่า จะมีหนังสือพิธีกรรมอีกหนึ่งเล่มไว้ทำพิธีกรรมต่างๆ พ่อหนานตีบ ท่องไปสวดไปด้วยความชำนาญ เป็นสำเนียงแบบคนเหนือล้านนา ในการทำพิธีแต่ละครั้งจะใช้เวลาเรียกขวัญ ประมาณ 45 นาที

การถ่ายทอดวิธีทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ

พ่อหนานตีบ มีความหวังเรื่องการสืบทอดวิชาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ให้กับคนรุ่นต่อไปอย่างมาก ไม่คิดว่าวิชาพิธีบายศรีสู่ขวัญจะต้องหายไป ขณะนี้มีผู้สนใจอยู่หลายคน และจะรอที่จะสืบทอดวิชาบายศรีสู่ขวัญนี้ บุคคลที่พ่อหนานตีบได้ถ่ายทอดวิชาให้ นั่นคือ คุณพ่อหนาน สุทธิ ซื่อสัตย์ ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน ตอนนีพ่หนาน สุทธิ ซื่อสัตย์ ก็ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญได้แล้ว เพียงจะรอทำอย่างเต็มตัวเมื่อ พ่อหนานตีบจะขอเลิกทำโดยเด็ดขาดเสียก่อน

สถานการณ์ปัจจุบันของการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ

ปัจจุบันการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญในแต่ละครั้ง พ่อหนานตีบ บอกว่าเป็นการจ้างไปทำ ผู้ว่าจ้างจะมีเงินใส่ซองให้ จนกลายเป็นประเพณีไปแล้ว ซึ่งจะไม่เหมือนกับสมัยก่อน จะให้वानให้ช่วยกัน แต่ขอรับรองว่าพิธีกรรมยังคงขลังเหมือนเดิม ไม่ผิดเพี้ยนแต่อย่างใด

คำยืนยันเรื่องการสืบทอด

เรื่องการสืบทอดจ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวว่ามีคนคอยรับวิชานี้อยู่หลายๆคน กำลังติดตามฝึก กำลังรับงานเล็กๆ กำลังศึกษาอย่างจริงจัง แต่ยังไม่เต็มตัวอย่างเป็นทางการอย่างพ่อหนานตีบ คนรุ่นต่อไปรอและพร้อมที่จะเป็นจ้าวพิธีได้ทันที เพียงแต่รอพ่อหนานตีบ จะทำไม่ไหว และทำให้ชุมชนยอมรับได้แล้วค่อยทำแทนอย่างเต็มตัว การเป็นจ้าวพิธีกรรมนั้น จะต้องให้เกียรติผู้ใหญ่ ไม่คิดแข่งขัน ก่อนที่จะมาเป็นจ้าวพิธีคนต่อไป

ความคิดเรื่องการอนุรักษ์การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ

วิธีการอนุรักษ์ของพ่อหนานตีบ บุญมี คือ การถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในรุ่นต่อไปที่สนใจเรื่องพิธีบายศรีสู่ขวัญ โดยไม่เลือกวัย ไม่เลือกลักษณะ ไม่เลือกฐานะ แต่ต้องเลือกคนที่อ่านออกเขียนได้ มีพฤติกรรมที่ชาวบ้านยอมรับ อีกทั้งต้องเป็นชายที่ต้องผ่านการบวชเรียนในพระศาสนามาก่อน พ่อหนานตีบกล่าวว่าแบบอย่างในเชิงอนุรักษ์ คือ การกระทำที่ทำอยู่ในทุกวันนี้ของตัวพ่อหนานตีบเอง ทั้งการกระทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และการใช้คำกล่าวสวด ใช้คำภาษา

บาลี-สันสกฤต กับพิธีกรรมต่างๆรวมถึงพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้นเป็นการอนุรักษ์ พ่อหนานตีบบอกว่า การใช้บทสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาล้วนมีความหมาย เป็นมงคล ที่ให้คุณค่ากับพิธีกรรมต่างๆพิธีกรรม ในทุกเหตุการณ์ ในทุกๆคำสวดของคำภาษาบาลี-สันสกฤต เพื่อให้พิธีกรรมนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นผลสำเร็จ ในสามวันเจ็ดวัน ยังเป็นการสืบสานพระพุทธศาสนาในบทสวดไว้ด้วย พ่อหนานตีบกล่าวว่า อยากให้ลูกหลานในรุ่นต่อไปได้สืบทอดวิชาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ไว้

ความเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรม

พิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในบางอย่าง ที่เห็นอยู่ คือ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่เคยใช้กับพระสงฆ์ เปลี่ยนไปในทางที่เรียบง่ายให้เกิดความสะดวกกว่าเดิม เช่น งานเลื่อนตำแหน่งฐานันดรของพระสงฆ์ด้วยกันกับอุบาสก อุบาสิกา คิษย์ญาติศิษย์ ชาวบ้านที่เคารพนับถือ จะพากันไปแสดงความยินดี ด้วยการนำของขวัญ ซ่อดอกไม้ ของใช้ต่างๆ แทนที่จะจัดพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ข้าราชการ งานเลื่อนยศตำแหน่ง จะใช้การจัดเลี้ยงออกบัตรเชิญ ฟืน้อง เพื่อนๆ คนที่รู้จักกัน ข้าราชการสายเดียวกัน และสายอื่นๆ พากันมารับประทานอาหารในงานเลี้ยงแสดงความยินดีให้ของขวัญ ซ่อดอกไม้ มอบให้กับเจ้าภาพ สนุกเฮฮา แทนการจัดทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ

พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวว่าในแต่ละครั้งที่พ่อหนานตีบได้ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ พ่อหนานตีบจะเกิดความสุขใจ อิ่มใจ ภูมิใจในความสามารถของตนเอง ที่มีวิชาคิดตัวมาได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกเดียวกัน ได้สำเร็จเกือบทุกครั้ง พ่อหนานตีบตั้งจิตภาวนาว่า ไม่อยากให้คุณทั้งหลายมีการทะเลาะกัน แย่งชิงหรือข่มเหงรังแกกัน พ่อหนานตีบว่าการรักกัน การแบ่งปันให้กัน การเห็นอกเห็นใจกันจะเกิดสุขได้

พ่อหนานตีบ บุญมี กล่าวอีกตอนว่า คนในยุคปัจจุบันที่มีความรู้สูงๆยังหันมาเข้าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ คูหมอ อาบน้ำมนต์ สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา หากคาดคิดว่าเพื่อให้เจ้านายรักใคร่เมตตา พ่อหนานตีบอยากให้เด็กรุ่นใหม่มองเห็นคุณค่าความสำคัญในพิธีกรรมต่างๆในศาสตร์ของบรรพบุรุษ อย่างมองข้ามว่าล้าหลัง ในปัจจุบันเห็นคนยุคใหม่นำสมุนไพรมานำมาใช้เป็นผลิตภัณฑ์ ประทินผิวบำรุงร่างกายกันในหลายรูปแบบและเห็นผล ให้ช่วยกันลองย้อนคิดว่าพิธีกรรมแบบเก่าๆนี้ยังมีประโยชน์ ยังใช้ได้ผลเช่นกัน ส่วนทางภาษาบาลีที่ใช้กับพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ คำสวดในพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่เป็นมงคลให้คุณค่ากับพิธีกรรมทุกอย่าง ทุกพิธีกรรม กับทุกเหตุการณ์ในคำสวดของภาษาบาลี-สันสกฤตได้นำมาผสมผสานกัน เพิ่มเติมกับพิธีกรรมของครูบาอาจารย์ในแขนงต่างๆให้แข็งแรงยิ่งขึ้นไปอีกในบางพิธี

“เวลา“ ของประเพณีไทยมักใช้เปลี่ยนเวลาในวันที่ 13 เดือนเมษายน ซึ่งเป็นวันปี
ใหม่ไทย ที่เรียกว่าสงกรานต์ใช้ถือเป็นการกำหนดในการพบกัน ในปีละครั้งของการคืนสู่บ้านเรือน
จากผู้ที่ไปทำมาหากินในต่างแดน ต่างถิ่น ต่างบ้าน จะกลับมาพร้อมกันเมื่อเข้าเทศกาลปีใหม่ไทย
พร้อมกับการทำบุญให้กับตัวเอง และครอบครัว ให้กับบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว บางครอบครัว
ได้ทำการบายศรีสู่ขวัญ เพื่อเป็นสิริมงคลกับครอบครัวและบ้านเรือนของตน

“ที่“ คือสถานที่อยู่อาศัย เรียกว่าฮวงจุ้ย ตำแหน่ง ทำเล ในการตั้งหลักปักฐาน
ตำแหน่ง คือ เช่นการปลูกบ้านจะต้องดูทิศดูทางของลม แดด น้ำ ดิน ให้การอยู่อาศัยนั้นมีความ
สงบสุข สะดวกสบาย มีความเหมาะสมทั้งดิน น้ำ ลม ไฟ คือ อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

“ผี“ หมายถึงผีปู่ตาชาย ผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน ผีสัวจรร่อนเร่ ไม่มีที่อยู่
อาศัยเป็นผีประเภทคอยทักคนให้ได้รับความป่วยไข้ ผีปู่ตาชาย ผีบรรพบุรุษ ต้องทำบุญให้ทาน
อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลส่งไปให้ แสดงถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ ผีสัวจรร่อนเร่ ไม่มีที่
อยู่อาศัย ต้องทำบุญให้ทานอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลส่งไปให้ แสดงถึงการเป็นชาวพุทธต้องมีน้ำใจ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้กับคนกับผี ผีประเภทที่คอยทักคนให้ได้รับความเจ็บป่วยไข้ ต้องทำบุญอุทิศ
ส่วนบุญส่วนกุศลส่งไปให้ แล้วจัดหาทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อให้หายจากการป่วยไข้ แล้วเรียกขวัญ
กลับคืนมา

พ่อหนาน ได้กล่าวเรื่องผีเพิ่มเติมอีกว่า ความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อมากับ
พิธีกรรมต่างๆ เช่น ผิดผี คือ คนที่ไม่เคยไหว้ผีบ้านผีเรือน ไม่เคยทำบุญทำทานไปให้ผีบรรพ
บุรุษได้กิน ผิดผี ผิดประเพณีเรื่องล่วงเกินสาว เช่น จับมือถือแขนสาวจะต้องเสียชีวิตตามที่ตกลงกัน
ผิดผี เรื่องบนบานศาลกล่าวไว้กับผีบ้านผีเรือน แล้วยังไม่แก้ ยังไม่ได้ให้กิน ผิดผี ในพื้นที่ทั่วไป
เช่น ผีที่อาศัยอยู่ในต้นไม้ ผีป่าเขา ต้องทำการจตุรปู เทียน ขอบมาให้ยกโทษ

“ขวัญ“ หมายถึงขวัญที่อยู่ในตัวของคนจะมี 32 ขวัญ จะติดตัวมาตั้งแต่เกิด แล้วยังมี
ขวัญหนี ขวัญหาย ในความเชื่ออีก “ขวัญ“ เป็นคำที่เป็นมงคล เช่น ผัวแก้วเมียขวัญ ขวัญงมา
อยู่กับเนื้อกับตัว ขวัญเอ๋ยขวัญมา แต่ถ้าขวัญหนีขวัญหาย จะทำการเรียกขวัญให้คืนกลับมา โดย
การจัดทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ

นี่คือคำบอกเล่าของ คุณพ่อหนาน คีบ บุญมี

จ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญคนที่ 2

พ่อหนานอินทร์สม เดชมา อายุ 65 ปี อยู่บ้านเลขที่ 11 หมู่ 12 ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา มีชาติกำเนิดอยู่ที่จังหวัดพะเยา มีอาชีพทำนาและรับจ้างทั่วไป ปัจจุบันพักอยู่กับลูกชาย ลูกสะใภ้ ได้ผ่านการบวชเรียนมา 6 พรรษา พ่อหนานอินทร์สม เป็นพ่อครูคนหนึ่งทางล้านนา เป็นผู้สืบทอดงานวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมแบบล้านนามาจากพ่อหนานจันท์ เดชมา รับงานเป็นจ้าวพิธีกรรมเป็นเวลายาวนานถึง 27 ปี เริ่มเป็นจ้าวพิธีกรรมมาตั้งแต่ อายุ 44 ปี จนมาถึงปัจจุบันอายุ 65 ปี พ่อหนานอินทร์สม เป็นจ้าวพิธีกรรมต่างๆอยู่ทุกพิธี พ่อหนานมีวิชาเรียนรู้พิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ได้ประโยชน์ในการช่วยเหลือคน ช่วยเหลือชุมชนในแบบหมอโหราศาสตร์โบราณทางภาคเหนือ เป็นที่ยอมรับของสังคม ทุกวันนี้มีลูกศิษย์อยู่หลายคนที่เป็นคนหนุ่ม ฝากอยติดตามเมื่อมีเวลาว่างเพื่อการศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ (เพราะหลายคนยังเป็นนิสิตนักศึกษา)

ได้เรียนรู้วิธีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญมาจากใคร

พ่อหนานอินทร์สม ได้เรียนรู้วิธีการทำพิธีกรรมต่างๆมาจาก คุณพ่อหนานจันท์ เดชมา ซึ่งเป็นพี่ชายของพ่อหนานอินทร์สม เดชมา ได้เป็นอาจารย์สอนให้พ่อหนานอินทร์สม ให้ความรู้วิชาบายศรีสู่ขวัญและพิธีกรรมต่างๆ พ่อหนานอินทร์สม ได้บวชเรียนเป็นพระ พ่อหนานยังได้นำความรู้ในคำภาษาบาลี-สันสกฤตครั้งที่บวชเรียนอยู่ บทที่เป็นมงคลมาผสมเพิ่มกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ให้เกิดความเหมาะสมเพื่อเพิ่มความขลังในบางช่วงบางตอน จนได้รับประโยชน์มากในพิธีกรรม โดยทางตรงและทางอ้อมซึ่งได้ผลเป็นอย่างดี จนเป็นที่ยอมรับของสังคมของชุมชน และพ่อหนานยังมีพิธีปลอบโยน ยกยอเจ้าของขวัญ โน้มน้ำใจจรรยาให้เพิ่มมากขึ้น เมื่อเจ้าของขวัญมั่นอกมั่นใจ ศรัทธาความเชื่อเกิด พิธีกรรมก็สำเร็จจสมความปรารถนา

เหตุผลที่ชอบอาชีพนี้

พ่อหนาน อินทร์สม เดชมา กล่าวว่าตนเองเป็นคนที่อ่อนโยน เป็นเด็กผู้ชายที่มีนิสัยเรียบร้อย เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ไม่เถียงพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และผู้ใหญ่ทั่วไป ถือว่าเป็นบาทมหาราช เมื่อเล็กๆจะไปวัดกับคุณยายเป็นประจำ อาจซึมซับในรสพระธรรมตามคุณยายได้ สวดมนต์ได้นิดหน่อยตอนอายุ 5 ปี และมาเก่งเกิดความชำนาญมากเมื่อได้บวชเรียน

ประเภทการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญในแต่ละอย่าง

เรื่องของพิธีกรรมในแต่ละประเภทที่มี เช่น บวชพระ แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ต่ออายุตัวเอง เรียกขวัญผู้ป่วย พิธีกรรมสวนไร่นา เครื่องมือทำมาหากิน เป็นต้น พ่อหนานอินทร์สม เดชมา บอกว่าในทุกๆพิธีจะเหมือนกันหมด ในการทำพิธีไม่แตกต่างกันเลย จะมีคำพูดเกมยก ล้อไปในบางครั้ง เช่น การทำขวัญนาคจะล้อกับพ่อนาคว่า “ ขอให้บวชไปนานจนได้เป็นสมพาน

เจ้าอาวาส “ งานแต่งงานก็จะลือคู่บ่าวสาวว่า “ ขอให้มีลูกหัวปีท้ายปี ลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง “
 ขึ้นบ้านใหม่จะลือเจ้าของบ้านว่า “ ขอให้บ้านหลังนี้ใหม่อยู่ตลอดอย่าได้เก่าเลย “ เป็นต้น

การเข้าทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

ทุกครั้งก่อนเข้าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ต้องขี้ขันครุ โดยเจ้าภาพจะจัดพานครุมอบ
 ให้กับเจ้าพิธีกรรม ในพานครุจะประกอบไปด้วย

1. ธูปหอม 12 ดอก
2. เทียน 2 เล่ม
3. เงินค่าครุ 12 บาท
4. ดอกไม้ 3 ดอก 3 สี

การเข้าทำพิธีกรรมทุกพิธี เจ้าภาพต้องมอบพานครุให้กับเจ้าพิธีก่อน จากนั้นพ่อหนาน
 จะทำการยกพานครุขึ้นเหนือศรีษะ บอกกล่าวถึงบรมครู ครูบาอาจารย์ของตน ให้มาช่วยเหลือใน
 การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญในครั้งนี้ ให้เกิดความสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีทุกประการ แล้วเจ้าพิธีจะจัด
 วางพานครุในที่เหมาะสมจึงเริ่มพิธีกรรม โดยในพิธีการคำสวดคำร้องจะเป็นภาษาเมืองในบางตอน
 และใช้ภาษาบาลี-สันสกฤตบ้างในบางตอน สำเนียงที่ออกมาของพ่อหนานอินทร์สม ฟังแล้วจับ
 ทางได้พอประมาณ ฟังไพเราะสำเนียงเสียงดี เสียงของพ่อหนานจะออกไปทางคนเมืองผสม
 สำเนียงของภาคกลางในบางตอนบางวรรค คล่องในการสวดการร้องด้วยความชำนาญ

การเรียกขวัญให้กับผู้ที่ขวัญหายหรือผู้ป่วย

การเรียกขวัญ ของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ พ่อหนานเจ้าพิธีได้สวดคำภาษาบาลี-
 สันสกฤตต่าง ๆ นานา ใช้เวลาโดยประมาณ 40 นาที จากนั้นจะให้เจ้าของขวัญแบบมือ ยื่นมือทั้ง
 สองข้างไว้บนปากขันของบายศรี พ่อหนานเจ้าพิธีหยิบข้าวก้อนเล็กๆข้างละ 2 ก้อน กับไข่ต้ม
 มาใส่ในมือทั้งสองข้างของเจ้าของขวัญ กับมีน้ำ 1 แก้ว พ่อหนานได้หยิบดอกไม้ที่อยู่ในขัน
 บายศรีมา 1 ดอก ใช้ดอกไม้จุ่มลงไปในแก้วน้ำ แล้วนำมาสะบัดใส่มือของเจ้าของขวัญ จากนั้น
 พ่อหนานก็ให้พรไปด้วย แล้วให้เจ้าของขวัญกินข้าวกินไข่กินน้ำ ต่อมาพ่อหนานจึงทำการมัดมือ
 ให้กับเจ้าของขวัญ เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคล เป็นอันจบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เรียกขวัญ หรือ
 ฮ้องขวัญ

พ่อหนานบอกว่าการทำพิธีกรรมในวันนี้ เป็นการสู่ขวัญ เรียกขวัญเพื่อให้กลับค้ำมาอยู่
 กับเนื้อกับตัวเจ้าของขวัญ บัดนี้ขวัญกลับมาอยู่กับเจ้าของขวัญเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จากนั้นพ่อ
 หนานจึงใช้ด้ายมัดมือ เพื่อมัดขวัญไว้ไม่ให้ขวัญหนีไปไหนอีก พูดว่าต่อจากนี้ไปเจ้าของขวัญจะ
 ได้มีชีวิตใหม่ที่มีความสุขตลอดไป ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ทำมาค้าขึ้น รวมไปถึงครอบครัว
 ของเจ้าของขวัญ ทุกข์โศกโรคร้าย เสนียดฉิวโรจะหมดไป บัดนี้สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายได้หายไปหมด

สิ้น ธาตุทั้ง 4 ในกายกลับมาอยู่ครบ รวมถึงขวัญทั้ง 32 ขวัญก็กลับมาอยู่ในตัวเป็นมิ่งขวัญ เหมือนเดิม

เครื่องสักการบูชาในขันบายศรี

ในขันของบายศรีสู่ขวัญในแต่ละครั้ง จะต้องมีเครื่องสักการะซึ่งประกอบไปด้วย

1. ข้าวเหนียว 1 ปั้น
2. ไก่ต้ม 1 ตัว
3. ไข่ต้ม 2 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
5. ขนมหวานที่เป็นมงคล 2 อย่าง
6. กล้วย 2 ลูก
7. กระจก แป้ง หวี น้ำอบ หรือ น้ำหอม

ความภาคภูมิใจของเจ้าพิธีกรรม

พ่อหนานอินทร์สม เดชมา ได้ทำพิธีมา 27 ปี ด้วยใจรักติดตามผู้เป็นลุงในการทำ พิธีกรรมมาตลอด โดยเป็นผู้ช่วยจัดสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม จนเกิดความชำนาญ จำได้แม่นในทุกขั้นตอนให้ พ่อหนานจันทร์ เดชมา แล้วทำตามทุกอย่างได้ชำนาญ จึงได้รับขั้นครุ ครอบครุ กับพ่อครูหนานจันทร์ เดชมา การสนใจร่ำเรียนวิชานี้เพราะเห็นว่าพิธีกรรมต่างๆแบบโบราณนั้นมีคุณค่า ให้ประโยชน์กับวิถีชุมชน ให้การช่วยเหลือเมื่อชุมชนมีความทุกข์ทางใจ ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญและพิธีกรรมต่างๆนี้ทำให้เพื่อนมนุษย์พ้นทุกข์ได้ เป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยผ่อนคลายจากภัยที่เกิดขึ้นทางใจ จากความกลัว พิธีกรรมจึงเป็นความเชื่อของชุมชนอย่างหนึ่ง การจัดทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นการให้กำลังใจกับเจ้าของขวัญให้เกิดมีแรงต่อสู้กับชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง ในการดำเนินชีวิตของชุมชนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ยังถือประเพณีวัฒนธรรมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกันมาตลอด จังหวัดพะเยายังนิยมทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญกันอยู่ทั้งเมือง และนอกเมือง ทำเป็นการส่วนตัว หรือ ทั้งครอบครัว ทั้งจังหวัดพะเยา

พ่อหนานอินทร์สม เดชมา เล่าว่าการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมีอยู่หลายอย่างแต่ละอย่างพิธีกรรมจะคล้ายกันมาก จะผิดกันไปบ้างในคำพูดคำสวดในบางตอน แต่พิธีกรรมที่ยังนิยมกันอยู่มาก คือ พิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับคนที่ป่วยทานข้าวไม่ค่อยได้ ถือว่าเป็นพยาธิ มีโรคภัยไข้เจ็บ เกิดความหงุดหงิดอยู่ภายใน สมองฟุ้งซ่าน ตกใจขวัญหาย ญาติจึงต้องจัดทำพิธีบายศรีสู่ขวัญพากันไปจัดหาหมอเรียกขวัญ ให้หายป่วยไข้จะได้อยู่ดีมีสุข และยังมีการสู่ขวัญบ้านเรือนเก่าที่มีอยู่กับการขึ้นบ้านใหม่ก็ยังมีการบายศรีสู่ขวัญกันอยู่ มีได้ขาด

พ่อหนานอินทร์สม เดชมา กล่าวว่าพิธีบายศรีสู่ขวัญ จะไม่หายไปไหนขอรับรองว่าจะอยู่กับชาวเหนือปółีกนานแสนนาน ส่วนพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่เริ่มห่างหายไปไม่ค่อยมีใครนิยมทำกัน คือ การสู่ขวัญให้กับพระสงฆ์ การเลื่อนตำแหน่งข้าราชการ การคลอดลูกใหม่ การสู่ขวัญสัตว์ เช่น วัว ควาย สวนไร่นา เกวียน เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น

การถ่ายทอดการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

เรื่องการถ่ายทอดวิชาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ให้กับคนรุ่นต่อไปนั้นรับรองว่ามีแน่ พ่อหนานอินทร์สม เดชมา บอกว่าไม่เคยคิดว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้จะหมดไป มีผู้สนใจอยู่หลายคนที่มาเรียนอยู่และทำพิธีเป็นแล้วก็มี เพียงรอโอกาสให้ออกงานในงานที่เหมาะสมเท่านั้น การสืบทอดวิชาทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ พ่อหนานอินทร์สม ได้ฝึกลูกหลานไว้แล้วในขณะนี้ ซึ่งบุคคลเหล่านั้นยังเป็นวัยรุ่นอยู่ และยังไม่ได้ผ่านการบวชเรียนจึงรอเพียงผ่านการบวชเรียนเสียก่อน พ่อหนานอินทร์สมกล่าวว่า บุคคลที่จะมาเรียนนั้นจะต้องมีใจรัก และมีความเมตตาอยู่ในตัวของคนเรียนด้วย เพื่อที่จะช่วยเหลือคนอื่นในยามที่เขาเจ็บป่วย

สถานการณ์ปัจจุบันของการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ และพิธีกรรมอื่นๆ จะมีรายได้เป็นค่าตอบแทน จนกลายเป็นประเพณีที่จะต้องมีการจ้างวานจนกลายเป็น “รายได้” ที่ยังบอกไม่ได้ว่าคนรุ่นใหม่จะคิดยังไงกับรายได้นี้ แต่เมื่อมาสอบถามผู้ที่มาเรียน เรื่องรายได้จะตอบคล้ายๆกันว่า ผมรักและชอบงานการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผมอยากทำงานอย่างนี้โดยไม่ตอบเรื่องรายได้

ความคิดเรื่องการอนุรักษ์การทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

วิธีการอนุรักษ์ของพ่อหนานอินทร์สม เดชมา คือการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนที่มาสนใจไปเรื่อยๆ ไม่เลือกวัย ไม่เลือกลักษณะ ไม่เลือกฐานะ แต่จะต้องอ่านออกเขียนได้ กับมีความประพฤติที่ดี และต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้วด้วย การเป็นเจ้าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้นอยากให้แต่ละชุมชนมีการเรียนรู้ในการทำพิธีให้มากขึ้น ไม่จำเป็นต้องมีเพียงคนเดียวในชุมชน และไม่ต้องรอให้คนรุ่นเก่าๆเลิกทำก่อนถึงจะมาเป็นเจ้าพิธีได้ ถ้าเป็นไปได้ก็อยากให้มีการเปิดโรงเรียนในวัดหรือตามสถานที่สอนโรงเรียนพระพุทธศาสนา ให้ได้มีการเรียนรู้ในการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอย่างจริงจัง เพราะเชื่อชาวจังหวัดพะเยานั้น เกือบทุกๆครัวเรือนจะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญในทุกๆครั้งที่มีการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว

ภาพที่ 4.1 ขนาดของใบตอง ที่เตรียมไว้สำหรับพื้นนี้้ว หรือที่เรียกกันอีกอย่างว่าการม้วนลูก

ภาพที่ 4.2 ของอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการทำบายศรี

ภาพที่ 4.3 วิธีการพันนิ้วที่ถูกต้อง หรือที่เรียกกันว่าการม้วนลูก

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นรูปแบบการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาการปฏิรูปการทำบายศรีและ การทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สมมุติฐานการวิจัยคือ การทำ บายศรีนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน การทำบายศรีมีความสำคัญมากสำหรับการทำ พิธีกรรมในแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะเป็นพิธีอันเป็นมงคลต่างๆ อาทิเช่น งานบวช งานแต่งงาน งาน ไหว้ครู งานบวชสงฆ์และงานประจำปีของวัด คนที่ทำบายศรีนั้นส่วนใหญ่จะมีถิ่นกำเนิดอยู่ที่ จังหวัดพะเยา และจะมีอายุประมาณ 30-40 ปีขึ้นไป การเรียนรู้วิธีการทำบายศรีของแต่ละบุคคล นั้น จะมีอาจารย์ที่ทำการฝึกสอนของแต่ละคนที่แตกต่างกันออกไป บางท่านได้ไปเรียนรู้จาก ศูนย์ ฝึกอาชีพ บางท่านก็เรียนรู้มาจากคุณแม่ของตนเอง หรือ ญาติผู้ใหญ่ที่ตนเองนับถือและมีใจรักที่จะ ทำบายศรีมากเพราะการทำบายศรีสามารถนำมาประกอบอาชีพได้เช่นกัน และการทำบายศรีในแต่ละ ครั้ง สามารถทำให้ผู้ที่ทำบายศรีมีสมาธิที่ดี มีสติอยู่ตลอดเวลาทำให้ผู้กระทำให้มีความใจเย็น ไม่ ฟุ้งซ่าน และทำให้เป็นคนรอบคอบในการใช้ชีวิตประจำวันได้อีกเช่นกัน

1 การจัดทำบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาในจังหวัดพะเยานั้น ได้ยกตัวอย่างมา ทั้งหมด 5 ราย ในบทที่ 4 จะมีวิธีการทำบายศรีของแต่ละท่านนั้น มีความสอดคล้องกันจะแตกต่างกันตรงที่การตกแต่งดอกไม้ของแต่ละท่านเท่านั้น บางคนตกแต่งดอกไม้เยอะเกินไปจนดูแล้วรก รุงรัง ส่วนบางคนตกแต่งดอกไม้ไม่ค่อยเกินไป ก็ขึ้นอยู่กับว่าผู้ตกแต่งนั้นชอบแบบไหน ส่วนการทำ บายศรีสู่ขวัญนั้น ในวิธีการทำจะเหมือนกันทุกอย่าง และทุก ๆ ครั้งที่มีการทำบายศรี จะต้องมีการ ชื่นพानครูเหมือนกันทุกคน การชื่นพานครูนั้นเป็นความเชื่อของคนโบราณล้านนา ที่มีความเชื่อ ทั่วๆ ไปว่า จะต้องมีการสักการะให้ครูบาอาจารย์ เช่น พ่อบายศรี แม่บายศรี ลูกบายศรี และ บรมครู บายศรีทั้งหลาย การชื่นพานครูนั้น จะต้องมีการ รดน้ำ เทียน และเงินค่าครู เพื่อแสดงถึงการ เคารพครูบาอาจารย์ ของตนเองที่ได้สั่งสอนให้ได้เรียนรู้วิธีการทำบายศรีอย่างถูกต้อง และ ออกมา ได้อย่างสวยงาม ส่วนเรื่องเงินที่จะต้องขึ้นในพานครูนั้น แล้วแต่ละท่านจะขึ้นค่าพานครูไม่เท่ากัน

บางท่านจะขึ้นพานครุ ประมาณ 109-199 บาท ก็แล้วแต่ว่าครูของบุคคลนั้น ๆ จะเรียกเท่าไร และเมื่อทำการบายศรีเสร็จสมบูรณ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เงินค่าครูก็จะถูกนำไปทำบุญให้แก่ครูบาอาจารย์ที่วัด

ในการทำบายศรีนั้นจะมีวิธีการเลือกใบตองที่จะนำมาทำบายศรีในแต่ละครั้ง จะมีวิธีการเลือกที่เหมือน ๆ กัน ส่วนใหญ่จะเลือกใบตองจากกล้วยตานี ซึ่งจะเป็นใบตองที่มีความแข็งแรงและสวยงาม คงทนอยู่ได้นานมากใบตองทั่ว ๆ ไป และการเลือกใบตองที่จะนำมาทำบายศรีนั้น ควรเลือกใบตองในขนาดที่พอดี ใบไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป ส่วนใหญ่จะนับจากยอดของต้นกล้วยลงมา และจะเลือกใช้ก้านที่ 3-4 ในฤดูฝน และจะเลือกใช้ก้านที่ 4-5 ในฤดูร้อน นี่คือการเลือกใบตองที่จะนำมาทำบายศรีในแต่ละครั้ง

สาเหตุที่เลือกใบตองเช่นนี้ก็เพราะว่า ใบตองกล้วยที่อ่อนจนเกินไป เมื่อนำมาทำบายศรีแล้วจะเหี่ยวง่าย น้ำหล่อเลี้ยงในใบตองจะเก็บความแข็ง ความเขียวสดไว้ได้ไม่นาน ส่วนใบที่แก่จนเกินไป จะมีความหนาและกรอบง่าย เพราะแข็งจนเกินไป ใช้ได้ไม่กี่วันก็จะเปลี่ยนจากเขียวมาเป็นเหลือง และจะมีวิธีการเลือกใบตองที่เหมือน ๆ กันทุกคน และส่วนใหญ่ทุกคน จะเลือกที่จะตัดใบตองตอนช่วงเช้า เพราะคุณภาพของใบตอง จะคงเหนียวคงทน รักษาความสดไว้ได้นานหลายวัน เหตุผลที่ไม่ตัดใบตองตอนช่วง สาย ๆ ใกล้เที่ยง หรือช่วง บ่ายและช่วงเย็นนั้น เพราะคุณภาพของใบตอง จะไม่เหนียวคงทนรักษาความสดไว้ได้นานหลายวัน อาจเป็นเพราะเมื่อเวลาสาย ถึง เวลาเย็นนั้น ใบตองของต้นกล้วยจะถูกแสงแดดมากจนเกินไป จนทำให้น้ำหล่อเลี้ยงในใบตองนั้นลดน้อยลงไป จะนำมาทำบายศรีออกมาไม่ได้สวยงามและอยู่ได้นานหลายวันตามที่

การทำบายศรีทุกครั้งสิ่งที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ อุปกรณ์ในการทำบายศรี ซึ่งคนทำบายศรีทั้ง 5 คนนั้น จะมีอุปกรณ์ในการทำที่เหมือน ๆ กันมาก ไม่แตกต่างกันสักเท่าไร อุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมไว้ในการทำบายศรีสู่ขวัญ จะต้องมียูปกรณ์ที่จะใช้มาเป็นส่วนประกอบนั้นก็คือ แผ่นโพม ซ่อบายศรี ไม้เสียบลูกชิ้น ด้ายสายสิญจน์ ดอกไม้ประดับเช่น ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก ดอกกุหลาบ หรือดอกไม้ตามฤดูกาลที่พอจะหาได้ และ ภาชนะที่เป็นฐานรองรับ เช่น พาน ขัน หรือที่เรียกกันว่า สลุง

ส่วนวิธีการประกอบขันบายศรีนั้น จะทำเหมือนกันอีกเช่นกัน จะมีอยู่ 2 แบบหลักๆ คือ

แบบที่ 1 จะเป็นแบบ 6 หลัก จะใช้ซ่อบายศรี 6 ซ่อ ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากที่สุด (แบบ 6 หลัก นั้นมีความหมายคือทศ 6 ทศ โดยจะเปรียบเสมือน ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ บนฟ้า และใต้ดิน)

แบบที่ 2 จะเป็นแบบ 8 หลัก ซึ่งจะใช้บาศรี 8 ข้อ เช่นเดียวกันกับแบบที่ 1 แต่แบบที่ 2 นั้น จะนิยมใช้ให้กับ เจ้านายชั้นสูง หรือ ระดับผู้ที่มีตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์เท่านั้น (แบบ 8 หลัก นั้นจะมีความหมายคือ ทิศทั้ง 8 ทิศ โดยเปรียบเสมือน ทิศบูรพา ทิศอาคะเนย์ ทิศทักษิณ ทิศหรดี ทิศปัจฉิม ทิศพายัพ ทิศอุดร และ ทิศอีสาน)

ซึ่งทั้ง 2 แบบนี้ ผู้ที่ถูกสัมภาษณ์ เชื่อว่า คนสมัยโบราณนั้นมีความเชื่อที่ว่า จะมี เทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทู่วทั้ง 8 ทิศ หรือ 6 ทิศนั้น จะมาปกป้องพิทักษ์รักษา ให้แก่คนที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมนี้ ไม่ว่าจะอยู่ทางทิศไหนหรือเดินทางไปทางทิศไหน ๆ ก็จะมีเทวดา หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คุ่มครองอยู่เสมอ นี่คือการเชื่อของคนโบราณจนมาถึงสมัยปัจจุบัน

2 ความหมายของพิธีกรรมบาศรีสู่ขวัญนั้น คือ เป็นการเรียกขวัญของบุคคลนั้นๆ ให้กลับมาอยู่กับตัว ซึ่งเป็นความเชื่อของคนในจังหวัดพะเยา ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณในรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ทำกันมาจนมาถึงในยุคปัจจุบัน การทำพิธีบาศรีสู่ขวัญ จะทำให้แก่คนที่ กำลังจะ บวช หรือ ทำให้แก่คนป่วย และ คนที่จากบ้านไปไกลแล้วกลับมาที่บ้านอีกครั้ง เพื่อเป็นการเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว ซึ่งคนในจังหวัดพะเยานั้น ได้เห็นถึงคุณค่าของพิธีกรรมนี้มาก เป็นพิธีกรรมที่เรียกขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตในวันข้างหน้าได้ จึงเรียกได้ว่า พิธีกรรมบาศรีสู่ขวัญนั้น มีคุณค่าและมีความหมายของคนในจังหวัดพะเยาเป็นอย่างยิ่ง และทุกๆจังหวัดในภาคเหนืออีกเช่นกัน

3 การถ่ายทอดการทำบาศรีนั้น จะมีการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลัง ๆ ใกล้เคียงกันมาก ซึ่งการถ่ายทอดวิธีการทำบาศรีของ จะมีการไปสอนให้แก่คนในชุมชนของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการไปสอนตามวัด ในเวลาที่ทางวัดจัดงานมงคลต่าง ๆ ก็จะมีคนมาสนใจในการทำบาศรีในแต่ละครั้ง หรือในบางโอกาส ก็จะถูกเชิญไปสอนวิธีการทำบาศรี ตามโรงเรียนต่าง ๆ ในเทศบาลของเมืองพะเยา ในการสอนแต่ละครั้ง ทุกคนจะสอนด้วยใจรัก และรู้สึกถึงความภาคภูมิใจ ที่ได้ไปสอนให้แก่เยาวชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อ ๆ กันไป และการไปสอนวิธีการทำบาศรีทุก ๆ ครั้ง ทุกคน จะไม่คิดค่าจ้างในการสอนเลย เพราะถือว่าการสอนของแต่ละครั้งนั้น เป็นการสืบทอดให้แก่คนรุ่นหลังๆ ได้นำไปประกอบอาชีพในวันข้างหน้าได้เช่นกันสถานการณ์ของบาศรีในปัจจุบัน ยังคงมีให้เห็นกันอยู่ทั่ว ๆ ไป ไม่มีวันสูญหายไปอย่างแน่นอน เพราะทุกวันนี้จะมีให้เห็นเกือบทุก ๆ ชุมชน และที่เห็นบ่อยมาก จะมีให้เห็นตามงานมงคลต่างๆ เช่น งานไหว้ครูตามตำหนักทรงทั่ว ๆ ไป และตามงานวัดของทุก ๆ ชุมชน ซึ่งบาศรีนั้นจะมีความสำคัญมากสำหรับในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในจังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบัน

ส่วนเรื่องของรายได้ในการทำบายศรีนั้นจะเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับบุคคลที่มาจ้างให้ทำบายศรีนั้น จะมีน้ำใจให้โดยที่ไม่ได้เรียกร้องค่าจ้างแต่อย่างไร ส่วนคนที่รับจ้างในการทำบายศรีหรือทำบายศรีเป็นงานอดิเรก ก็จะเรียกค่าจ้างตามคุณลักษณะของบายศรีหรือชนิดของบายศรีว่าจะเลือกเอาบายศรีชนิดไหนความคิดเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์การทำบายศรีนั้น ต้องการให้ทางหน่วยงานภาครัฐ ของจังหวัดพะเยา เปิดศูนย์การเรียนรู้วิธีการทำบายศรี ให้แก่เยาวชนรุ่นหลังเพื่อจะได้สืบทอดต่อ ๆ กันไป และมีการจัดการประกวดการทำบายศรีเป็นประจำทุกปี ของแต่ละชุมชน ของแต่ละโรงเรียน ให้เป็นประเพณีประจำจังหวัดพะเยา หรือ มีการเปิดการสอนวิธีการทำบายศรีในแต่ละชุมชน แต่ละหมู่บ้าน ในทุก ๆ วันหยุด เสาร์-อาทิตย์ เพื่อที่จะให้เด็กรุ่นหลังได้มีการเรียนรู้ในการทำบายศรีอย่างถูกต้อง ได้นำมาประกอบอาชีพได้ในอนาคต และเพื่อที่จะได้เป็นการอนุรักษ์วิธีการทำบายศรีให้สืบทอดต่อกันไปนาน ๆ จนไม่มีวันที่สิ้นสุด

การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ยังเป็นสิ่งที่นิยมทำกันอยู่ในเขตจังหวัดพะเยา มีแนวโน้มได้รับการสืบทอดต่อกันไปอีกหลายรุ่น ปัจจุบันถึงจะมีความเจริญเข้ามาในรูปแบบต่างๆ มากมาย คนในเมืองพะเยายอมรับกับสิ่งใหม่ๆ ที่เข้ามา แต่คนพะเยายังไม่ทิ้งประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ คือ การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา เห็นได้ว่าเมื่อมีการเจ็บป่วยขึ้นมา ในบางครั้งพาไปรักษาในโรงพยาบาล บางครั้งต้องพารักษาทางโหราศาสตร์หรือพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมือง หรือบางครั้งได้ทำการรักษาทั้งสองอย่างควบคู่กันไป คนในเขตอำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ยังนิยมประเพณีแบบพิธีโบราณในศาสตร์ของพราหมณ์ ผสม กับคำสวดคำสอนของทางพระพุทธศาสนาอยู่ ซึ่งใช้ร่วมกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน จนกลายมาเป็นประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทย ชาวเมืองพะเยา และชาวเหนืออีกหลายจังหวัด จึงยืนยันได้ว่าการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนี้ เป็นที่ยอมรับได้มีการสืบทอดต่อกันมา แม้แต่เยาวชนรุ่นใหม่ก็ให้ความสนใจในพิธีกรรมนี้อยู่มาก จะเห็นได้ว่าในสถาบันการเรียนรู้หรือ สถาบันการศึกษาต่างๆ ไปได้หันมามองเห็นคุณค่าของเรื่องบายศรีสู่ขวัญ กับพิธีกรรมการสู่ขวัญ สนใจความสวยงามเสน่ห์ในตัวบายศรี จึงจัดกลุ่มพากันไปศึกษารูปแบบของบายศรีตามวัด ตามแหล่งชุมชนต่างๆ ทั้งได้มาดัดแปลงเป็นกระทงประกวด ในงานเทศกาลประเพณีลอยกระทงประจำปี จนติดอันดับประสบความสำเร็จ และในบางโอกาสทั้งนิติต ชุมชน และหน่วยงาน ได้นำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญมาต้อนรับอาคันตุกะให้เป็นที่เชิดหน้าชูตาทางวัฒนธรรมด้วยฝีมือของคนไทย ซึ่งบ่งบอกได้ว่าคนไทยนั้นมีสติปัญญาเป็นเลิศ มีความสามารถที่ละเอียดประณีต มีความคิดที่สร้างสรรค์ เกิดความประทับใจ ได้รับความชื่นชมจากอาคันตุกะที่ได้เห็นฝีมือของคนไทยทางพระพุทธศาสนา ในวัดวาอาราม จะมีพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งเกี่ยวกับทางศาสนาอยู่หลายโอกาส

คนในชุมชนต้องรับรู้ และมีหน้าที่จัดทำบายศรีมาให้ เป็นบายศรีที่นำมาเพื่อความเหมาะสมกับงาน ส่วนพิธีกรรมจะเป็นหน้าที่ของเจ้าพิธี หรือมีภคทายกจัดการตามความเหมาะสมพระสงฆ์เป็นที่พึ่งของอุบาสก อุบาสิกา มีหน้าที่คอยดูแลพระศาสนา และต้องปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ อยู่ในศีลในธรรม อุบาสก อุบาสิกา มีหน้าที่คอยดูแลพระสงฆ์ ให้สืบทอดพระศาสนาต่อไป สายทางพุทธศาสนายุคเก่าๆเคยนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน ต่อมาได้รับเอาวัฒนธรรมทั้งสองสายมารวมกัน จึงมีพระและพราหมณ์อยู่ในพิธีต่างๆร่วมกัน การทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญยังมีอยู่จริงซึ่งเป็นความเชื่อที่ผสมกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิม ที่มาจากพราหมณ์ และ ของชาวพุทธ กับความเชื่อในความเร้นลับที่เหนือธรรมชาติ ที่ไม่สามารถจะมองเห็นด้วยตาเปล่า ซึ่งคนในท้องถิ่นทางอำเภอเมืองพะเยา มีความเชื่อถือกันมาก จึงได้ใช้มาเป็นประเพณีที่สำคัญจนถึงสมัยทุกวันนี้ ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างมากๆ กับพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชุมชนเป็นผู้ยอมรับพิธีกรรมนี้ ในทุกๆหมู่บ้าน ชุมชนมีการจัดทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ กันในทุกๆโอกาส ทุกๆคร้วเรือน และส่วนตัวบุคคล ทั้งในมูลเหตุแห่งความดีที่เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และมูลเหตุไม่ดีให้กลับมาเป็นดี เช่น การป่วยชาวเหนือถือว่าบุคคลนี้ได้เป็นพยาธิ ป่วยไข้ ต้องปัดรังควาน อาจผิดผีป่วน่า ตายาย ผิดตามทุ่งนา ผิดตามไร่ตามสวน ผีป่าลึก หรือถูกผีทัก พ่อแม่ต้องไปหาเจ้าพิธีกรรมมาจัดทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เพื่อให้หายจากอาการป่วยซึมเศร้า ประเพณีพิธีกรรมที่เป็นมงคลของชีวิตนี้เป็นความเชื่อที่เห็นผลมาแล้วในทุกสาย ทั้งเป็นการแสดงความเคารพให้ความเชื่อถือบรรพบุรุษ ให้การสืบทอดในพิธีกรรม เกิดความชื่นชมยินดีในหมู่ญาติ เป็นการปลอบใจให้เจ้ากับของขวัญ ให้คนป่วยได้มีกำลังใจในการต่อสู้กับโรคร้ายที่เป็นอยู่ และจะได้มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองในการสู่ขวัญนี้เป็นส่วนหนึ่งช่วยให้เกิดสิริมงคลต่อไป

พิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่สำคัญของชาวเหนือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขวัญและจิตใจ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้ดีขึ้น การดำเนินวิถีชีวิตของชาวเหนือแทบทุกอย่าง จะเกี่ยวข้องกับพิธีบายศรีสู่ขวัญ ส่วนหนึ่งเป็นการเรียกร่องพลังทางจิต ช่วยให้มีพลังใจที่เข้มแข็ง สามารถฟันฝ่าภัยพิบัติต่างๆได้ การถือประเพณีของบรรพบุรุษจะช่วยทำให้เกิดมงคลกับชีวิต ทำให้การดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ราบรื่น สงบร่มเย็น ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง ผู้ที่มีเคราะห์ฟันเคราะห์ ผู้มีทุกข์ได้พ้นทุกข์ทั้งปวง ด้วยมูลเหตุแห่งการเข้าทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเมื่อเกิดอาเพศกับชีวิตของตน ตามความเชื่อนี้เจ้าผู้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ การประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขวัญกำลังใจให้เข้มแข็ง ช่วยให้ขวัญกำลังใจดีขึ้น ซึ่งชาวเหนือเห็นความสำคัญทางจิตใจเป็นอย่างมาก ดังนั้นวิถีชีวิตในการดำเนินของชาวเหนือแทบทุกอย่าง จึงมักจะมีการสู่ขวัญเมื่อพบสิ่งที่คิดว่าไม่ดีเกิดขึ้นกับตัว หรือ ครอบครัว เพื่อให้ชีวิตอยู่ด้วยความราบรื่น มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีโชคดียิ่งขึ้น ปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีให้หายจากไปเคราะห์ทั้งปวงให้หายไปสิ้น ด้วยการประกอบพิธีบายศรี

สู้ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนาการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญมีอยู่หลายรูปแบบ แล้วแต่ละจะจัดพิธีสู่ขวัญในเรื่องใด เช่นการสู่ขวัญให้กับเด็กน้อย สู่ขวัญนาค สู่ขวัญบ่าวสาว หรือจะเป็นการสู่ขวัญในเหตุที่เกิดการเสียชีวิต จิตใจไม่ดี จ้าวพิธีจะเรียกให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว ทำสิ่งที่ไม่ดีให้หายจากไป มีพลังใจกลับคืนมา รวมทั้งการสู่ขวัญสัตว์และสิ่งต่างๆก็ทำได้ผล เป็นความเชื่อว่าทำแล้วดี บายศรีสู่ขวัญเป็นสื่อกลางในการแสดงออกถึงวัฒนธรรมที่งดงาม เป็นการแสดงออกถึง ความเคารพศรัทธา ของคนในอดีตที่เห็นความสำคัญของครูบาอาจารย์ คุณบิดามารดา ผ่านการแสดงออกถึงเคารพศรัทธาในตัวบุคคลในพิธีกรรมนอกจากจะมีเครื่องขวัญต่างๆที่ใช้ในพิธีแล้ว พิธีการต่างๆก็จะแตกต่างกันออกไปบ้างเป็นปลีกย่อย แล้วแต่ลักษณะของพิธี ประเพณีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา เป็นประเพณีที่ชุมชนส่วนมากนิยมปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป เพราะถือว่าเป็นพิธีที่เป็นสิริมงคลต่อชีวิต เป็นการมอบความปรารถนาดี คลบบันดาลให้กับผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ ทุกคนจะมีความสุข ได้รับความเจริญ มีจิตใจสงบ อยู่อย่างสุขสบาย พิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนายังส่งเสริมให้คนในชุมชน มีความรักใคร่ สามัคคี ปองคองกันเป็นอย่างดี นับเป็นวัฒนธรรมที่ดีมีคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ให้อยู่สืบไปหน่วยงานต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดได้แรงบันดาลใจ ในอำเภอเมืองพะเยา มีข้าราชการ มีหน่วยงานอยู่มากมาย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน โรงเรียน สถาบันมหาวิทยาลัย ห้างสรรพสินค้า โรงแรม และโรงงาน ทุกสถานที่ได้กล่าวมานี้ สามารถช่วยกันจรรโลงวัฒนธรรมประเพณีแบบล้านนาได้ เพื่อการสืบทอด เพื่อการอนุรักษ์ จัดโครงการเข้าร่วมสัมมนาเสนอแนะ ในด้านวัฒนธรรมของชาวเหนือ จัดงานประเพณีร่วมกันในเทศกาล แต่งกายชุดพื้นเมือง อู้กำเมือง จัดเทศกาลกินอาหารเมือง การอนุรักษ์ประเพณีไทยในวันสงกรานต์เริ่มมีการเล่นน้ำกันน้อยลง เพราะมีกฎหมายขึ้นมาใหม่จับไปทุกเรื่อง ห้ามเล่นน้ำแรงๆ ห้ามเอาแป้งทาหน้า ห้ามดื่มสุราจนเมา การอนุรักษ์หลายๆอย่างอาจหายได้เพราะต้องทำตามกฎที่ออกมาใหม่ พิธีบายศรีสู่ขวัญแบบพื้นเมืองล้านนา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันดีของชาวเมืองพะเยา คงอยู่ได้ไปอีกนาน เพราะเป็นพิธีกรรมที่ช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ใจ จึงควรช่วยกันรักษาให้อยู่คู่กับบ้านเมืองของเรา ผู้สนับสนุน คือ ผู้ต้องการสืบสาน ต้องการถ่ายทอด มีใจรักในประเพณีของล้านนา รับสอนโดยไม่คิดเป็นมูลค่า มีผู้ส่งเสริมในการจัดหาสถานที่ให้เรียนรู้ มีจิตอาสาที่ได้คุณภาพสละเวลาให้กับผู้ใฝ่รู้ ชักจูงโน้มน้าวจิตใจอย่างมีกลยุทธ์ ข้าราชการ ภาครัฐ ภาคเอกชน โรงเรียน สถาบัน มหาวิทยาลัย ให้ความร่วมมือเราจะดึงความเรียบร้อยอ่อนหวานเดิมๆแบบไทยๆให้กลับมาร่วมยุคร่วมสมัยในปัจจุบัน การจดทะเบียนภูมิปัญญา เพื่อสงวนให้เป็นลิขสิทธิ์ของคนไทย ว่าภูมิปัญญานี้มีต้นกำเนิดมาจากประเทศไทย เหมือนภูมิปัญญานวดแผนโบราณ ประเทศไหนๆก็ต้องมาศึกษาหาความชำนาญกับหมอนวดไทย มาเรียนรู้ที่เมืองไทย พิธีการบายศรีสู่ขวัญ เป็นความอ่อนหวานร่วมกันในทุกรูปแบบ หญิงชายแต่งการสุภาพเรียบร้อยอย่างไทยๆ ให้ความเคารพ

สถานที่โดยไม่ต้องบอกกล่าว ส่งกำลังใจกับเจ้าของผู้ป่วย (เจ้าของขวัญ) เป็นภูมิปัญญาที่มหัศจรรย์ เริ่มต้นด้วยหนึ่งแต่สามารถแตกสาขาไปได้หลายทาง ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดีทั้งสิ้น “ภูมิปัญญา” หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถอันแสดงความสามารถของบุคคลเป็นความเชี่ยวชาญ และศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไม่ขาดสาย และมีความเชื่อมโยงทั้งระบบไม่ว่า เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จ้าวผู้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ มีหน้าที่ทำพิธีกรรมในการต่างๆที่เป็นมงคล ให้กับผู้ที่ต้องการอยากมีชีวิตให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและทำพิธีกรรมที่ไม่เป็นมงคลต่างๆให้กับผู้ที่มีความเดือดร้อน คือ ทำพิธีกรรมทั้งสองอย่างให้เกิดเป็นมงคลขึ้นมา

ผู้ทำบายศรีสู่ขวัญ มีหน้าที่ทำตัวบายศรี ให้กับงานพิธีบายศรีสู่ขวัญต่างๆ มีหน้าที่ศึกษารูปแบบของบายศรีที่ถูกต้อง ในของแต่ละงานมงคล และไม่เป็นมงคล ซึ่งเป็นงานที่ต้องทำร่วมกันกับงานของพ่อहनาน (ปู่อาจารย์) ผู้เข้ารับการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ คือ ผู้ป่วย ผู้ขวัญหาย ดวงตก ประสบเคราะห์ร้าย การได้เข้าทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เกี่ยวกับเรื่องต่างๆดังกล่าว ชาวเมืองพะเยาจะเกิดความยินดี อิ่มใจสุขใจ มีกำลังใจอาการที่ย่ำแย่ลดลงได้ทันที กลับหายได้ในเวลาต่อมา พิธีบายศรีสู่ขวัญจึงเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนมาโดยตลอด ดังนั้นพิธีกรรมนี้จะไม่วันหายไปอย่างแน่นอน ต้องอยู่คู่กันไปกับศาสนาพุทธ

ข้อเสนอแนะ

การทำบายศรีทั้ง 5 คน ส่วนใหญ่จะมีวิธีการทำที่ไม่ค่อยจะแตกต่างกันสักเท่าไรหรอกจะมีวิธีการทำที่เหมือนกันมาก จะแตกต่างกันตรงที่การตกแต่งดอกไม้ว่าจะมีมากน้อยเพียงไร ส่วนพ่อहनาน หรือที่เรียกกันอีกอย่างว่า ปู่อาจารย์ ทั้ง 2 คน จะมีการทำพิธีกรรมที่เหมือนกันอีกเช่นกัน เพราะการทำพิธีกรรมนั้น มีมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน คนที่จะมาเป็น จ้าวพิธีกรรมนั้นจะต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้ว ถึงจะมาเป็นคนทำพิธีกรรมนี้ได้ เมื่อใดที่มีการพิธีกรรม จะต้องมีบายศรีในทุกๆ ครั้งทั้ง 2 อย่างนี้จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้เลยทั้ง 2 อย่างนี้คือ ภูมิปัญญาของคนล้านนามายาวนานซึ่งตรงกับคุณจ้านง แรกพินิจ ได้กล่าวเอาไว้ว่า ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน คือการอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น ประเพณีต่างๆ ทัศนคติ และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวว่า สังคมไทยในอดีตอยู่ได้เพราะภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ที่

ปรากฏในแนวคิดที่ว่าด้วยเวลา ที่ ๘ ขวัญ อันเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชุมชนไทยในอดีต เวลาของคนไทยในอดีตมีการเริ่มต้นใหม่ทุกปี เริ่มในวันขึ้นปีใหม่ ปกติเป็นปีใหม่ของไทย คือ วันสงกรานต์ คนไทยก็จะกลับบ้านไปกราบพ่อแม่ปู่ย่าตายาย และไปทำบุญที่วัด ปล่อยนก ปล่อยปลา ไปสืบทอด ต่ชีวิต เพิ่มพลังเพื่อจะกลับไปเริ่มต้นปีใหม่ด้วยความเข้มแข็ง

ขวัญ เป็น ชีวิต ถ้าขวัญหนี ขวัญหาย ชีวิตก็หาย อยู่ไปก็ไม่มีความสุข เช่น เจ็บป่วย ต้องหาทางเอาขวัญกลับคืนมา จึงมีพิธีบายศรีสู่ขวัญ ที่ทำให้คนป่วยได้ขวัญคืนมา พร้อมทั้งชีวิตสุขภาพ ได้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว มาผูกสัมพันธ์กับพี่น้อง

เสรี พงศ์พิศ และ จานงค์ แรกพินิจ ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าส่วนใหญ่ที่รู้จักมักคุ้นกันจะเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ทำให้เรื่องภูมิปัญญาค่อย ๆ กลายเป็นเรื่องความรู้ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และมักถูกดึงออกมาจากบริบททางสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม ภูมิปัญญาเริ่มมีการใช้แพร่หลายเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา โดยให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน มีปัจจัยสี่ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ภูมิปัญญา อันว่าด้วยความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่นนี้ทำให้ผู้คนอยู่กับธรรมชาติด้วยความสมดุลรักษาสีเขียวแวดล้อมให้ลูกให้หลาน และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ เช่นการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายทางภาคเหนือ ชาวบ้านเคารพใน ผี เดียวกัน ทำให้ปันน้ำกันอย่างยุติธรรม คนอยู่เหนือน้ำก็ได้ น้ำโดยไม่ต้องแก่งแย่งกัน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจาก ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง และ ความเฉลียวฉลาดของแต่ละบุคคล หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร การทำบายศรี เป็นต้น

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย ได้กล่าวถึงความหมายของ ภูมิปัญญา ไว้ว่าเป็นความรู้ ความสามารถความเชี่ยวชาญ และ ศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไม่ขาดสาย และ มีความเชื่อมโยงทั้งระบบไม่ว่า เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม

ตัวอย่างชุดแบบสอบถาม ของผู้ชำนาญการทำบายศรี

1. ประวัติความเป็นมา
2. เรียนรู้วิธีการทำบายศรีมาจากใคร
3. วิธีการทำบายศรี
4. มีการถ่ายทอดให้กับใครบ้าง

5. สถานการณ์ปัจจุบันของบายศรี และ รายได้ที่เกิดจากการทำบายศรี
6. ความคิดเกี่ยวกับ การอนุรักษ์

ตัวอย่างชุดแบบสอบถามของคนที่ทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ หรือ ปู่อาจารย์

1. ประวัติความเป็นมา
2. เรียนรู้วิธีการทำมาจากใคร
3. อะไรเป็นเหตุให้มาขอวิธีการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
4. การถ่ายทอดวิธีทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
5. สถานการณ์ปัจจุบันของการทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
6. ความคิดเรื่องการอนุรักษ์การทำพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ
7. ความเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 5.1 บายศรีสู่ขวัญที่มีความประณีต ที่มักจะทำให้แก่ผู้ที่มียศฐาบรรดาศักดิ์

ภาพที่ 5.2 บายศรีสู่ขวัญที่นิยมทำกันทั่วไป ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ภาพที่ 5.3 นางจำเนียร พันทวี ผู้ชำนาญการทำบายศรี

ภาพที่ 5.4 คุณแม่จันทร์ ก้นทะวัง ผู้ชำนาญการทำบายศรี

ภาพที่ 5.5 คุณสุมาลี อุ่นละไม ผู้ชำนาญการทำบายศรี

ภาพที่ 5.6 คุณสุมาลี อุ่นละไม ผู้ชำนาญการทำบายศรี

ภาพที่ 5.7 คุณพ่อหนาน ดับ บุญมี ผู้เป็นจ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้กับผู้เจ็บป่วย

ภาพที่ 5.8 คุณพ่อนาน ดิบบ บุญมี ผู้เป็นจ้าวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ ให้กับผู้ที่ขวัญหาย

บรรณานุกรม

- กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร , เพ็ญจิต ภินโยคม , โลมณัส, ยศพล ฉนกร, วันเพ็ญ เจริญตระกูล ปี
 ตี (2551) คู่มือการจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ชุมชน กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- เกษม จันทร์แก้ว . (2537) วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม . กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์ .
 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,สำนักงาน (2533) .ภูมิปัญญาชาวบ้าน . เอกสารประกอบ
 สัมมนาทางวิชาการ . สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
 งานประดิษฐ์ใบตอง . สืบสานงานบายศรีรายวิชา ง . 30239 ค้นคว้าเมื่อ 28 ตุลาคม 2556 . จาก
www.kroobann.com/news_flie/p98475811020.pdf
- จรรยา วรรณกลีมานนท์ (25) ป.ศ.๗.พธ.ม.มหิดล กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธลีลา
 ชูเกียรติ ลีสวรรณ (2535) ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบท / เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ธวัช ปุณโณทก (2528) วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นววรรณ พันธุ์ธมธา (2547) คลังคำ . พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์
 นิธิ เอี่ยมศรีวงศ์ (2536) วิถีไทย . กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
 นิวัต เรื่องพานิช (2542) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม . กรุงเทพมหานคร
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- เบญจมาศ แพทอง (2540) บายศรีสัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต . กรุงเทพมหานคร
 กรมศิลปากร
- ปริญญาโน ภิกขุ (2526:3) ประเพณีโบราณไทยอีสาน กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์
 พระยาอนุমানราชชน (เสถียร โกเศศ) (2516) ขวัญและประเพณีการทำขวัญ กรุงเทพฯ โรง
 พิมพ์รุ่งเรือง
- พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2543) การจำแนกวัฒนธรรม กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภการพิมพ์
 เทพกำปนาท (2532) เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรี กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
 บรรพต วีระสัย (2519) สังคมวิทยา-มนุษย์วิทยา . โรงพิมพ์มหาสิริรามคำแหง
 พัชรินทร์ คงคาสุริยฉาย (2546) วิเคราะห์บททำขวัญของชาวไทยโซ่ง . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
 มหบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- มณี พะยอมยงค์ และ ศิริรัตน์ อาสนะ (2538) เครื่องสักการะในล้านนาไทย . เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์
 การพิมพ์

- ราชบัณฑิตสถาน (2542) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน .กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์เคชั่น
- วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2525) วิวัฒนาการพิธีทำขวัญของคนไทย . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ศิวพร สกุนาท่าวงศ์ (2551) การจัดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านบายศรีสู่ภูมิภาค .
วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัย
แม่โจ้ . ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม.กระทรวงวัฒนธรรม.ค้นคว้าเมื่อ 20 พฤษภาคม
2554 . จาก http://m-culture.in.th/moc_new/album/68654/
- สามารถ จันทร์สุรย์ (2534) ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร . วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
ชาวอีสาน สาธารณสุขมูลฐาน 7 (2).2.
- สาร สาระทัศนนันท์ (2527) พิธีสู่ขวัญและคำสู่ขวัญโบราณอีสานฉบับสมบูรณ์ กรุงเทพฯ : พิมพ์
ลักษณ์ กรุสภาคลาดพร้าว
- สุเมธ เมธาวิทยากุล (2532) เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีบายศรีสู่ขวัญ.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอ
เดียนสโตร์
- เสวี พงศ์พิศ จำนวนค์ แรกพินิจ (2549) เป้าหมายและแผนชีวิต.พิมพ์ครั้งแรก กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์
การพิมพ์
- เสวี พงศ์พิศ (2549) แนวคิดทฤษฎีเรื่องความรู้.พิมพ์ครั้งแรก กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- เสวี พงศ์พิศ (2548) แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- เสวี พงศ์พิศ (2548) ฐานคิด. พิมพ์ครั้งแรก : เจริญวิทย์การพิมพ์
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548) วัฒนธรรมในสังคมไทย.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2537) โทษทัศน์อีสาน .พิมพ์ครั้งที่ 2 ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- อุทัย หิรัญโต (2526) สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์อมรรัตน์
มณีนรัตน์ ลิ้มสืบเชื้อ . สุพจน์ แสงเงิน . ธนาพร ชุมวรฐายี . สุทินชน์การย์ ระวังวงศา . อักษร สวัสดิ์ .
ดร.ณัฐพล ชุมวรฐายี . et.al. (2549) วิถีไทย .พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนัก
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล	พระครูสังฆรักษ์ชัยครุกรณ์
ประวัติการศึกษา	- จบประถมศึกษาจากโรงเรียนวัดปากคลอง ต. บางครก อ.บ้านแหลม จ. เพชรบุรี - จบมัธยมศึกษาตอนปลายจาก กศน อำเภอสรรคบุรี จ.ชัยนาท พ.ศ. 2541 - การศึกษาชั้นปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา สถาบันวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย สำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2551(วิทยาเขตจังหวัดพะเยา) - การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต วิชาชีพรู้ คณะสำเร็จการศึกษา พ.ศ.2552 วิทยาลัยเขตจังหวัดพะเยา
ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน	เจ้าอาวาสวัดเกษตรสุข ม.15 ต.แม่กา อ.เมือง จ.พะเยา
การทำงานภาคภูมิ	เจ้าอาวาสนักธรรมเอก ครูสอนพระระดับประถมศึกษา ช่วยสังคม 15 พรรษา
การทำงานภาคฆราวาส	ช่างตัดผม 15 ปี / ขายอาหารตามสั่ง 7 ปี